

RIKOSTUTKIMUS

2002

KESKUSRIKOSPOLIISI

Julkaisija
Keskusrikospoliisi (KRP)
Jokiniemenkuja 4
PL 285
01301 Vantaa
Puh. vaihde (09) 8388 661, telefax (09) 8388 6509

ISSN 1236- 9829

Hakapaino Oy
Helsinki 2003

SISÄLTÖ

LUKIJALLE	7
-----------------	---

Jari Leskinen

ORGANISOITU PARITUS JA PROSTITUUTIO SUOMESSA	9
1. Viron ja Venäjän organisoitu rikollisuus johtaa paritusta	9
2. Organisoitun seksikaupan toimintamallit ja ominaispiirteet	10
3. Parittajarengit, heidän asemansa ja tehtävänsä	16
4. Venäläinen organisoitu rikollisperinne parituksessa	18
5. Itsenäiset prostituoidut kovien toimien kohteena	19
6. Operaattoritoiminta, taloudellinen kannattavuus ja rangaistuskäytäntö	21
7. Organisoitu prostituutio, paritus ja huumekauppa etenivät samanaikaisesti ..	25
8. Viron ja Venäjän organisoitun rikollisryhmittymät seksipalvelujen tarjoajina Suomessa	26
9. Organisoitu paritus Suomessa	28

Helinä Häkkänen ja Camilla Hagelstam

NUORET HENKIRIKOSTEN TEKIJÖINÄ: VIIME VUOSIEN KEHITYSPIIRTEET JA NIIDEN TAUSTA	31
1. Tekijät ja tekopiirteet	32
2. Nuorten väkivaltakäyttäytymisen syyt	36

Tuija Hietaniemi ja Seppo Immonen

RAISKAUSTEN TILANNETORJUNNAN KEINOT JA REUNAEHDOT – NÄKÖKULMA TURVALLISUUSTAITOON	41
1. Tutkimuskysymykset	41
2. Raiskausrikosten piirteet	43
Raiskausrikollisuuden kokokuva: rikosten määrä ja kokeminen	44
Raiskausrikokset tilannenäkökulmasta poliisin rikosilmoitusaineiston valossa	48
3. Asenteet ja turvallisuus	54
Raiskausten ehkäisy julkisessa keskustelussa	54
Mitä turvallisuus on	58
Nuorten naisten väkivallan kokeminen, turvallisuusasenteet ja väkivallan torjunta	60
4. Raiskausrikokset ja tilannetorjunnan keinot	75
Tapahtumaerittely ja sen tulokset	77
Mahdollisuuksien kentät	80
5. Lähtökohtia turvallisuustaidolle	85

Lukijalle

Rikostutkimus -vuosikirjan tarkoituksena on julkaista rikostorjunnan parissa toimivien tutkijoiden työn satoa ja vahvistaa siten tietoisuutta sekä rikollisuuden että rikostorjunnan tilasta ja kehityksestä. Vuosikirja on suunnattu erityisesti kaikille rikostorjunnan parissa työskenteleville ja muille rikostorjuntaan liittyvistä kysymyksistä perinpohjaista, mutta kuitenkin ver-raten yleistajuista tietoa tarvitseville.

Rikostutkimus -vuosikirjassa julkaistaan tutkimusartikkeleita, jotka täyttävät tieteelliset kri-teerit ja käsittelevät rikostorjunnan kannalta tärkeää aihepiiriä. Sisällön painopiste on vaka-vassa ja organisoidussa rikollisuudessa ja sen torjunnassa, ja artikkelien tulee parhaimmillaan tarjota näkökulmia rikollisuuteen ja sen torjuntaan monimuotoisesti ja kaikilla tasoilla, niin paikallisesti kuin kansainvälisestikin.

Tarkasteltavaksi valitaan ajankohtaisimpia aiheita, joilla on erityistä merkitystä meneillään olevan yhteiskunnallisen keskustelun ja rikostorjunnan käytännön kehityksen kannalta. Rikostutkimus -vuosikirja esittelee ennen kaikkea keskusrikospoliisissa tehtyä tutkimusta mutta myös muiden lainvalvontaviranomaisten ja yhteistyökumppanien tutkimustuotantoa.

Tämän numeron artikkelien aihepiirit ovat erityisen ajankohtaisia. Keskusrikospoliisin aloit-teesta erityisesti Viron organisoidun rikollisuuden johtama paritustoiminta Suomessa nousi vuoden 2002 aikana runsaasti esiin julkisuudessa. Keskusrikospoliisissa jalostettu ajankoh-tainen tilannetieto vahvisti kokonaiskuvaa organisoidun rikollisuuden vaikutuksesta ja toimintatavoista Suomessa ja antoi pontta konkreettisille torjuntatoimille. Jari Leskisen artik-keli on ensimmäinen selvitys, jossa perinpohjaisesti tarkastellaan Suomessa harjoitettua or-ganisoitua paritustoimintaa.

Nuorten tekemien henkirikosten yleistyminen on herättänyt aiheellista huolestumista ja kysy-myksiä siitä, mistä tällainen kehitys johtuu ja mitä sille voitaisiin tehdä. Helinä Häkkänen ja Camilla Hagelstam kävivät läpi viime vuosikymmenen aikana tapahtuneet nuorten tekemät henkirikokset ja niistä epäillyille tehdyt mielentilatutkimukset. Heidän artikkelinsa tarjoaa perusteellisen kokonaiskuvan tilanteesta.

Kevätkesällä 2002 käytiin Helsingin Sanomissa kiivasta keskustelua siitä, voidaanko rais-kauksia estää ennalta. Lainvalvontaviranomaisten lukuisat strategiat korostavat rikosten en-naltaehkäisyä tärkeyttä repressiivisen puuttumisen ohella. Tuija Hietaniemi ja Seppo Immo-nen selvittävät artikkelissaan tapaus- ja haastatteluaineiston pohjalta, millaisia poliisin tie-toon tulevat raiskaustapaukset ovat ja mitä niiden estämiseksi voitaisiin tehdä.

Vantaalla 6.3.2003

Tuija Hietaniemi

Rikostutkimus -vuosikirjan päätoimittaja

Jari Leskinen, VTT, dosentti, tutkija, keskusrikospoliisi

Organisoitu paritus ja prostituutio Suomessa

1. Viron ja Venäjän organisoitu rikollisuus johtaa paritusta

Suomessa itsenäisesti toimivat parittajat ja prostituoidut ovat joutuneet erittäin ahtaalle muutamien viime vuosien aikana. Tämä johtuu Viron ja Venäjän organisoidun rikollisuuden onnistuneesta vallanotosta Suomen seksimarkkinoilla. Vielä 1990-luvun puolivälissä alalla toimi melko itsenäisiä sekä suomalaisia että lähialueilta Suomeen maahan muuttaneita parittajia Virossa ja Venäjältä tulleine prostituoituineen. 1990-luvun loppuvuosina he kohtasivat entistä enemmän painostusta ja myös kovaa väkivaltaa. ”Villit” parittajat ja prostituoidut painostettiin joko poistumaan markkinoilta tai työskentelemään suoraan Virossa ja Venäjällä vaikuttavien rikollisjohtajien alaisuudessa. Näin tapahtui erityisesti Etelä-Suomen suurissa kaupungeissa. Alalla vaikuttavien Viron ja Venäjän rikollisryhmittymien johtajien oli tämän jälkeen helppo ulottaa valtansa koko valtakunnan alueelle.¹

¹ Poikkeuksellisesti artikkeli julkaistaan ilman lähdeviitteitä, koska paritusrikollisuuden ja Viron ja Venäjän organisoidun rikollisuuden aseman selvittämisessä on käytetty julkisten lähteiden lisäksi koti- ja ulkomaisten lainvalvontaviranomaisten salassa pidettävää asiakirjamateriaalia.

Tietyt virolaiset, vironvenäläiset ja venäläiset rikollisjohtajat saavuttivat tavoitteensa lähes täysin. Suomessa vaikuttavat, vähänkin ammattimaisempaa paritustoimintaa harjoittavat parittajat, tarkemmin parittajarengit työskentelevät tällä hetkellä etupäässä eräiden Viron mutta myös Venäjän organisoitujen rikollisryhmittymien ja niiden johtajien alaisina. Tällä haavaa Suomessa harjoitettavaa ammattimaista prostituutiota ja siihen liittyvää organisoitua paritusta johdetaan alueesta ja kaupungista riippuen joko suoraan Tallinnasta tai Venäjältä, lähinnä Pietarista, Petroskoista tai Murmanskista.

On aiheellista korostaa, että Viron organisoidut rikollisryhmittymät ovat harjoittaneet Suomessa 1990-luvun alusta lähtien huomattavasti laaja-alaisempaa ja ammattimaisempaa parittajavetoista prostituutiota kuin Venäjän rikollisryhmittymät. Vuonna 1993 Pietarin miliisikorkeakoulun silloinen johtaja Artur Mistchenko korosti, että suomalaisten lainvalvontaviranomaisten tulisi keskittää huomiota erityisesti Virosta tulevaan organisoidun rikollisuuden uhkaan. Tuolloin Mistchenko arvioi, että käytännössä kaikilla venäläisillä prostituoiduilla oli parittaja ja että Venäjällä suuriin mittasuhteisiin laajentunut prostituutio- ja paritustoiminta oli elimellinen osa maan organisoitua rikollisuutta. Täysin sama tilanne oli vallalla myös Virossa, jossa organisoitu rikollisuus polveutui suoraan venäläisestä rikollisperinteestä. Mistchenkon tietojen mukaan Suomessa toimi jo tuolloin venäläisiä prostituoituja parittajineen, mutta hänen mielestään he eivät kuitenkaan olleet rikostorjunnan näkökulmasta merkittävin ryhmä.

Mistchenkon näkemyksen mukaan venäläisten sijasta nimenomaan Viron kovaotteiset ja tiukasti organisoidut virolaiset ja vironvenäläiset rikollisryhmittymät olisivat lopulta merkittävin uhka Suomen prostituutiomarkkinoilla. Jälkikäteen voidaan todeta, että kymmenkunta vuotta sitten Mistchenko oli täysin oikeassa arvioidessaan Viron organisoidun rikollisuuden kiinnostusta ja mahdollisuuksia ulottaa ammattimainen erityisesti huume- ja paritusrikollisuus Suomeen.

2. Organisoidun seksikaupan toimintamallit ja ominaispiirteet

Lähtömaat, työolot ja rekrytointi

Neuvostoliiton romahtamisesta eli 1990-luvun alkuvuosista lähtien ylivoimaisesti suurin osa Suomessa työskentelevistä prostituoiduista on ollut ulkomaalaisia, jotka saapuvat pääasiassa Virosta ja Venäjältä. Nykyään pieni osa prostituoiduista tulee myös Latviasta ja Liettuasta. Perinteisesti itsenäisesti ilman parittajaa toimineet suomalaiset prostituoidut on syrjäytetty jokseenkin täysin alan ammattimaisesti johdetuilta markkinoilta. Suomalaisia ammattiprostituoituja toki toimii seksimarkkinoilla, mutta hekin joutuvat alueesta ja kaupungista riippuen työskentelemään joko virolaisten tai venäläisten rikollisjohtajien alaisuudessa.

Rikostutkinnassa saatu tieto osoittaa, että Virosta, Venäjältä, Latviasta ja Liettuasta Suomeen tulevat prostituoidut ovat tullessaan täysin selvillä työnsä luonteesta ja ehdoista. Vaikka parittajien ennakkolupaukset työolosuhteista ja työn tuottavuudesta saattavat osoittautua liian optimistisiksi, prostituoidut tietävät matkustavansa Suomeen vain ja ainoastaan myymään seksipalveluita. Suomessa harjoitettavassa suurimittaisessa prostituutiossa ei ole kyse siitä, että ulkomaalaisia naisia salakuljetettaisiin tahdonvastaisesti Suomeen seksityöläisiksi. Useimmat heistä ovat alan ammattilaisia, mutta joukossa on myös paljon nuoria ensikertalaisia eri yhteiskunta- ja ammattiryhmistä.

Viron ja Venäjän organisoidulle rikollisuudelle Suomessa työskentelevät parittajarengit käyttävät runsaasti erilaisia painostus- ja pakotuskeinoja. Esimerkiksi Virosta, Latviasta, Liettuasta ja Venäjältä tulleiden prostituoitujen liikkumisvapauden rajoittaminen ja passien takavarikoiminen on verraten yleistä ainakin pääkaupunkiseudulla ja muissa suurissa kaupungeissa.

Prostituoitujen liikkumisvapauden rajoittaminen on tarkoittanut lähinnä sitä, että parittajarengit lukitsevat prostituoidut yhdistettyihin työ- ja asuinhuoneistoihin ainakin sovituksi työajaksi. Näillä toimilla parittajarengit haluavat varmistaa, että prostituoitu työskentelee sovittuun ajan. Liikemiesmäisesti toimivat parittajarengit lähtevät siitä, että Venäjältä tai Baltiasta tulevat prostituoidut tietävät tulevansa myymään seksipalveluita ja noudattavat lähtömaissa sovittuja työehtoja Suomessa. Näin parittajarengit varmistavat säännöllisen kassavirran sekä itselleen että toiminnan pääorganisaattoreille. Mukautuessaan vaatimuksiin myös prostituoidut varmistavat itselleen erittäin huomattavat päivätulot, jotka ovat monikymmenkertaiset heidän lähtömaidensa keskimääräisiin päivätuloihin nähden.

Parittajat ja Suomeen vapaaehtoisesti tulevat prostituoidut tekevät suulliset työehtosopimukset. Parittajat eivät rekrytoi prostituoituja vastentahtoisesti työskentelemään Suomeen, koska tämänkaltaiset prostituoidut aiheuttaisivat ongelmia ja herättäisivät kielteistä huomiota, heikentäisivät päivittäistä kassavirtaa ja lopulta vaarantaisivat koko paritusliigan toiminnan edellytykset. Sen sijaan parittajat lähtevät siitä, että jo lähtömaassa sovittuja työehtoja ja työkomennuksen kestoja noudatetaan Suomessa tinkimättä. Jos lähtömaassa parittaja ja prostituoitu ovat sopineet esimerkiksi yhden viikon työkomennuksesta, parittaja myös olettaa, että prostituoitu työskentelee Suomessa tuon ajan eikä ilmoita lopettavansa esimerkiksi kahden työpäivän jälkeen.

Jos prostituoitu ei suostu noudattamaan sovittuja työehtoja, toiminnan pääorganisaattoreille koituu suuria tulonmenetyksiä. Suomeen saavuttuaan prostituoitu aloittaa työt heti, ja parittaja huolehtii etukäteen prostituoidun toimintaedellytyksistä, kuten ilmoittelusta,

työtiloista ja majoituksesta. Jos prostituoitu kieltäytyy jatkamasta seksipalveluiden myymistä, parittajan toimet ja hankinnat kustannuksineen valuvat hukkaan. Suomalaisasiakkaita menetetään ja niskoittelevan tilalle on hankittava uusi prostituoitu. Prostituoitujen korpilakkoihin parittajat vastaavatkin sanktioilla, jotka Venäjällä ja Virossa vallitsevan tavan mukaan ovat ankarat.

Viron ja Venäjän rikollisauktoriteeteille Suomessa työskentelevät parittajarengit käyttävät sanktioina varsin yleisesti niin kutsuttua sakotusta, joka on vakiintunut käytäntö Virossa ja Venäjällä. Jos parittajarengi katsoo prostituoidun toimineen jollakin tapaa väärin tai epärehellisesti – esimerkiksi prostituoitu ei ole ilmoittanut etukäteen kuukautisten alkamisesta tms. – parittajarengi voi määrätä huomattavan sakkosumman, jonka prostituoitu yleensä suorittaa myymällä tietyn määrän seksipalveluita ja tulouttamalla niistä saadut rahat kokonaan parittajarengille, siis työskentelemällä tietyn ajan ilmaiseksi.

Alalla vallitsee myös muita kirjoittamattomia sääntöjä. Venäjältä ja Baltiasta tulevat prostituoidut tietävät, että esimerkiksi lähtömaassa sovittujen työehtojen noudattamatta jättäminen tai tietojen paljastaminen viranomaisille merkitsee heille ja lähtöalueilla asuville lähiomaisille suurta turvallisuusriskaa, käytännössä toiminnan pääorganisaattoreiden väistämättömiä kustotoimia. Tämä ruumiiseen tai jopa henkeen kohdistuva turvallisuusuhka koskee myös virolaisten ja venäläisten rikollisauktoriteettien alaisuudessa toimivia parittajarengkejä.

Prostituoituja rekrytoidaan muun muassa venäläisissä, virolaisissa ja latvialaisissa miestenlehdissä, Virossa jopa maan Keltainen Pörssi -lehdessä ilmoittelemalla, mutta suurin osa työvoimasta hankitaan henkilökohtaisten suhteiden avulla. Virossa ja Venäjällä suurimittaiseksi kehittynyt prostituutio on aina ollut elimellinen osa organisoitua rikollisuutta, eikä näiden maiden rikollisryhmittymille tuota vaikeuksia rekrytoida vapaaehtoisia hyvän ansion takaavaan toimintaan Suomeen. Poliisin esitutkinnassa ja tiedustelun avulla saamien tietojen perusteella on esimerkiksi selvinnyt, että Virossa ja Venäjällä toimivien bordellien omistajat lähettävät halukkaita ammattiprostituoitujaan työmatkoille Suomeen.

Enemmistö Suomessa toimivista ulkomaalaisista prostituoiduista on virolaisia, vironvenäläisiä ja venäläisiä. Virosta prostituoidut tulevat etupäässä Tallinnasta, Tartosta, Pärnusta ja Koillis-Virossa sijaitsevasta Itä-Virumaan venäläisvaltaisesta maakunnasta. Venäjältä prostituoituja rekrytoidaan Suomeen lähinnä Viipurista, Pietarista, Sortavalasta ja muualta Leningradin läänistä, Petroskoista, Kostamuksesta, Murmanskista ja Narvan Venäjän puoleisesta rajakaupungista Ivangorodista.

Viime vuosina Suomeen on saapunut muutamia kymmeniä prostituoituja myös Latviasta. Pieni määrä tulee myös Liettuasta. On aiheellista tarkentaa, että näissä maissa vaikuttava organisoitu rikollisuus ei kuitenkaan ole työntynyt latvialaisten, latvianvenäläisten ja liettualaisten prostituoitujen mukana alan suomalaisille markkinoille. Latviasta ja Liettuasta lähtevien prostituoitujen maahantulosta vastaavat ne Viron organisoitut rikollisryhmittymät, jotka harjoittavat Suomessa suurimittaista prostituutio- ja paritustoimintaa.

Latvialaisten, latvianvenäläisten ja liettualaisten prostituoitujen tulosta Suomeen on luonnollisesti sovittu Viron, Latvian ja Liettuan organisoitujen rikollisryhmittymien kesken, viime kädessä näiden maiden korkeimpien rikollisorganisaatioiden eli yhteiskassojen välillä. Tiedustelutietojen mukaan erityisesti Viron ja Latvian mutta myös Liettuan yhteiskassojen johdot pitävät säännöllisesti keskinäisiä neuvotteluja. Näihin kokouksiin osallistuu myös venäläisten rikollisryhmittymien yhteiskassojen johtohenkilöitä.

Ikä ja määrät

Prostituoiduista suurin osa on 18–29-vuotiaita, keski-ikänsä 24-vuotiaita, enimmillään 40-vuotiaita. Suomessa toimivat ammattiparittajat ovat erittäin tarkkoja siitä, että Virossa, Latviasta, Liettuasta ja Venäjältä tulevat prostituoidut ovat täysi-ikäisiä eli vähintään 18 vuotta täytäneitä. Vuoden 1998 rikoslakiuudistuksessa seksuaalipalvelujen ostaminen alle 18-vuotiaalta säädettiin rangaistavaksi. Suomessa lapsi- ja teiniprostituutio on hyvin marginaalinen ilmiö eikä sen laajeneminen ole todennäköistä. Parittajien näkökulmasta tarkasteltuna lapsi- ja teiniprostituution harjoittamisesta seuraava kiinnijäämisriskin huomattava kohoaminen ja ankarat rangaistukset eivät vastaa toiminnasta saatavissa olevia voittoja. Lapsi- ja teiniprostituutiopalveluja haluavat suomalaiset voivat matkustaa muutamassa tunnissa Viipuriin, Sortavalaan, Petroskoihin, Pietariin, Tallinnaan, Narvaan tai Pärnuun. Näissä lähialueiden kaupungeissa ammattimaisesti organisoituja lapsi- ja teiniprostituutiopalveluja on tarjolla runsaasti.

Lähialueilta tulevien prostituoitujen kokonaismäärää on mahdoton tarkoin arvioida, koska heitä saapuu ja lähtee päivittäin suuria määriä. Eri viranomaiset ja alan asiantuntijat ovat arvioineet melko samansuuntaisesti, että esimerkiksi pääkaupunkiseudulla toimii varovaisestikin arvioiden ainakin puolentuhatta ulkomaalaista prostituoitua. Heistä ainakin 70 % on lähtöisin Virossa. Esimerkiksi vuonna 2001 Helsingin matkustajasatamiin ja Helsinki-Vantaan lentoasemalle saapui pääasiassa Virossa vajaan tuhatkunta naista, joiden voitiin vahvasti epäillä tulleen myymään seksipalveluita Suomeen, lähinnä pääkaupunkiseudulle. Tästä joukosta noin neljäsosa käännytettiin rajalta joko varmaan näyttöön tai muuhun seikkaan perustuen (muuna käännytysperusteena esimerkiksi puuttuvat rahavarat, väärin tietojen antaminen matkan tarkoituksesta, väärin perustein saatu viisumi tai maahantulokielto Schengen-maihin). Niiden, joiden käännättämiselle ei löyty-

nyt lakisääteisiä perusteita, voitiin tarkastamisen ja puhuttelun perusteella vahvasti epäillä tulleen Suomeen nimenomaan myymään seksipalveluita.

Lapin alueella alan markkinoita hallitsevat Venäjältä tulevat prostituoidut parittajineen. Kesällä 2002 kerättyjen tietojen perusteella Lappiin saapuu Murmanskista viikoittain 50–80 venäläistä naista, joiden voidaan vahvasti epäillä myyvän seksipalveluita. Kaakkois-Suomen lainvalvontaviranomaiset taas arvioivat, että lähinnä Vaalimaan, Vainikkalan ja Nuijamaan rajanylityspaikkojen kautta Suomeen saapuu viikoittain noin 150 venäläistä naista, joiden voidaan vahvasti epäillä tulevan Suomeen vain harjoittamaan prostituutiota. Pohjois-Karjalan vastaavien viranomaisten mukaan Niiralan rajanylityspaikan kautta Suomen saapuu viikoittain ainakin 10–15 venäläisnaista, jotka mitä ilmeisimmin myyvät sisämaassa seksipalveluita.

Kaiken kaikkiaan Suomessa vierailee vuosittain tuhatmäärin, varovaisestikin arvioiden 10 000–15 000 pääasiassa virolaista, vironvenäläistä ja venäläistä, nykyisin myös latvia-laista, latvianvenäläistä ja liettualaista prostituoitua.

Virossa ja Venäjällä ammattimainen prostituutio kuuluu elimellisesti organisoituun rikollisuuteen. Näissä maissa ammattimainen seksikauppa on perinteisesti ollut vahvasti parittajavetoista harjoitettiinpa prostituutiota sitten bordelleissa, eroottisten ravintoloiden tiloissa, hotelleissa tai yksityisissä vuokra-asunnoissa. Koska prostituutio tuottaa organisoidulle rikollisuudelle huomattavia ja säännöllisiä voittoja, Virossa ja Venäjällä parittajien on puolestaan maksettava suojelurahaa alueella vaikuttavalle rikollisryhmittymälle. Ilman rikollisryhmittymän suojelua parittajan on mahdotonta harjoittaa itsenäistä toimintaa kovinkaan kauan.

Vahvan venäläisen organisoidun rikollisperinteen mukaisesti Virossa ja Venäjällä vähänkin ammattimaisempaa toimintaa harjoittavan rikollisen on työskenneltävä jonkun rikollisryhmittymän valvonnassa. Tämä ehdoton periaate on tullut Viron ja Venäjän organisoidun rikollisuuden myötä myös Suomeen, erityisesti Suomen organisoituun huume- ja seksikauppaan.

Matkustusreitit ja toimintamuodot

Virolaiset ja vironvenäläiset prostituoidut tulevat Suomeen pääasiassa Helsingin matkustussatamien kautta. Pieni osa lentää Tallinnasta Helsinkiin joko lentokoneilla tai helikoptereilla. Myös Latviasta ja Liettuaasta saapuvat prostituoidut tulevat pääasiassa Viron kautta Suomeen. Venäjältä prostituoidut saapuvat maahan etupäässä maarajojen eli Vaalimaan, Vainikkalan, Nuijamaan, Niiralan ja Raja-Joosepin kautta. Helsingin kautta tulleet virolaiset, vironvenäläiset, latvialaiset, latvianvenäläiset ja liettualaiset prostituoit-

dat jatkavat matkaansa parittajiensa johdolla lopullisiin toimipaikkoihinsa yleensä junalla, linja-autolla tai vastaanottavien parittajien kyydissä.

Suomen poliisi- ja rajaviranomaiset ovat tehneet säännöllisiä havaintoja siitä, että samat suomalaiset ja Suomessa pysyvästi asuvat virolaiset, vironvenäläiset ja venäläiset miehet jatkuvasti noutavat satamista prostituoituja. Nämä miehet kutsuvat ne Virosta tulevat naiset, joilla on Venäjän kansalaisuus, ja takaavat heidän maassaolokustannuksensa. Samoin on myös tehty jatkuvia havaintoja siitä, että muutamat näistä miehistä takaavat kymmenien nuorten naisten samanaikaisia vierailuja.

Niin ikään on varmistettu, että käännystapauksissa Virosta, Latviasta ja Venäjältä tulleet prostituoidut ottavat yhteyttä muutamiin tiettyihin suomalaisiin lakimiehiin. Nämä lakimiehet toimivat prostituoitujen avustajina, jos prostituoidut käännytetään ja tämän jälkeen valittavat käännytyspäätöksistä.

Suorien maahantuloreittien lisäksi viime aikoina on saatu yhä enemmän pitäviä todisteita siitä, että prostituoituja saapuu parittajiensa ohjaamina Virosta ja Venäjältä myös kolmansien maiden, erityisesti Ruotsin, Saksan ja Hollannin kautta. Näin on tapahtunut erityisesti silloin, kun suomalaiset rajaviranomaiset ovat kiinnittäneet tarkempaa huomiota tiettyjen naisten jatkuviin matkusteluihin. Samoin on ilmennyt, että Viron ja Venäjän rikollisjohtajien alaisuudessa toimivat parittajat harjoittavat Suomesta käsin organisoitua prostituutiota myös Ruotsissa.

Jo muutaman vuoden ajan vironvenäläisiä ja venäläisiä prostituoituja on matkustanut useissa tapauksissa Ruotsiin ilman asianmukaisia viisumeita tai matkustusasiakirjoja ennen kaikkea Pohjois-Suomesta. Nämä prostituoidut ovat olleet viisumilla Suomeen saapuneita Venäjän kansalaisia, jotka ovat ilmoittaneet osoitepaikkakunnakseen esimerkiksi Keminmaan, Kemin, Tornion tai Rovaniemen, mutta heidät onkin löydetty Pohjois-Ruotsista prostituutiota harjoittamasta ja Ruotsin poliisi on palauttanut heidät Suomeen.

Viime aikoina on tehty yhä enemmän havaintoja muun muassa Norjaan ja erityisesti Espanjaan kauttakulkumatkalla olevista virolaisista ja vironvenäläisistä naisista, joiden voidaan vahvasti epäillä myyvän seksipalveluita useassa eri maassa. Useiden käännetyjen naisten passien leimauksien perusteella on todettavissa, että he ovat oleskelleet useissa Pohjoismaissa ja EU-maissa, lähinnä Suomessa, Ruotsissa, Norjassa, Espanjassa ja Saksassa.

Erityisesti Espanjan Aurinkorannikko on monen virolaisen, vironvenäläisen ja venäläisen prostituoiduksi epäillyn naisen matkakohde. Tuolla alueella vaikuttaa poikkeukselli-

sen runsaasti virolais-venäläisiä ammattirikollisia, jotka harjoittavat suurimittaisen hasis- ja kokaiinisalakuljetuksen ohella myös merkittävää seksiliiketoimintaa Aurinkorannikon lukuisissa ravintoloissa ja hotelleissa.

Viron tai Venäjän organisoitujen rikollisryhmittymien alaiset parittajat järjestävät Suomessa seksipalveluiden myymistä pääasiassa vuokra-asunnoissa, mutta myös erilaisissa seksikubeissa ja -ravintoloissa, vaatimattoman tason majoitusliikkeissä ja matkustajakodeissa sekä Pohjois-Suomessa paljolti leirintäalueilla. Varsinaisia bordelleja Suomessa ei ole ollut kovinkaan monta.

3. Parittajarengit, heidän asemansa ja tehtävänsä

Kun virolaiset, vironvenäläiset ja venäläiset johtavat rikollisauktoriteetit ovat onnistuneet likipitään kokonaan poistamaan itsenäiset parittajat alan suomalaisilta markkinoilta, alalla vaikuttaa lukuisia suomalaisia, virolaisia, vironvenäläisiä ja venäläisiä parittajia, jotka on painostettu työskentelemään suoraan joko Viron tai Venäjän rikollisryhmittymien alaisuudessa. He ovat käytännössä renkien asemassa. Liikemiesmäisen toimintatavan omaksuneilla Viron ja Venäjän rikollisryhmittymien johtajilla on Suomessa eriasteisia parittajarengkejä. Osa heistä toimii päällikkötasolla maajohtajina, osa kenttätasolla esimerkiksi rahankerääjinä ja suojelumiehinä. Jälkimmäisiä kutsutaan alamaailman kielenkäytössä ”torpedoiksi”, jotka ovat erikoistuneet fyysistä voimaa eli kovaakin väkivaltaa vaativiin tehtäviin.

Viron ja Venäjän organisoitujen rikollisryhmittymien alaisuudessa työskentelevät parittajarengit, erityisesti suomalaiset, ovat tuiki tärkeitä ammattimaisessa prostituutiossa olivatpa he missä arvoasemassa tahansa. Suomalainen parittajarengi tuntee suomalaisen toiminta- ja viranomaiskulttuurin ja osaa toimia sen mukaisesti. Parittajarengin tehtävänä on huolehtia, että lähialueilta tulleista prostituoiduista saadaan mahdollisimman suuri hyöty. Parittajarengien tehtävänä on huolehtia muun muassa

- kaupallisten seksipalvelujen jatkuvasta markkinoinnista, joka tapahtuu erilaisissa ilmaisjakelulehdissä, alan miestenlehdissä, tekstitelevisiossa ja internetissä alan web-sivuilla sekä seksipalveluista kertovia käyntikortteja jakamalla;
- prostituution harjoittamiseen vaadittavien toimitilojen eli lähinnä yksiöiden tai pienten kaksioiden, alan terminologian mukaisesti ”mökkien” vuokraamisesta (usein parittajarengit tekevät vuokrasopimukset väärillä nimillä), vuokrien säännöllisestä maksamisesta, vuokra-asuntojen sähkösopimusten laadinnasta sekä yhteydenpidosta

vuokranantajaan ja isännöitsijään. Parittajarengit myös vastaavat toimitilojen kalustamisesta ja ylläpidosta huolehtimalla ammattimaisessa seksipalvelussa tarvittavien välineiden kuten ehkäisyvälineiden, alan vaatteiden ja muiden välineiden sekä prostituoitujen henkilökohtaiseen hygieniaan liittyvien aineiden ja tavaroiden saatavuudesta. Näin lähialueilta tulevien prostituoitujen ei tarvitse itse tuoda mukanaan ammattimaiseen seksikauppaan liittyviä erikoisvälineitä. Tämä vähentää prostituoitujen käännöttämisriskiä suomalaisilla rajanylityspaikoilla;

- nykyisin yhä useammin operaattoritoiminnan eli puhelinkeskusten järjestämisestä ja ylläpidosta liiketoiminnan tarpeisiin. Operaattoritoiminnan avulla parittaja kykenee tehokkaasti sekä ohjaamaan asiakkaita prostituoitujen luokse että valvomaan minuttien tarkkuudella prostituoitujen tulonhankintaa. Yksittäisestä operaattorikeskuksesta parittaja voi johtaa useiden kymmenien eri puolella Suomea työskentelevien prostituoitujen päivittäistä työtä ja ohjata heille ilmoituksilla markkinoituihin puhelinnumeroihin soittavia asiakkaita. Matkapuhelimien ja verkkoon kytkettyjen tietokoneiden avulla parittaja voi perustaa operaattorikeskuksen lähes minne tahansa Suomeen tai ulkomaille, esimerkiksi Viroon;
- Virosta ja Venäjältä tulevien prostituoitujen ja rikollisjohtajien vastaanottamisesta matkustajasatamissa, lentokentillä ja rautatie- ja linja-autoasemilla, ja heidän varustamisestaan anonyymeillä gsm-matkapuhelinliittymillä;
- kansalaisuudeltaan venäläisten prostituoitujen ja rikollisjohtajien kutsuviisumien hankinnasta, majoituksesta (rikollisjohtajat majoitetaan tarvittaessa piiloasuntoihin suojaan mahdolliselta lainvalvontaviranomaisten seurannalta), kuljetuksesta ja yhteydenpidosta sekä päivittäisestä ylläpidosta ja kutsuviisumimääräysten rikkeettömästä noudattamisesta;
- sovittujen etupiirien säilymisestä rikollisjohtajien käsissä eli mahdollisten kilpailijoiden – paljolti yksittäisten ”villien” virolaisten ja venäläisten prostituoitujen ja suomalaisten parittajien – markkinoille tulon estämisestä ja
- käteisvarojen keräämisestä prostituoiduilta päivittäin sekä rahojen säännöllisestä tilittämisestä virolaisille, vironvenäläisille tai venäläisille rikollisjohtajille. Suuret rahaerät salakuljetetaan Viroon tai Venäjälle paljolti tavaraliikenteen mukana sähköisten rahansiirtomerkintöjen välttämiseksi.

Suomalaisen viranomaiskulttuurin ja toimintaympäristön tuntijoina sekä suomalaisten että Suomeen muuttaneiden virolaisten ja venäläisten parittajarengien tehtävänä on huo-

lehtia toiminnan häiriöttömästi jatkuvuudesta. Ilman heitä Viron ja Venäjän organisoidut rikollisryhmittymät eivät voisi harjoittaa suurimittaista ja huomattavia voittoja tuottavaa prostituutiota Suomessa. Satunnaiset alalle tulleet yksityisyrittäjät painostetaan väkivallalla uhkaamalla ja tarvittaessa törkeääkin väkivaltaa käyttäen työskentelemään alueesta ja kaupungista riippuen joko Virossa tai Venäjällä vaikuttavien rikollisjohtajien alaisuudessa.

Virossa ja Venäjällä vaikuttavat rikollisryhmittymien korkeimmat johtajat huolehtivat puolestaan keskenään siitä, että Suomessa harjoitettavan seksikaupan alueellisista etupiireistä vallitsee yhteisymmärrys, jota myös kunnioitetaan tulojen jatkuvuuden varmistamiseksi. Näin rikollisryhmittymien johdot haluavat välttää väkivaltaisia yhteenottoja ja niistä seuraavia viranomaistoimia, jotka heti vaikeuttaisivat toimintaa ja estäisivät vakiintuneen ja suuria tuloja tuottavan prostituution harjoittamisen.

4. Venäläinen organisoitu rikollisperinne parituksessa

Rikostutkinnassa on ilmennyt, että Viron ja Venäjän rikollisryhmittymien alaisuudessa toimivista parittajareungeista osa keskittyy prostituutiopalvelujen organisointiin heille ennalta määrättyissä tietyissä Suomen kaupungeissa tai maakunnissa ja osa toimii hyvinkin laajoilla ja ennalta sovituilla alueilla. Parittajareungeille yhteistä kuitenkin on, että he eivät ulota toimintaansa yli oman etupiirinsä. Viron organisoidulle rikollisuudelle alistainen parittajarengas ei vie prostituoitujaan alueelle, jonka hän tietää kuuluvan Venäjän organisoidulle rikollisuudelle ja päinvastoin.

Tiukka etupiirijako ei koske pelkästään Viron ja Venäjän rikollisryhmittymiä. Suomessa tietyllä suppealla alueella tai yksittäisessä kaupungissa voi vaikuttaa esimerkiksi kaksi Virossa johdettua paritusliigaa. Vaikka näiden molempien liigojen johtajat toimivat omilla rajatuilla alueillaan, heillä voi olla yksi ja sama ylämies eli toiminnan pääorganisaattori Virossa.

Parittajarengas Suomessa harjoittamat painostusmenetelmät noudattavat paljolti tiettyä vakiintunutta kaavaa. Jos etupiirissä havaitaan vieraita itsenäisesti toimivia prostituoituja, Viron tai Venäjän rikollisjohtajille Suomessa työskentelevä parittajarengas soittaa lehdistöilmoituksessa tai internetin web-sivuilla ilmoitettuun numeroon ja tilaa ajan tällaiselta prostituoitulta. Asiakkaan vastaan ottaessaan prostituoitu joutuu kohtaamaan parittajarengin lisäksi tämän mukana tulevat apulaiset, jotka painostavat prostituoitua joko lähemmäs alueelta tai työskentelemään aluetta hallitsevan parittajarengin hyväksi. Suullisen painostuksen ohella prostituoituun kohdistetaan tarvittaessa kovaakin fyysistä väkival-

taa. Samalla prostituoitua painostetaan kertomaan parittajansa henkilö- ja yhteystiedot neuvottelukosketuksen aikaansaamiseksi. Tarvittaessa prostituoitu siepataan ja viedään toiseen kaupunkiin myymään seksipalveluita uuden parittajaisännän hyväksi.

Jos itsenäinen suomalainen parittaja kieltäytyy työskentelemästä Viron tai Venäjän organisoidulle rikollisuudelle, painostusta lisätään ja kovennetaan. Aluksi painostuksen kohteelle esitetään tietoisesti niin suuri rahavaatimus tiukkoine maksuaikatauluineen, että hänen on mahdotonta suostua esitettyihin vaatimuksiin. Tämän jälkeen suomalaiselle parittajalle ehdotetaan, että rahan sijaan hänen tulisi tehdä Suomessa vastaava määrä työtä virolaisille tai venäläisille painostajille. ”Villin” parittajan alistaminen työtä tekvän rengin asemaan on tarvittaessa kovankin väkivallan leimaaman painostuksen keskeinen tavoite. Viime kädessä parittaja voidaan viedä pakolla neuvonpitoon. Paritusta tutkineiden lainvalvontaviranomaisten mukaan näin on tehty erityisesti Tallinnassa, kun ”villi” parittaja on uskaltanut kaupunkiin värväämään prostituoituja.

Rengin asemaan alistettu suomalaisparittaja on monin verroin hyödyllisempi virolaisille, vironvenäläisille ja venäläisille rikollisauktoriteeteille kuin vaaditun suojelurahamäärän kertamaksajana. Virossa ja Venäjällä vaikuttavat rikollisjohtajat pystyvät hyödyntämään suomalaista parittajarenginään suomalaisen toimintaympäristön ja viranomaiskulttuurin tuntijana monin eri tavoin. Rengin avulla Viron rikollisjohtajat pystyvät tarvittaessa järjestämään itselleen muun muassa tuiki tärkeitä piiloasuntoja Suomessa, joihin he voivat majoittua suojaan lainvalvontaviranomaisten tarkkailulta. Piiloasuntoja voidaan käyttää myös neuvottelupaikkoina ja suurtenkin huume-erien tukkuvarastoina.

5. Itsenäiset prostituoituidut kovien toimien kohteena

Viron ja Venäjän organisoidun rikollisuuden maiminnoususta alan suomalaisille markkinoille on seurannut, että itärikollisuudelle ominaiset suoraviivaiset toimintatavat ovat siirtyneet maahamme. Sovituista etupiireistä pidetään tiukasti kiinni eikä kovaakaan väkivaltaa kaihdeta itsenäisiä alan yrittäjiä vastaan.

Helsingin rikospoliisin väkivaltarikosyksikön ryöstöjaoksessa työskentelevä rikoskomisario Seppo Sillanpää valottaa väkivaltarikostutkijoiden ammattilehdessä (Murharyhmä 1/2002, Päiväkahviseuraa suomalaisille) pääkaupunkiseudulla vaikuttavaa itärikollisuuden toimintakulttuuria. Prostituoituihin kohdistuneita ryöstöjä ja pahoinpitelyitä vuosia tutkinut Sillanpää toteaa, että kesästä 1999 lähtien ilman parittajaa toimivia prostituoituja on ryöstetty ja pahoinpidelty yhä enemmän. Niin ikään Sillanpään mukaan viimeistään vuonna 2001 varmistui, että

” pääkaupunkiseudulla toimii useita parittajia. Parittajien kotimaa on yleensä Viro. Prostituutiosta saatu rahallinen hyöty suuntautui päivittäin Viroon, vaikka parittaja olisi suomalainen. Kun suomalainen parittaja käyttää virolaisia naisia, hän joutuu aina maksamaan jollekulle Virossa. Mikäli parittaja ei maksa, bisnessessä alkavat vaikeudet. Tyttöjä aletaan häiritä. Heitä ryöstetään, viedään puhelimet, kuljetetaan satamaan, pahoinpidellään, uhkaillaan jne.

Yksityisyritteliäisyyskin on tuhoon tuomittu, vaikka virotar kielen puolesta pärjäisikin Suomessa. Jos tämän tyyppistä toimintaa havaittiin, ilmestyi oven taakse [...] [viron]venäläinen tai virolainen mies ja vaati, että tytön on kuuluttava johonkin ‘talliin’.

Koko pääkaupunkiseutu on jaettu virolaisten mafiamiesten kesken. He johtavat ja rahastavat surutta tätä prostituutiotoimintaa. Nykyään toiminta on levinnyt jo kaikkiin suuriin suomalaisiin kaupunkeihin. [...] Yksi ryöstöjen tarkoitus on myös se, että kilpailevat tallit saataisiin vähenemään. Näin raha saataisiin kanavoitua yhä harvemmillle mafiapäälliköille. Virossa pidetään pääkaupunkiseutua hyvänä alueena, sillä väestöpohja on melko laaja ja poliisi on ylityöllistetty muiden asioiden vuoksi.”

Virossa ja Venäjällä itsenäisiä prostituoituja ja parittajia on perinteisesti kohdeltu kovalla kädellä. Tutkinnassa on ilmennyt, että Suomessa tiiviisti asutulla alueella ahkera prostituoitu voi ottaa vastaan jopa 20–27 asiakaskäyntiä yhden päivän aikana. Jos prostituoitu toimii itsenäisesti, parittajarenki ja hänen virolainen tai venäläinen ylämiehensä, joka pitää aluetta omana etupiirinään, jää ilman näistä asiakkaista kertyviä suuria tuloja.

Niille suomalaisille itsenäisille parittajille, jotka eivät tilitä osaa tuloistaan Viroon tai Venäjälle, Viron ja Venäjän rikollisjohtajien parittajarenkien kovat otteet ovat tulleet yllätyksenä. Yhtä kaikki, näiden toimintamenetelmien avulla suurin osa itsenäisistä parittajista on saatu pois markkinoilta. Itärikollisuuden kovista toimintamenetelmistä on myös seurannut, että eräät erityisesti suomalaiset parittajat ovat etsineet turvaa jopa poliisilta.

6. Operaattoritoiminta, taloudellinen kannattavuus ja rangaistuskäytäntö

Viime vuosina erityisesti Virosta johdetut paritusliigat ovat Suomessa yhä laajemmin ryhtyneet hyödyntämään puhelinoperaattoritoimintaa, joka takaa parituksen pääorganisaattoreille varmat ja säännölliset tulot. Toimintaperiaate on yksinkertainen. Operaattori eli puhelinvaihdetta hoitava nainen ottaa vastaan puheluita, joita asiakkaat soittavat sanomalehdissä tai muilla markkinointiareenoilla julkaistujen hieronta- tai päiväkahvi-ilmoitusten perusteella. Operaattori ilmoittaa asiakkaalle kellonajan, katuosoitteen ja talon numeron, ja pyytää asiakasta soittamaan uudelleen saavuttuaan ilmoitetun talon edustalle. Asiakkaan soitettua uudelleen operaattori antaa tarkat tiedot rapusta ja huoneistosta, missä prostituoitu ottaa vastaan asiakkaita.

Asiakkaan tullessa huoneistoon prostituoitu ilmoittaa matkapuhelimella tästä operaattorille, joka merkitsee ylläpitämäänsä työaikakirjanpitoon prostituoidun olevan varattu. Asiakkaan lähtiessä pois prostituoitu ilmoittaa myös tästä operaattorille, joka merkitsee prostituoidun olevan jälleen valmiina ottamaan vastaan asiakkaita. Päivän päätteeksi parittaja tai hänen apulaisensa hakee prostituoidulta operaattorin kirjanpidon osoittaman summan rahaa. Näin varmistetaan, että prostituoitu maksaa tarkalleen todellisen asiakasmäärään perustuvan summan. Alalla vallitsevan vakiintuneen käytännön mukaan prostituoitu saa itselleen vain kolmasosan tai enintään puolet asiakkaiden maksamasta rahamäärästä.

Operaattoritoiminta on kehitetty verraten pitkälle. Verkkoon kytkettyjen tietokoneiden ja kymmenien matkapuhelimien avulla yhdestä huoneistosta pystytään ohjaamaan useilla, jopa kymmenillä paikkakunnilla harjoitettavaa prostituutiota. Jos esimerkiksi eteläsuomalainen asiakas haluaa ”päiväkahviseuraa” pääkaupunkiseudulla toimivalta prostituoidulta, hän soittaa matkapuhelinnumeroon, joka voi kuulua Pohjois-Suomessa toimivalle operaattorille. Satojen kilometrien päästä operaattori antaa eteläsuomalaiselle asiakkaalle pääkaupunkiseudulla toimivan prostituoidun osoitetiedot ja vastaavasti pääkaupunkialueella työskentelevä prostituoitu ilmoittaa asiakkaan tulon ja lähdön operaattorille. Operaattorikeskuksessa pidetyn kirjanpidon mukaan parittajan edustaja hakee pääkaupunkiseudulla toimivalta prostituoidulta päivittäin kirjanpidon mukaisen rahamäärän.

Poliisin tutkimat paritustapaukset ovat osoittaneet, että operaattoritoiminnassa käytetään paritusta varten räätälöityjä tietokoneohjelmia. Tietokannoista operaattorit pystyvät hakemaan ja kertomaan asiakkaille prostituoitujen työtilojen osoitteita ja sijaintikuvauksia ajo-ohjeineen sekä tietoja kunkin prostituoidun antamista erikoispalveluista. Samaisissa tietokannoissa parittaja ylläpitää tietoja prostituoitujen työhistoriasta, arkaluonteisia asiakastietoja ja ajantasaista tilastotietoa koko toiminnan tilasta ja kannattavuudesta.

Parittajien pitkälle kehittämä operaattoritoiminta kertoo erinomaisen selvästi parituksen liikemiesmäisestä tehokkuusperiaatteesta. Venäjältä, Virosta ja muista Baltian maista tulevat prostituoidut työskentelevät parittajilleen kirjaimellisesti minuuttiaikataulun mukaisesti. Koska useimmat prostituoidut eivät hallitse suomen kieltä, asiakkaita välittävä operaattori on usein joko suomalainen tai suomea tyydyttävästi hallitseva virolainen prostituoitu.

Ammattimainen ja organisoitu prostituutio on Viron ja Venäjän rikollisjohtajille erittäin tuottoisaa toimintaa, jossa heidän parittajarensä kiinnijäämisriskit ja mahdolliset tuomiot ovat olleet verraten vähäisiä. Rikoskomisario Seppo Sillanpää Helsingin rikospoliisin ryöstöjaoksesta arvioikin kirjoittamassaan artikkelissa (em. Murharyhmä 1/2002, Päiväkahviseuraa suomalaisille) kriittisesti, että

”toiminnassa pyörii hyvin suuret rahat ja se on organisoitua ammattirikollisuutta. Luonteeltaan se [paritus] on talousrikos, eikä sillä ole seksuaalirikosten kanssa mitään tekemistä. [...] Toiminnasta saatavat summat ovat valtavia. Bisnes on lähes huumekaupan tasoa ja riski on olematon, koska poliisi ei siihen juurikaan puutu. Ei siksi, että se ei olisi rikos vaan Suomen ‘lepsun’ oikeuskäytännön vuoksi. Parittajat saavat vain lieviä ehdollisia tuomioita, eikä heiltä saada mitään pois. Vähät voimavarat on keskitettävä tuottavampaan tutkintaan. Tähän poliisin on ajanut tämä poliisille täysin sopimaton tulosajattelu. Paritusrikokset eivät ole helppoja tutkia, jos niissä yritetään paljastaa koko organisaatio alhaalta ylös saakka. Käytössä ei ole edes telepakkokeino-oikeuksia, vaikka kaikki toiminta tapahtuu nykyään puhelimilla. Tilanne paranee hieman, jos liigaan päästään kiinni esimerkiksi törkeillä ryöstöillä tai huumausainerikoksella, kuten Helsingin ryöstöjaos on tehnyt. [...]

Paritus rikoksena on melko lievä. Sanktiona on sakkoa tai enintään kolme vuotta vankeutta. Kokemuksen mukaan tuomioistuimet ovat antaneet tästä toiminnasta muualla Suomessa vain sakkoja. Edes oikeuteen saaminen ei ole keskeyttänyt toimintaa. Korkeintaan vangitsemisen ajaksi toiminta on keskeytynyt, mikäli koko [Suomen] organisaatio on saatu kiinni. Yksittäiset ihmiset korvataan heti uusilla. [...] Suurin voittaja tässä on yleensä parittaja ja organisaation johtaja, jolle maksetaan ulkomaille. Hän ei välttämättä edes käy Suomessa. [...] Ei riitä se, että näitä Virossa asuvien mafiamiesten käsikassaroita (edunvalvojia täällä) saadaan vangittua ja heille saadaan mahdollisesti kunnon tuomioita ryöstöistä ja kiristyksistä, sillä heidät korvataan uusilla työntekijöillä jo viikon sisällä.”

Helsingissä syksyllä 2001 paljastunut suoraan Virosta johdettu prostituutio ja paritus-toiminta tarjoaa erinomaisen esimerkin toiminnan taloudellisesta kannattavuudesta. Takavarikkoon saadun kirjanpidon mukaan (epäillyt parittajarengit ja todistajina kuullut prostituoidut myönsivät kirjanpidon oikeaksi) tiettyjen Viron rikollisjohtajien alaisuudessa toimineilla suomalaisparittajilla oli käytössä samanaikaisesti viisi vuokra-asuntoa, periaatteessa yksi asunto prostituoitua kohti. Kaikkiaan toimintaan osallistui 5–8 virolaista prostituoitua. Toiminnassa käytettiin operaattoria, joka otti asiakkaiden puhelut vastaan ja ohjasi uuden asiakkaan vapaana olevalle prostituoidulle. Noin 20 minuuttia kestävä asiakaskäynnin hinta oli 300 markkaa (50.46 euroa), josta virolainen organisaatio otti itselleen 200 markkaa (33.64 euroa) ja prostituoitu sai itselleen 100 markkaa (16.82 euroa).

Takavarikoidun kirjanpidon mukaan kahden viikon aikana näissä viidessä asunnossa kävi yhteensä 491 asiakasta. Heistä organisaatio sai bruttotuloina 147 300 markkaa (24 774 euroa). Tästä summasta 98 200 markkaa (16 516 euroa) jäi organisaatiolle ja loput 49 100 markkaa (8 258 euroa) jaettavaksi prostituoiduille.

Kuukaudessa noin 1 000 suomalaisasiakasta – suurin osa vakioasiakkaita – toi organisaatiolle noin 300 000 markkaa (noin 50 456 euroa). Tästä summasta organisaatio sai 200 000 markkaa (noin 33 637 euroa) ja 5–8 prostituoitua yhdessä noin 100 000 markkaa (noin 16 819 euroa). Juoksevien kulujen vähentämisen jälkeen (viiden kalustetun yksion/kaksion vuokra, päivittäiset ilmoituskulut sanomalehdissä, prostituoitujen päivittäinen ylläpito) parittajien todelliseksi kuukauden nettotuloksi kertyi ainakin 100 000 markkaa.

44

7. sept. Reede *

**

Järvenpää (Mairi)	Somenoja (Kaido) Manje	Vantaa JAGE (Matti K.A.)	Haaga (Reena)	Leppävaara
① 09.21 ✓	① 10.15 ✓	① 8.25 ✓	① 10.15 ✓	① 8.10 ✓
② 11.40 ✓	② 12.40 ✓	② 09.00 ✓	② 10.51 ✓	② 11.31 ✓
③ 12.30 ✓	③ 13.42 ✓	③ 10.15 ✓	③ 13.58 ✓	③ 11.50 ✓
④ 14.08 ✓	④ 17.32 ✓	④ 11.05 ✓	④ 14.20 ✓	④ 14.40 ✓
⑤ 15.56 ✓	⑤ 21.20 ✓	⑤ 12.00 ✓	⑤ 15.05 ✓	⑤ 16.40 ✓
⑥ 16.43 ✓	⑥ 21.50 ✓	⑥ 12.50 ✓	⑥ 15.55 ✓	⑥ 19.15 ✓
⑦ 17.09 ✓	⑦	⑦ 13.30 ✓	⑦ 16.46 ✓	⑦
⑧ 18.00 ✓	⑧	⑧ 15.30 ✓	⑧ 18.00 ✓	⑧
⑨	⑨	⑨ 16.13 ✓	⑨ 18.47 ✓	⑨
⑩	⑩	⑩ 18.20 ✓	⑩ 21.25 ✓	⑩
		⑪ 19.25 ✓	⑪	
		⑫ 19.41 ✓	⑫	
		⑬ 19.49 ✓	⑬	
		⑭ 20.50 ✓		
		⑮		

OK
100-

94

Syksyllä 2001 poliisi paljasti Helsingissä Virosta johdetun paritusliigan, joka harjoitti seksipalveluiden myyntiä tehokkaan puhelinoperaattoritoiminnan avulla. Liiga kuului osana suurempaan pääkaupunkiseudulla toimineeseen paritusryhmittymään. Liigassa suomen kieltä hallinnut virolainen puhelinvaihdetta hoitanut operaattori piti tarkkaa kirjaa asiakaskäynneistä. Tämä poliisin takavari-koima lista on perjantailta 7. syyskuuta 2001. Toimintaa varten liiga oli vuokrannut viisi asuntoa: Järvenpäässä, Espoon Suomenojalla ja Leppävaarassa, Vantaalla ja Helsingin Haagassa. Operaattori merkitsi jokaisen virolaisen prostituoidun asiakkaasta tarkan saapumisajan. Asiakkaan lähdettyä prostituoitu soitti operaattorille, joka teki kellonajan viereen merkinnän lähdöstä. Tämän jälkeen operaattori ohjasi uuden asiakkaan vapautuneelle prostituoidulle. Tuona perjantai päivänä viiden virolaisprostituoidun yhteenlaskettu asiakasmäärä oli 44. Listan oikeaan alkulmaan tehty hyväksymismerkintä tarkoittaa, että parittaja on hakenut prostituoiduilta kirjanpidon mukaisen rahamäärän.

Lähialueilta johdettu prostituutio on sekä pääorganisaattoreille että myös heidän parittajarengilleen ja prostituoidulle taloudellisesti erittäin tuottoisaa toimintaa. Vuoden 2002 alussa Helsingin prostituutiotilanteesta parhaiten perillä olleet poliisit arvioivat, että pääkaupunkiseudulla oli ainakin 50–60 vuokra-asuntoa, joissa myytiin vain seksipalveluita. Tästä voidaan varmuudella päätellä, että pelkästään pääkaupunkiseudulta salakuljetaan joka viikko suuria rahasummia järjestäytyneen prostituution ulkomaalaisille pääorganisaattoreille, pääkaupungin tapauksessa etupäässä Viroon.

7. Organisoitu prostituutio, paritus ja huumekauppa etenivät samanaikaisesti

Suomessa sekä organisoidussa prostituutio- ja paritustoiminnassa että huumerikollisuudessa kehitysvaiheet ovat olleet varsin samansuuntaisia ja -aikaisia. Perinteiset alan suomalaiset rikollisauktoriteetit on syrjäytetty ja heidän tilallensa ovat tulleet virolaiset ja venäläiset rikollisjohtajat. Suomen huumekaupassa vielä 1980-luvun lopussa tärkeässä asemassa ollut Hollanti on menettänyt merkityksensä lähes tyystin. Suomen huumekaupan keskeiset solmukohdat ovat olleet jo muutaman viime vuoden ajan Tallinnassa sekä Espanjassa. Myös Espanjassa virolaiset ja vironvenäläiset ammattirikolliset toimivat pääorganisaattoreina, kun kysymyksessä on Suomeen suuntautuva huumekauppa.

Organisoidussa seksikaupassa virolaiset ja venäläiset prostituoidut syrjäyttivät suomalaiset kollegansa heti tullessaan Suomeen 1990-luvun alussa. Sekä prostituutio että huumekauppa ovat kuuluneet Viron ja Venäjän organisoidun rikollisuuden johtajien päätulonlähteisiin. Molempien toimintojen siirtäminen Suomeen on ollut paljolti yksien ja samojen rikollisjohtajien vastuulla.

Erityisesti tietyt Viron, mutta myös Venäjän rikollisauktoriteettien parittajarengit harjoittavat Suomessa myös huumeiden ammattimaista salakuljetusta ja tukkukauppaa. Osa parittajarengistä on selvästi kieltäytynyt sekaantumasta huumekauppaan eikä heitä siihen ole juuri pakotettukaan. Näillä parittajarengillä ei ole ollut kokemusta ammattimaisesti huumekaupasta, mutta paritustoiminnasta sitäkin enemmän. Suurimittaisen seksipalveluiden organisoinnassa tämänkaltaiset parittajarengit ovat riittävän arvokkaita ylämiehilleen eli Viron ja Venäjän rikollisjohtajille.

8. Viron ja Venäjän organisoidut rikollisryhmittymät seksipalvelujen tarjoajina Suomessa

Varovaisestikin arvioiden ainakin puolen vuosikymmenen ajan suomalaiset prostituutio-markkinat ovat olleet verraten tiukasti jaettuna muutamien Viron ja Venäjän organisoitujen rikollisryhmittymien kesken. Sopimuksia Suomessa harjoitettavasta prostituutiosta ja etupiirijaoista on kunnioitettu varsin tarkasti.

Virossa maan korkeimmassa rikollisorganisaatiossa, niin kutsutussa Tallinnan Yhteiskassassa (viroksi *Tallinn Ühiskassa*) sovitaan kaikesta Viron organisoituun rikollisuuteen liittyvistä asioista: koti- ja ulkomailla vallitsevista etupiireistä, johtosuhteista, työnjaosta ja jokaisen rikollisjohtajan Tallinnan Yhteiskassalle osoitettavien säännöllisten maksujen suuruudesta. Viron organisoidun rikollisuuden toimintamuodot ja rakenteen tietäen on selvää, että Viron rikollisryhmittymien väliset etupiirisopimukset on neuvoteltu maan korkeimmista rikollisjohtajista koostuvassa Tallinnan Yhteiskassassa. Virossa toimivalla Tallinnan Yhteiskassan johdolla on puolestaan suorat neuvotteluyhteydet pietarilaisten ja moskovalaisten rikollisryhmittymien yhteiskassoihin.

Suomessa ei ole käyty Viron ja Venäjän rikollisryhmittymien välisiä väkivaltaisia etupiiritaisteluita, koska toiminnan pelisäännöt on etukäteen sovittu Viron ja venäläisten yhteiskassojen kesken. Alalla aika ajoin ilmenevät törkeät pahoinpitelyt ja ryöstöt ovat kohdistuneet pääasiassa yksittäisiin virolaisiin, vironvenäläisiin ja venäläisiin prostituutuihin sekä heidän suomalaisiin parittajiinsa, jotka eivät joko ole olleet selvillä etupiireistä tai halunneet kunnioittaa niitä.

Tilanne on vienyt siihen, että Suomessa harjoitettavaa organisoitua prostituutio- ja paritustoimintaa johdetaan suoraan joko Virosta tai Venäjältä ja alalla vallitsee tällä haavaa verraten tiukka etupiirijako. Alueellisesti pienellä, mutta runsasväkisellä pääkaupunkiseudulla (Helsinki, Espoo, Vantaa ja myös Keski-Uusimaa) harjoitetaan valtakunnan suurimittaisinta prostituutio- ja paritustoimintaa. Toiminta tapahtuu pääasiassa vain seksipalveluiden myymiseen varta vasten vuokratuissa yksityisasunnoissa, lähinnä valmiiksi kalustetuissa yksiöissä tai pienissä kaksioissa.

Helsingissä seksipalveluita myydään myös muutamissa eroottisissa ravintoloissa. Vuokra-asunnoissa ja eroottisissa ravintoloissa tarjotut seksipalvelut eroavat toisistaan selvästi. Vuokra-asunnoissa seksipalveluita myydään aamusta iltaan, tarvittaessa jopa kaikkina vuorokauden aikoina ja etupäässä Virosta tulleiden prostituoitujen voimin. Sen sijaan muutamissa harvoissa eroottisissa ravintoloissa seksipalveluiden myynnistä vastaavat pääasiassa venäläiset prostituoidut, jotka lähinnä iltaisin ja aamuyön tunteina vievät asi-

akkaansa ravintolan läheisyydessä sijaitsevaan matkustajakotiin tai asuntoon. Nämäkin venäläisprostituoidut joutuvat maksamaan parittajille. Harvoissa eroottisissa ravintoloissa päivystävien prostituoitujen toiminnan rahallinen kannattavuus on aivan marginaalista verrattuna vuokra-asunnoissa harjoitettavaan läpivuorokautiseen seksikauppaan.

Pääkaupunkiseutu on ollut jo muutaman vuoden ajan Viron organisoidulle rikollisuudelle sovittu etupiiri, jonne Venäjän organisoidut rikollisryhmittymät eivät ole edes yrittäneet tunkeutua.

Myös Häme, Etelä-, Keski- ja Pohjois-Pohjanmaa, Keski-Suomi sekä Etelä- ja Pohjois-Savo näyttävät vahvasti olevan Viron organisoidun rikollisuuden toiminta-alueita. Näissä maakunnissa toimivilla suomalaisilla ja virolaisilla parittajareungeilla on suorat yhteydet Viron organisoituun rikollisuuteen. Sen sijaan Turun, Kotkan, Lappeenrannan ja Joensuun talousalueet ja Pohjois-Lappi ovat olleet alusta lähtien Venäjän organisoitujen rikollisryhmittymien valvonnassa.

Itärajan läheisyydessä ja Kymenlaaksossa reviirit on paljolti jaettu Venäjällä vaikuttaville rikollisryhmittymille. Joensuun alueella harjoitettava prostituutio on tiukasti kytköksissä Petroskoissa vaikuttaviin rikollisorganisaatioihin. Alueella vaikuttavat prostituoidut ovat lähtöisin etupäässä Petroskoista, Kostamuksesta ja Sortavalasta. Samoin Kotkan talousalueella Pietarista johdettu paritus venäläisine prostituoituineen on ollut varsin näkyvää usean vuoden ajan.

Lapissa harjoitettua prostituutiota johdetaan sekä Virosta että Venäjältä. Lapin tilanteessa on se erikoispiirre, että samoilla paikkakunnilla toimii rinta rinnan Murmanskista ja Virosta johdettua prostituutiota. Minkäänlaisia reviirikiistoja ei ole kuitenkaan esiintynyt, paljolti toiminnan erilaisuuden ansiosta. Viron organisoidun rikollisuuden johtama prostituutio keskittyy lähinnä alueen suurimpiin kaupunkeihin Rovaniemelle, Tornioon ja Kemiin. Seksipalveluiden myymisestä ilmoitetaan paikallisissa sanomalehdissä tai internetissä ja toiminnassa hyödynnetään etupäässä vuokra-asuntoja. Sen sijaan Murmanskista johdettu prostituutio on tyypillistä seuralaistoimintaa, josta ei ilmoitella julkisesti.

Prostituoidut saapuvat Murmanskista Suomeen etupäässä Raja-Joosepin rajanylityspaikan kautta lähinnä henkilöpakettiautoilla, joiden kuljettajina toimii yhdestä kahteen venäläistä miestä ja kyydissä on puolen tusinaa prostituoitua. Muuhun Suomeen verrattuna Lapissa parittajien rooli on vähäisempi, koska toiminta organisoidaan pääasiassa venäläisten prostituoitujen lähtöalueella eli Murmanskissa. Viikoittain Lappiin matkustaa 50–80 venäläistä naista, joiden voidaan vahvasti epäillä harjoittavan seksipalveluiden myyntiä. Näiden naisten matka suuntautuu paljolti Keminmaalle, Rovaniemelle, Si-

moon, mutta myös Leville, Tervolaan ja Saariselälle. Murmanskista saapuvien prostituoitujen palveluista ei juuri ilmoitella, vaan suomalaiset asiakkaat käyvät hakemassa heidät paikallisista leirintä-alueiden mökkikylistä tai muista majapaikoista kotiinsa tai hotellihuoneeseen. Lapin eri paikkakunnille on muodostunut myös vankka vakioasiakaskunta. Nämä miehet saattavat majoittaa murmanskilaisen prostituoidun kotiinsa jopa viikon ajaksi.

9. Organisoitu paritus Suomessa

Suomessa epäillyt paritusrikokset lisääntyivät tuntuvasti 1990-luvun loppuvuosina. Vuonna 1996 poliisi kirjasi vain kolme rikosilmoitusta parituksesta, mutta kaksi vuotta myöhemmin 23. Vuonna 2000 parituksesta tehtiin jo 31 rikosilmoitusta ja vuonna 2002 poliisi kirjasi peräti 64 paritusrikosilmoitusta. Poliisin paritusliigoihin kohdistuneista tehostuneista hajoitustoimista huolimatta paljastuneet tapaukset ja parittajat ovat vain jäävuoren huippu.

Rikosilmoitusten lähempi tarkastelu osoittaa, että vuonna 2002 paritusrikosepäily kohdistui kaikkiaan 93 eri henkilöön. Suurin osa parituksesta epäillyistä oli Suomen kansalaisia. Heitä oli yhteensä 52. Poliisin rikostutkinnassa ja -tiedustelussa selvisi, että suurin osa parituksesta epäillyistä Suomen kansalaisista toimi nimenomaan Virosta johdettujen paritusliigojen apumiehinä ja paikallisina järjestelijöinä eli eriasteisina renkeinä. Edelleen selvisi, että osa Suomen kansalaisiksi tilastoiduista epäillyistä parittajista on muuttanut Suomeen 1990-luvulla Virosta ja Venäjältä. He ovat syntyneet entisen Neuvostoliiton alueella, tulleet Suomeen eri maahanmuuttajastatuksilla ja saaneet Suomen kansalaisuuden.

Ulkomaiden kansalasiin kohdistuneissa paritusrikosepäilyissä virolaiset ovat selvässä johtos asemassa. Vuoden 2002 parituksesta epäiltyjen kokonaismäärästä eli 93 henkilöstä Viron kansalaisia oli peräti 30. Näistä Viron kansalaisista lähes kolmasosa eli yhdeksän asuu pysyvästi Suomessa ja heillä on suomalainen henkilötunnus.

Vain seitsemään Venäjän kansalaiseen kohdistui paritusepäily vuonna 2002. Näistä Venäjän kansalaisista lähes jokainen eli kuusi asuu pysyvästi Suomessa ja heillä on suomalainen henkilötunnus. Muut parituksesta epäillyt kolme ulkomaalaista olivat Tunisian, Ukrainan ja Jugoslavian kansalaisia, jotka asuivat pysyvästi Suomessa ja heillä oli suomalainen henkilötunnus. Yhden parituksesta epäillyn kansalaisuus jäi tuntemattomaksi. Tutkinnassa selvisi, että Ukrainan ja Tunisian kansalaiset liittyivät Virosta johdettuun paritusliigaan. Epäilty Jugoslavian kansalainen puolestaan toimi Venäjältä johdetussa paritusliigassa.

Keväällä 1999 sisäasiainministeriö antoi ohjeen poliisille puuttua tehokkaammin prostituutioon liittyvään rikollisuuteen. Ohjetta seuraten erityisesti Helsingin rikospoliisi puuttui paritukseen aikaisempaa voimallisemmin. Viimeisimmät näytöt torjuntatoimista saatiin vuoden 2002 kevään ja kesän aikana, jolloin Helsingin rikospoliisin väkivalta-rikosyksikön ryöstöjaos hajotti pääkaupunkiseudulla merkittäviä Virosta johdettuja paritusliigoja. On kuitenkin havaittu se hyvinkin odotettavissa ollut ilmiö, että hajotettujen paritusliigojen tilalle on tullut lähes heti uutta lähialueilta johdettua organisoitua paritustoimintaa. Erityisesti Etelä-Suomen kaupallisille seksimarkkinoille on ilmestynyt uusia parittajia, jotka toimivat Virosta johdetun seksikaupan asiamiehinä.

Kesäkuun alussa 2002 keskusrikospoliisista kerrottiin,² että Suomessa harjoitettava suurimittainen prostituutio on erityisesti Viron mutta osaksi myös Venäjän järjestäytyneiden rikollisorganisaatioiden johtamaa ja suuria tuloja tuottavaa parittajavetoista toimintaa. Suurien tulojen ja työrauhan varmistamiseksi Viron ja Venäjän rikollisorganisaatiot ovat keskenään jakaneet Suomen kaupungit ja maakunnat etupiireihin. Organisoidussa paritusrikollisuudessa tämänkaltainen etupiirijattelu on vallalla Venäjällä ja Virossa ja tätä nykyä myös Suomessa. Yhteisiä etupiirisopimuksia kunnioittamalla virolaiset, vironvenäläiset ja venäläiset rikollisryhmittymät ovat onnistuneet luomaan tehokkaan koko Suomea kattavan ja liikemiesmäisesti johdetun toimintaorganisaation.

Keskusrikospoliisin esittämien tietojen jälkeen Suomessa alkoi voimakas julkinen keskustelu seksikaupasta ja sen kieltämisen eri muodoista. On varsin valitettavaa, että eräät KRP:n esittämät tosiasiat ovat julkisessa keskustelussa jääneet vähälle huomiolle. Suomessa ammattimaista prostituutiota toteuttavien parittajien takana on rajat ylittävä organisoitu rikollisuus, jota etupiiristä riippuen johdetaan joko Virosta tai Venäjältä. Parittajien johtamassa seksikaupassa on kyse myös suuren luokan talousrikollisuudesta ja rahanpesusta. Virosta ja Venäjältä johdetun ammattimaisen seksikaupan parittajarengit salakuljettavat Suomesta päivittäin suuria määriä prostituutiolla hankittuja käteisvaroja parituksen pääorganisaattoreille Viroon ja Venäjälle. Talousrikollisuuden ja rahanpesun lisäksi organisoituun paritustoimintaan liittyy myös laitonta asekauppaa, törkeää kiris-tystä ja väkivaltaa sekä ammattimaista huumausainerikollisuutta.

Poliisin telekuuntelu- ja -valvontaoikeus törkeiden huumausainerikosten paljastamisessa on osoittautunut korvaamattomaksi. Tällä hetkellä poliisilla ei ole vastaavia pakkokeinoja epäiltyjen paritusrikosten tutkinnassa, vaikka parittajavetoista prostituutiota johde-

² Tämän artikkelin kirjoittajan keskusrikospoliisissa 5.6.2002 pitämä tiedotustilaisuus tiedotusvälineiden edustajille aiheesta ”Organisoitu prostituutio ja paritus Suomessa”.

taan pääasiassa matkapuhelinten ja operaattorikeskusten välityksellä. Tätä nykyä sekä parittajien ja prostituoitujen että prostituoitujen ja asiakkaiden välinen yhteydenpito toteutetaan pääasiassa matkapuhelimilla. Parittajien kiinnijäämisriski on osoittautunut hyvin vähäiseksi, koska epäiltyjen paritusrikosten tutkinnassa poliisilla ei ole telekuuntelu- ja -valvontaoikeutta. Niissäkin tapauksissa, joissa epäillyt on lopulta saatu syyteeseen ja hankittu näyttö parituksesta on pitänyt tuomioistuimissa, tuomiot ovat olleet hyvin lieviä. Esitutkinta- ja pakkokeinolakia olisikin välttämätöntä muuttaa poliisin valtuuksien lisäämiseksi erityisesti telekuuntelun ja -valvonnan osalta.

Paritusrikollisuuden yleistä rangaistuslinjaa olisi aiheellista tarkistaa pikaisesti. Tällä hetkellä Suomen lainsäädännössä (RL 20:9) vallitsee hyvin lievä rangaistuslinja paritusrikoksissa. Rangaistuksena on sakkoa tai vankeutta enintään kolme vuotta. Säännös on vuodelta 1998, jolloin rikoslain kokonaisuudistuksen tuloksena rangaistusasteikkoa lievennettiin tuntuvasti. Lainsäätäjien epäonneksi juuri samaan aikaan Viron ja Venäjän organisoidut rikollisryhmittymät tekivät onnistuneen vallanoton Suomen seksimarkkinoilla ja jakoivat markkina-alueet etupiireihin. Lievästä rangaistuslinjasta on seurannut, että laajoillakaan poliisin esitutkinnoilla ei ole ollut mainittavaa vaikutusta parittajien johtamaan seksikauppaan ja lähialueilta tulevien prostituoitujen määriin.

Rikoslakia tulisi muuttaa siten, että rikoslakiin saataisiin maininta törkeästä parituksesta. Esitutkinta-, pakkokeino- ja rikoslain uudistuksilla varmasti saataisiin aikaan erittäin merkittävää pelotevaikutusta parittajien mutta myös asiakkaiden keskuudessa. Kun prostituutiopalveluiden suomalaisasiakkaat tietäisivät, että heidän puhelinkeskustelunsa prostituoitujen kanssa tulisivat todennäköisesti myös poliisin tietoon, tämä varmasti panisi asiakkaat vakavasti harkitsemaan yhteydenoton järkevyyttä. Kaupallisissa seksipalveluissa asiakkaan anonymiteetti on keskeisessä asemassa. Poliisin telekuuntelulla ja -valvonnalla tämä katoaisi kerralla.

Keskusrikospoliisin kesäkuussa 2002 julkituomien tietojen jälkeen merkittävimpien sanomalehtien päätoimittajat lopettivat seksi-ilmoitusten julkaisemisen. Pohjois-Suomea lukuun ottamatta tämä aiheutti parittajien johtamassa seksikaupassa hyvin lyhyen pysähtyneisyyden tilan. Päivittäin ilmestyvät sanomalehdet olivat parittajille ehdottomasti tärkein prostituutiopalvelujen markkinointikanava.

Nopeiden ja suurien tulojen turvaamiseksi parittajat siirsivät markkinoinnin päivä- ja iltapäivälehdistä alueellisiin ilmaisjakelulehtiin, television tekstisivuille ja internetiin. Suomessa ja myös Ruotsissa harjoitettavan seksikaupan varteentotettavaksi markkinakanavaksi on noussut internet-sivujen ylläpito Viron alueelta. Vaikka lain mukaan myös Virossa paritus on säädetty rikokseksi, virolaisten viranomaiset toimet ovat osoittaneet, että käytännössä paritusta ei pidetä rikollisena toimintana.

Helinä Häkkänen, PsT, tutkija, keskusrikospoliisi
Camilla Hagelstam, psyk.M, tutkija, Helsingin yliopisto

Nuoret henkirikosten tekijöinä: viime vuosien kehityspiirteet ja niiden tausta

Yksittäiset nuorten tekemät henkirikokset ovat viime aikoina saaneet runsaasti huomiota osakseen julkisuudessa. Erityisesti vuoden 2001 aikana syntyi vilkasta keskustelua nuorten tekemien henkirikosten luonteesta ja mahdollisista syistä. Koska täsmällistä tietoa keskustelun pohjaksi oli vähän, käynnistimme tutkimuksen jossa tarkastelimme tekohetkellä enintään 18-vuotiaiden nuorten vuosina 1990–2001 tekemiä henkirikoksia, niissä ilmeneviä tekotapoja ja tekojen taustoja. Tässä kirjoituksessa esittelemme tutkimuksemme tuloksia sekä nuorten väkivaltakäyttäytymisen syitä myös aikaisempien tutkimusten valossa.

Henkirikoksista tai niiden yrityksistä epäiltyjen alle 20-vuotiaiden lukumäärä 1997–2002 poliisin tulostietojärjestelmän mukaan

	1997	1998	1999	2000	2001	2002 (1.1.–30.6.)
Epäillyn ikä						
alle 15 vuotta	0	0	2	2	5	5
15 – 17 vuotta	17	20	19	34	41	12
18 – 20 vuotta	24	18	38	48	67	35
Yhteensä	41	38	59	84	113	52
Muutos		-7,30 %	+55,30 %	+42,40 %	+34,50 %	

Viime vuosina nuorten osuus henkirikoksista ja niiden yrityksistä epäillyistä henkilöistä on lisääntynyt merkittävästi. Rikostutkijoiden havaintojen mukaan nuorten väkivallanteot ovat myös raaistuneet. Ylläolevassa taulukossa on esitetty murhasta, taposta, surmasta tai lapsensurmasta taikka niiden yrityksestä epäiltyjen alle 20-vuotiaiden lukumäärät viimeksi kuluneiden viiden vuoden aikana. Nuorten epäiltyjen lukumäärä on vuodesta 1999 alkaen selvästi noussut. Vastaavaa kasvua ei ole tapahtunut muissa ikäryhmissä.

1. Tekijät ja tekopiirteet

Menetelmät

Nuorten tekemien henkirikosten tekopiirteitten tarkastelun lähteenä olivat vuosina 1990–2001 tapahtuneita henkirikoksia koskevat rikosilmoitukset ja teoista epäiltyjä koskevat mielentilatutkimuslausunnot. Tutkimuksen aineisto koostui 50:stä henkirikoksesta, joissa oli yhteensä 57 enintään 18-vuotiasta epäiltyä.

Aineistoa voidaan pitää edustavana, koska Suomessa noin 70–85 % henkirikoksesta epäillyistä lähetetään mielentilatutkimukseen. Erityisesti nuorille rikosentekijöille mielentilatutkimus tehdään lähes poikkeuksetta.¹ Mielentilatutkimuksessa pyritään selvittämään, onko henkilö ollut sairauden vuoksi kykenemätön käsittämään syytteenalaisen tekonsa tosiasiallista ja moraalista luonnetta ja säätelemään käyttäytymistään. Tärkeintä syyntakeisuusarvioinnissa on henkilön tila rikosentekohetkellä.

¹ Lönnqvist J., Heikkinen M., Henriksson M., Marttunen M. & Partonen T.: Psykiatria. Duodecim, 2001; sekä Pajuoja J.: Väkipalva ja mielentila : oikeusososiologinen tutkimus syyntakeisuussäännöksistä ja mielentilatutkimuksista. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja. A-sarja N:o 201, 1995.

Mielentilatutkimuslausunnossa esitetään laajasti tutkittavan aikaisempi elämänhistoria, sosiaalisen selviytymisen historia, sairaus- ja päihteiden käytön historia sekä syyteenalaiseen tekoon liittyvä asiakirja-aineisto. Kunkin tapauksen lausunto käsittää yleensä noin 30 sivua ja lausunnon laatijoilla on käytössään esitutkinta-aineisto, tiedot erilaisista virallisista rekistereistä sekä omaisten ja ystävien haastatteluja koskevat tiedot. Tutkittavasta hankitaan laajat tiedot kirjallisesti omaisilta, tuttavilta, kouluilta, aikaisemmista sairauskertomuksista, sosiaaliviranomaisilta, puolustusvoimilta, työnantajilta, rikosrekisteristä ja vankeinhoitoviranomaisilta. Noin 4–8 viikkoa kestävänsä sairaalatutkimuksen aikana tehdään perusteellinen psykiatrinen ja psykologinen tutkimus haastatteluineen ja testeineen sekä tarvittavat epäillyn fyysisiä ominaisuuksia selvittävät tutkimukset.

Tulokset: tekopiirteet

Tutkimuksen tulokset osoittivat, että nuorten tekemät henkirikokset poikkeavat joiltakin piirteiltään kaikista Suomessa tapahtuvista henkirikoksista. Olennaisin ero on, että nuoret tekevät surmatyön muita useammin ryhmässä toimien ja teot kohdistuvat muita henkirikoksia useammin tekijöille entuudestaan täysin tuntemattomiin henkilöihin. Tarkastelluista 50:stä nuorten tekemästä henkirikoksesta 38 oli tekoja, joista epäiltiin useampaa kuin yhtä henkilöä. Kivivuoren tutkimuksen mukaan vuonna 1996 tapahtuneista henkirikoksista vain 11 % oli tapauksia, joissa oli useampi kuin yksi epäilty.² Tarkastelemisamme nuorten tekemissä henkirikoksissa oli uhreja yhteensä 79, joista 55 menehtyi. Lähes joka kolmannessa tapauksessa oli useampi kuin yksi uhri. Vuoden 1996 henkirikostapauksista vain 6 % kohdistui useampaan kuin yhteen uhriin.³

Nuorten tekemä surmatyö kohdistui useimmiten epäillyn kaveriin (38 %). Kavereihin kohdistuneet henkirikokset tehtiin yleensä tilanteissa, joissa oli yhdessä nautittu runsain määrin alkoholia ja jostain syystä tilanne eteni jonkinlaiseen riitaan tai kiistaan, joka johdatti väkivallan käyttöön. Aikaisemman tutkimuksen valossa nämä piirteet ovat yleensäkin tyypillisiä suomalaisille henkirikoksille. Kuitenkin peräti joka neljännessä nuorten tekemässä henkirikoksessa uhri oli epäillylle ennestään täysin tuntematon. Kaikista henkirikoksista vain joka kymmenennessä uhri on tekijälle täysin tuntematon.⁴ Nuorten tekemistä henkirikoksista 18 % kohdistui perheenjäseneneen, 15 % epäillyn jollakin tavalla entuudestaan tuntemaan henkilöön (esimerkiksi ulkonäöltä tuttuun tai kaverin kaveriin) ja vain 5 % entiseen tai teon aikaiseen intiimiin kumppaniin. Varsin alhainen kumppaneiden osuus selittyy sillä, että nuoret eivät ikänsäkään puolesta yleensä vielä elä parisuhteissa.

² Kivivuori J.: Suomalainen henkirikos: tekopiirteet ja tekojen olosuhteet vuosina 1988 ja 1996. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, 1999.

³ Kivivuori 1999.

⁴ Kivivuori 1999.

Yleisimmät motiivit tai konfliktityypit nuorten henkirikoksissa olivat riita, itsepuolustus tai kosto (25 %), ryöstö (25 %) tai perheen sisäinen konflikti (12 %). Tulokset viittaavat siihen, että nuorten osalta ryöstömotiivi on erityisen yleinen. Kaikista vuonna 1996 tehdyistä henkirikoksista ryöstö oli motiivina vain noin 5 %:ssa tapauksista.⁵

Samoin kuin henkirikoksissa yleensä, yleisin surmatapa nuorten henkirikoksissa oli teräseen käyttö (60 %), ja joka toisessa tapauksessa uhria oli potkittu tai lyöty. Tyypillistä oli usean väkivallan muodon käyttö samassa tilanteessa, esimerkiksi puukottaminen, potkiminen ja lyöminen sekä käsin että tylpällä esineellä. Tekojen raakuutta kuvaa se, että joka kolmannessa niistä tapauksista, joissa oli käytetty teräsetta, uhrista löydettiin vähintään kymmenen pistoa tai viiltoa. Vain muutamassa yksittäisessä tapauksessa uhuriin oli kohdistettu seksuaalista tai sadistista väkivaltaa.

Epäiltyjen piirteet

Tässä tutkimuksessa tarkastelluissa rikostapauksissa oli yhteensä 57 epäiltyä, joista kolme oli tyttöjä. Naisten osuus kaikista henkirikoksista epäillyistä on noin 12 %.⁶ Epäiltyjen lapsuuden kehityksen tarkastelu osoitti, että joissakin tapauksissa epäillylle oli kasautunut monenlaisia sosiaalisia ongelmia jo ennen henkirikosta. Noin kolmannes epäillyistä oli ollut sijoitettuna laitokseen ja 44 % oli saanut erityisopetusta. Epäillyistä 56 % oli saanut tyydyttävän päästötodistuksen peruskoulusta, ja 16 % epäillyistä oli keskeyttänyt peruskoulun. Näitä nuoria ei kuitenkaan voida pitää yleisesti ottaen älyllisesti heikkolahjaisina. Mielentilatutkimuksen yhteydessä tehdyssä psykologisessa tutkimuksessa vain 14 % epäillyistä todettiin älyllisesti heikkolahjaisiksi. Todennäköisesti huonon koulumenestyksen selittää useimmiten opiskelumotivaation puute.

Usein näkee esitettävän, että henkirikoksiin syyllystyneet tulevat rikkinäisistä ja moniongelmaisista perheistä. Epäiltyjen perhetaustan tarkastelu osoitti, että 54 % epäillyistä tuli perheestä, jossa vanhemmalla oli alkoholiriippuvuus ja 21 % perheestä, jossa vanhemmalla oli rikostausta. Epäillyistä 32 % oli kokenut perheväkivaltaa. Kuitenkin on huomattava, että 37 % epäillyistä oli henkilöitä, joiden kohdalla ei ilmennyt yhtäkään näistä tekijöistä.

Epäiltyjen tekohetkellä vallinneen elämäntilanteen tarkastelu osoitti, että epäillyt olivat useimmiten toimeettomia (39 %), ammattikoulussa (25 %) tai peruskoulussa (16 %). Epäillyistä 44 % oli aikaisemmin tuomittu rikoksesta (9 % epäillyistä oli tuomittu ryös-

⁵ Kivivuori 1999.

⁶ Kivivuori 1999.

töstä, 16 % pahoinpitelystä, 25 % varkaudesta, 5 % huumausainerikoksesta ja 14 % rattijuopumuksesta). Tulosten perusteella ei voida todeta, että aikaisempi tuomio olisi ollut yleisempi vanhempien epäiltyjen keskuudessa.

Päihteiden käyttö oli epäiltyjen keskuudessa varsin yleistä: 74 % käytti alkoholia viikoittain ja 45 % käytti huumausaineita säännöllisesti. Epäillyistä 65 % oli tekohekellä alkoholin vaikutuksen alaisena ja 21 % huumausaineiden tai lääkkeiden vaikutuksen alaisena. Erityisesti huumaus- tai lääkeaineiden vaikutuksen alaisena olleiden osuutta voidaan pitää korkeana.

Epäillyistä 63 % toimi mielentilatutkimuksen mukaan täydessä ymmärryksessä. Osuus on hiukan suurempi kuin täydessä ymmärryksessä toimineiksi todettujen osuus (55 %) kaikista mielentilatutkimuksessa olleista.⁷ Henkirikoksesta epäillyistä nuorista 32 %:lla ei mielentilatutkimuksessa todettu lainkaan mielenterveyden häiriötä tai päihderiippuvuutta. Mielenterveyden häiriöistä persoonallisuushäiriö todettiin 53 %:lla epäillyistä ja skitsofrenia 7 %:lla. Vain 9 % epäillyistä oli teon aikana mielenterveyspalveluiden piirissä. Edelleen 61 %:lla epäillyistä todettiin alkoholiriippuvuus ja 12 %:lla huumausaineriippuvuus. Useimmiten päihderiippuvuus esiintyi yhdessä mielenterveydenhäiriön kanssa. Epäillyistä 36 %:lla todettiin sekä päihderiippuvuus että mielenterveyden häiriö.

Viime vuosien kehityssuunta

Viime vuosien kehityssuunnan selvittämiseksi vertasimme nuorten vuosina 1990–98 tekemiä henkirikoksia vuosien 1999–2001 vastaaviin tapauksiin. Tulokset osoittivat, että kolmen viime vuoden aikana teot kohdistuivat aikaisempaa tavallisemmin useampaan kuin yhteen uhriin kerrallaan. Vuosina 1990–98 tapahtuneista teoista 20 % kohdistui useaan uhriin, vuosina 1999–2001 jo 47 %. Tämä saattaa osittain selittyä tekoihin liittyvien motiivien kautta. Motiiveista ”riita” ilmeni viimeisten kolmen vuoden aikana harvemmin, kun taas ”ryöstö” -motiivin osuus oli viime vuosina lisääntynyt. Edelleen teoissa, joissa oli motiivina ryöstö, oli tyypillisemmin useampi kuin yksi uhri (71 % ryöstötapauksista, muissa motiiviluokissa vain 26 %).

Viime vuosina nuori henkirikoksen tekijä oli myös aikaisempaa harvemmin alkoholin vaikutuksen alaisena (56 % ja 75 %). Huumaus- tai lääkeaineiden vaikutuksen alaisena toimineiden tekijöiden osuus sen sijaan on kolmen viime vuoden aikana lisääntynyt. Vuosina 1990–98 tekijöistä 18 % toimi huumaus- tai lääkeaineiden vaikutuksen alaisena kun vastaava osuus kolmen viime vuoden osalta oli jo 28 %.

⁷ Eronen M., Repo E., Vartiainen H. & Tiihonen J.: Forensic psychiatric organisation in Finland. *International Journal of Law and Psychiatry*, 23 (2000), 541–46.

Tilastollisesti selvimmin muuttuivat henkirikoksista epäiltyjen nuorten piirteet. Viime vuosina niiden nuorten osuus, joilla ei todettu mielenterveyden häiriötä tai päihderiippuvuutta, lisääntyi melkein kaksinkertaiseksi. Vuosina 1990–98 epäillyistä 26 % ja vuosina 1999–2001 44 % oli sellaisia, joilla ei mielentilatutkimuksessa todettu mielenterveyden häiriötä tai päihderiippuvuutta. Edelleen sellaisten nuorten osuus, jotka tulivat n.s. tavallisista perheistä, oli noussut 21 %:sta 50 %:iin. Tavallisiksi perheiksi määrittelimme ne perheet, joissa ei ilmennyt laitos- tai sijaisperhesijoitusta, vanhempien päihderiippuvuutta, rikollista taustaa tai perheväkivaltaa. Viime vuosina henkirikoksiin syyllistyneitä nuoria ei näin voida pääsääntöisesti pitää moniongelmaisista perhetaustoista tulevina. Ehkä tästä syystä kolmen viime vuoden aikana henkirikokseen syyllistyneet nuoret ovat myös yhä useammin olleet määriteltävissä n.s. tavallisiksi nuoriksi, joiden elämänpäiriin ei kuulunut laitos- tai sijaisperhesijoitusta, erityisopetusta, peruskoulun keskeyttämistä, rikostaustaa tai mielenterveysongelmista johtuvia toimenpiteitä. Tällaisia oli henkirikoksista vuosina 1999–2001 epäillyistä nuorista 44 %, mutta vastaavasti vuosina 1990–98 epäillyistä vain 13 %.

Johtopäätöksiä

Nuorten tekemät henkirikokset eroavat aikuisten tekemistä sikäli, että nuoret toimivat aikuisia useammin ryhmissä, nuorten rikoksissa on harvemmin mukana naispuolisia tekijöitä, nuoret tekevät useammin henkirikoksia esimerkiksi ryöstön yhteydessä ja kohdistavat aikuisia useammin tekonsa ennestään täysin tuntemattomaan uhriin. Yleisin surmatapa nuorten henkirikoksissa on teräaseella lyöminen, mutta usein surmaaminen tapahtuu käyttämällä monia väkivallan muotoja.

Tutkimuksen tuloksissa on olennaista myös se, että henkirikoksista epäillyistä nuorista vain osalla on ollut kouluvaikeuksia, rikostaustaa, päihderiippuvuutta ja perheväkivalta-kokemuksia. Viime vuosina ongelmataustaisten nuorten osuus henkirikoksista epäillyistä on kuitenkin merkittävästi vähentynyt ja nykyisin yhä useammin henkirikoksesta epäilty nuori on lähtöisin n.s. tavallisista olosuhteista. Tämä on syytä ottaa huomioon sekä rikostutkinnassa että väkivaltaan syyllistyneiden nuorten hoitoonohjauksessa. Huolestuttavaa on myös, että nykyisin aikaisempaa useammin nuoren aiheuttamissa henkirikoksissa on useampi kuin yksi uhri ja teon motiivina on ryöstö.

2. Nuorten väkivaltakäyttäytymisen syyt

Nuorten henkirikosten motiivien moninaisuus osoittaa, että nuorten väkivallantekojen taustalla on monia erilaisia syitä ja tekijöitä. Nuorten väkivallanteoille on perinteisesti etsitty selitystä muun muassa väkivallan ”periytymisestä”, syrjäytymisestä, juuretto-

muuden tunteesta, väkivaltaviihteen tarjoamista malleista sekä todellisuuden ja virtuaalitodellisuuden välisen rajan hämärtymisestä. Alla erittelemme niitä selityksiä, joita itse pidämme kaikkein onnistuneimpina.

Varhaiset kokemukset väkivallantekojen taustalla

Monet ulkomaiset tutkimukset viittaavat siihen, että mitä useampia ja erilaisempia varhaisia käyttäytymisongelmia lapsella on, sitä suurempi riski hänellä on kehittyä rikoksentekijäksi. Tällaiset vaikeudet ilmenevät kouluvaikeuksina, kotilojen ongelmina, antisosiaalisena käyttäytymisenä (mm. omaisuusrikoksina) sekä päihteiden käyttönä.⁸ Nuorilla rikoksentekijöillä käytöshäiriö on tavallinen diagnoosi.⁹ Myöhemmin kehittyviin käyttäytymisongelmiin myötävaikuttavina seikkoina on pidetty muun muassa vanhempien mielenterveysongelmia tai päihderiippuvuutta, vanhempien antisosiaalista käytöstä, lapsen kohdistuvaa väkivaltaa, lapsen vaikeaa temperamenttia, vanhemman vähäistä tukea lapselle sekä epäjohtonmukaista kasvatusta.¹⁰

Esimerkiksi fyysisesti pahoinpidellyt lapset voivat omaksua poikkeavan tavan kokea ympäröivä maailma. He voivat tulkita toisten ihmisten tarkoitusperät vääristyneen vihamielisiksi eivätkä näin ollen opi myöskään taitoja, joilla ratkaista ihmissuhdeongelmia ja ristiriitatilanteita rakentavasti. Tämä johtaa siihen, että he saattavat turvautua impulsiivisesti väkivaltaan. Lapsen kohdistettu väkivalta voi myös opettaa lapselle, että väkivallan käyttö ongelmanratkaisukeinona on oikeutettua ja yleisten normien mukaista.

Nuorilla henkirikosten tekijöillä on osoitettu olevan muun muassa puutteellisia sosiaalisia, erityisesti kommunikointiin liittyviä taitoja, heikkoa impulssin kontrollikykyä ja heikkoja päätöksentekotaitoja. Useimmille heistä on tyypillistä alhainen itsetunto ja epävarmuus itsestä sekä kyvyttömyys käsitellä negatiivisia tunnetiloja kuten vihaa ja kateutta.¹¹ Konfliktitilanteessa tällainen yhdistelmä voi helposti johtaa impulsiiviseen väkival-

⁸ Busch K.G., Zagar R., Hughes J.R., Arbit J. & Bussell R.E.: Adolescents who kill. *Journal of Clinical Psychology*, 46 (1990), 472–485; Heide K.M.: *Young killers: the challenge of juvenile homicide* (SAGE publications, London 1999), sekä Hämäläinen M.: Näkökulmia epäsosiaaliseen kehitykseen. *Kasvatus* 25 (1994), 72–78.

⁹ Myers W.C., Burket R.C., & Harris E.: Adolescent psychopathy in relation to delinquent behaviors, conduct disorder, and personality disorders. *Journal of Forensic Sciences*, 40 (1995), 436–440.

¹⁰ Lewis D.O., Lovely R., Yeager C., Ferguson G., Friedman M., Sloane G., Friedman H. & Pincus J.H.: Intrinsic and environmental characteristics of juvenile murderers. *Journal of American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 27 (1988), 582–587; sekä Zagar R., Arbit J., Sylvies R., Busch K. & Hughes J.R.: Homicidal adolescents: a replication. *Psychological Reports*, 67 (1990), 1235–1242.

¹¹ Heide 1999.

lan käyttöön. Cornell, Benedek ja Benedek¹² selvittivät nuorten henkirikosten tekijöiden persoonallisuuspiirteitä ja luokittelivat heidät psykoottisiin väkivallantekijöihin, konfliktitilanteessa väkivaltaisesti käyttäytyviin nuoriin ja toisen rikoksen tekemisen yhteydessä surmaaviin nuoriin. Toisen rikoksen, tavallisimmin ryöstön yhteydessä henkirikoksen tehneet nuoret muodostivat ryhmistä suurimman. Näiden nuorten teot kohdistuivat useimmiten tuntemattomiin tai puolittuihin ja he toimivat yleensä vähintään kaksin. Konfliktiryhmään kuuluvat nuoret surmasivat useimmiten perheenjäsenensä tai muun tutun henkilön.

Tutkimusten mukaan nuorten henkirikosten tekijöiden varhaiset käyttäytymisongelmat eivät kuitenkaan yleensä ole yhteydessä varsinaisiin mielenterveysongelmiin niin, että nämä henkilöt olisivat yleensä psykoottisia tai kärsisivät muuten vakavista mielenterveyden häiriöistä. Tämä on luonnollista, koska esimerkiksi skitsofrenia puhkeaa yleensä vasta varhaisaikuisuudessa. Kuitenkin psykopaattiset persoonallisuuspiirteet ovat joillekin väkivaltarikollisille ominaisia. Tällaiselle henkilölle on tunnusomaista muun muassa muiden jatkuva hyväksikäyttö, valehtelu, aggressiivisuus ja tunnekylläisyys.¹³ Ulkomaisten tutkimusten mukaan nuorilla rikollisilla esiintyy enemmän psykopatiaan liittyviä piirteitä kuin vanhemmilla ja myös nuoren vakavan käytöshäiriön ja psykopatian välille on löydetty yhteys.¹⁴

Antisosiaalinen käytös

Suomessa nuorten väkivaltakäyttäytymistä on viime vuosina tarkasteltu myös antisosiaalisen käyttäytymisen näkökulmasta. Tapio Kuuren¹⁵ mukaan nuorisoväkivalta ei yleensä tule täytenä yllätyksenä, vaan sitä on edeltänyt oireellinen käyttäytyminen, jonka joku on huomannut. Kuuren mukaan nuorten rikolliselle käyttäytymiselle ylipäänsä on tyypillistä myös yhdessä tekeminen ja tietoinen välinpitämättömyys tekojen seurauksista.

Ulkomaisten tutkimusten mukaan henkirikoksen tehneillä nuorilla on tavallisesti ennestään rikosrekisterimerkintöjä, ja erityisesti Yhdysvalloissa erilaisiin jengeihin kuulumi-

¹² Cornell D.G., Benedek E.P. & Benedek D.M.: Juvenile homicide: prior adjustment and a proposed typology. *American Journal of Orthopsychiatry*, 57 (1987), 383–393.

¹³ Haapasalo J.: Cleckleyn psykopaatin muotokuva haastattelututkimuksen valossa. Jyväskylän yliopiston psykologian laitoksen julkaisuja n:o 314 (1991).

¹⁴ Hare R.D.: *Psykopatens värld* (Studentlitteratur, Lund 1997); sekä Myers W.C. & Scott K.: Psychotic and conduct disorder symptoms in juvenile murderers. *Homicide Studies*, 2 (1998), 160–175.

¹⁵ Kuure T.: Muistio nuorisoväkivallasta. Nuorisotyö ja polarisaatio-oletus. Opetusministeriö, 2001.

nen on yleistä.¹⁶ Arviolta 45–70 % nuorten henkirikoksista tehdään alkoholin vaikutuksen alaisena.¹⁷ Fendrich, Mackesy-Amiti, Goldstein, Spunt ja Brownstein¹⁸ totesivat, että alkoholin vaikutuksen alaisena oleva nuori tappaa enemmänkin vahingossa kuin suunnitelmallisesti.

Jussi Pajujoja¹⁹ on selittänyt erityisesti nuorten yliedustusta tuntemattomiin kohdistu-neissa väkivallanteoissa amerikkalaisten tutkimusten pohjalta. Näiden tutkimusten mukaan nuorten yliedustus johtuu siitä, että nimenomaan nuoret syyllistyvät aseellisiin ryöstöihin ja toisaalta siitä, että väkivallan kohdentuminen tuntemattomiin on seurausta nuorisoväkivallan ns. tyyppitilanteesta, jota on luonnehdittu nimikkeellä ”hallinnasta luisuva näytön paikka”. ”Hallinnasta luisuvalle näytön paikalle” on tyyppillistä miehen ylimielisyys, kerskailu ja machoilu sekä miehen voiman ja sen näytön ihailu. Usein näytön tarve syntyy, kun toinen osapuoli (uhri) on tavalla tai toisella kilpailija esimerkiksi kunniakysymyksissä tai suhteissa naisiin. Myös vanhemmat tekijät syyllistyvät tämän tyyppiseen väkivaltaan, mutta varttuneiden tekijöiden sosiaalinen syrjäytyminen aiheuttaa sen, että heidän väkivaltansa kohdistuu nuorten väkivaltaa harvemmin valtaväestöön ja useammin uhrille tuttuun henkilöön, esimerkiksi ryyppyporukan jäseneseen.

Yhteiskunnalliset muutokset

Etsittäessä selitystä nuorten entistä yleisemmälle väkivaltakäyttäytymiselle on syytä myös arvioida, onko yhteiskunnassa tai väkivaltaan syyllistyneiden nuorten elämänpii-rissä havaittavissa luotettavasti mitattavia tekijöitä, jotka ovat pitkällä aikavälillä mahdollisesti voineet vaikuttaa tekojen lisääntymiseen. Huomionarvoisia ovat erityisesti perherakenteissa ja -arvoissa tapahtuneet muutokset. Viime vuosikymmeninä yksinhuoltaja- ja uusperheiden määrä on merkittävästi kasvanut ja samalla vanhempien työssäkäyntiin ja työhön käytetty aika on lisääntynyt samalla kun lapsille varattu aika on vähentynyt. On arvioitu, että 1990-luvulla vanhemmat käyttivät aikaa lastensa seurassa 10–12 tuntia viikossa vähemmän kuin 1960-luvulla.²⁰

Erityisesti Yhdysvalloissa on korostettu väkivallan näkemisen ja kokemisen lisääntymistä muun muassa television ja videopelien myötä. Laskelmien mukaan keskiverto amerikkalaisnuori näkee televisiosta päivittäin 45 väkivallantekoa. Useimmat näistä väki-

¹⁶ Busch ym. 1990 sekä Zagar ym. 1990.

¹⁷ Lewis ym. 1988 sekä Zagar ym. 1990.

¹⁸ Fendrich M., Mackesy-Amiti M., Goldstein P., Spunt B. & Brownstein H.: Substance involvement among juvenile murderers. *The International Journal of the Addictions*, 30 (1995), 1363–1382.

¹⁹ Pajujoja 1995.

²⁰ Heide 1999.

vallanteoista toteutetaan käsiaseella. Vuonna 1993 arvioitiin, että keskimäärin kolme tuntia päivässä televisiota katsovat lapset näkevät 8 000 murhaa ja 100 000 muuta väkivallantekoa ennen 13. ikävuottaan.²¹ Vaikka tämä ei välttämättä suoraan johda väkivaltamallien omaksumiseen ja väkivallantekoihin, tutkijat arvioivat kokemusten turuttavan nuoria.²² Jotkut myös saattavat omaksua toimintamalleja väkivaltaviihdestä. Erään tutkimuksen mukaan amerikkalaista 15–17-vuotiaista vangeista joka neljäs kertoi kokeilleensa rikoksen tekemistä televisiosta saamiensa vaikutteiden mukaisesti.²³

Johtopäätöksiä

Nuorten väkivaltakäyttäytymistä on perinteisesti selitetty sillä, että muun muassa henkirikoksiin syyllistyneet nuoret ovat itse kokeneet väkivaltaa ja tulleet laiminlyödyiksi. Tutkimuksemme tulokset viittaavat siihen, että Suomessa tämä ei välttämättä enää pidä paikkaansa. Viime vuosina henkirikoksen tehneistä nuorista osa ei ole itse kokenut väkivaltaa ja he ovat voineet toimia enemmän esimerkiksi väkivaltaviihteen tarjoamin mallien mukaisesti. Nämä nuoret käyttävät väkivaltaa myös entistä enemmän aineellisten tavoitteiden saavuttamiseksi. Kumpaakin näistä kehityssuunnista on pidettävä erittäin huolestuttavana. Ne viittaavat myös siihen, että nuorten väkivaltaan puuttumiseksi tarvitaan uusia keinoja. Enää ei tunnu reilulta, että keskitymme perheisiin ja syytämme esimerkiksi yksinomaan näiden nuorten vanhempia tai huoltajia laiminlyönnistä. Huolimatta kiireisessä yhteiskunnassamme vallitsevista yksilöllisyyttä korostavista elämänarvoista, varhaista puuttumista ja ohjaamista voidaan yhä enemmän pitää meidän jokaisen vastuuna.

²¹ Heide 1999.

²² Sege R. & Dietz W.: Television viewing and violence in children: the paediatrician as agent for change. *Paediatrics*, 94 (1994), 600–607.

²³ Surette R.: Self-reported copycat crime among a population of serious and violent juvenile offenders. *Crime & Delinquency* 48 (2002), 46–69.

Tuija Hietaniemi, VTT, dosentti, tutkija, keskusrikospoliisi
Seppo Immonen, VTM, komisario, Imatran kihlakunnan poliisilaitos

Raiskausten tilannetorjunnan keinot ja reunaehdot

Näkökulma turvallisuustaitoon

1. Tutkimuskysymykset

Tarkastelemme tässä artikkelissa ajankohtaista aihepiiriä, raiskauksia ja niiden ennaltaehkäisyn mahdollisuuksia, raiskausten ennaltaehkäisystä käytyä keskustelua ja nuorten naisten näkemyksiä väkivaltaa ennaltaehkäisevistä toimintatavoista. Tältä pohjalta arvioimme mahdollisuuksia ehkäistä väkivaltarikoksia ennalta nuorten omakohtaisia turvallisuustaitoja vahvistamalla.

Rikostorjunnan kehittäminen edellyttää monipuolista tietoa ennaltaehkäisevän rikostorjunnan mahdollisuuksista jälkikäteisen haittojen ehkäisemisen ja sanktioiden rinnalla. Yhteiskunnan epäkohtien lieventäminen on erinomaista rikosentorjuntaa, mutta yhteiskunta, arvot ja asenteet muuttuvat hitaasti ja epätasaisesti, ja mahdollisuudet houkuttelevat laittomuuteen. Tasa-arvopuhe ei myöskään poista raiskauksen uhrin kärsimyksiä, eikä väkivallantekijä aina ole huono-osainen ja syrjäytynyt. Uhatun asemaa on pyrittävä vahvistamaan ennen kaikkea ennalta. Myös perheväkivallan uhrien selviytymisen tueksi

laaditut ansiokkaat ohjeistot suosittelevat varautumista vaaratilanteisiin ja omakohtaista turvallisuussuunnittelua.¹

Kysymys turvallisuudesta toimii tässä artikkelissa kehyskertomuksena, jonka puitteissa tarkastelemme raiskausten ennaltaehkäisyn mahdollisuuksia. Tuoreimmista tutkimuksissa turvallisuus on ymmärretty laajasti ja moniulotteisesti, omakohtaisesti hyväksi koetun elämän mahdollisuuksiksi turvattuudentunteiden ja riskien maailmassa.

Tilanteiden kirjo ja raiskaukselta suojautumisen mahdollisuudet

Eräissä Euroopan Unionin piirissä viime aikoina toteutetuissa tutkimushankkeissa on haluttu hyödyntää entistä enemmän lainvalvontaviranomaisille kertyvää tietoa. Rikostutinnan ja tiedustelun yhteydessä kertyvästä tiedosta suuri osa jää huomiotta, vaikka se olisi erityisen käyttökelpoista rikosten ennalta ehkäisyä kehitettäessä.²

Ennaltaehkäisevä tilannetorjunta edellyttää tiukasti tilannekohtaista tietoa rikoksen tekotavoista ja -olosuhteista.³ Pelkästään rikosilmoitukset tarjoavat raiskauksista varsin rikkaita ja yksityiskohtaisia tilannekuvauksia. Erittelemme vuosina 1999–2001 tapahtuneita raiskauksia edustavan rikosilmoitusnäytteen tarjoamaa tilannetietoa sekä naiseen kohdistuvaa väkivaltaa koskevissa tutkimuksissa esitettyä tietoa. Tältä pohjalta pyrimme löytämään raiskausrikoksista sellaisia tilannepiirteitä, jotka tarjoavat mahdollisuuksia rikoksen ennaltaehkäisyä tukeviin menettelyihin. Tarkastelemme raiskausrikoksia nimenomaan väkivaltarikoksina.

Rikosten ehkäisy ja asenteet

Asenteet vaikuttavat myös ennaltaehkäisevien keinojen käyttökelpoisuuteen. Julkisen argumentoinnin hahmottamiseksi erittelemme vuonna 2002 raiskauksista ja niiden torjumisesta ennen kaikkea Helsingin Sanomissa käytyä keskustelua. Millaisia näkemyksiä julkisessa keskustelussa on esitetty raiskausten ehkäisemisestä ja erityisesti tilannetorjunnasta?

Ehkäisyn keinojen käytännön merkityksen ratkaisevat ennen kaikkea riskiryhmiin kuuluvien ja yleensäkin kansalaisten asenteet ja valmiudet tehdä omakohtaisia ratkaisuja,

¹ Ks. esim. Sirkku Perttu, Päivi Mononen-Rauhala, Riikka Rauhala, Päivi Särkkälä: Päänavaus selviytymiseen. Väkivaltaa kokeneiden naisten käsikirja. S.a. www.vakivalta.net.

² Asiaan on kiinnitetty huomiota mm. organisoitun rikollisuuden ennaltaehkäisyä käsitteävän foorumin tilaisuuksissa.

³ Ronald V. Clarke: Introduction, teoksessa *Situational Crime Prevention. Successful Case Studies*, New York 1997, 1–43, erit. 13–14.

jotka vähentävät rikoksen kohteeksi joutumisen riskiä ja vahvistavat puolustautumisvalmiuksia. Erittelemme myös naisten ja nuorten turvallisuusasenteita ja turvallisuuskäyttäytymistä koskevaa tutkimustietoa. Lisäksi selvitämme nuorten naisten tapaa hahmottaa väkivaltarikoksen kohteeksi joutumisen riskejään sekä heidän asennoitumistaan väkivaltarikoksen kohteeksi joutumista ehkäiseviin toimintamalleihin.

Nuoret ja turvallisuustaito

Sekä kriminologisessa tutkimuksessa että rikostorjunnassa nuoria on käsitelty useimpien häiriönaiheuttajina ja rikoksentehtäjinä. Kun nuoria on tutkittu rikosten ennalta ehkäisemisen näkökulmasta, on etsitty keinoja, joilla estettäisiin nuoria tekemästä rikoksia. Haluamme poiketa tästä linjasta ja lähdemme siitä, että jokainen nuori voi toimia monin tavoin rikoksia ja myös raiskauksia ja muuta väkivaltaa ennalta estävästi. Kyse on parhaimmillaan elämäntyyliin jo kuuluvien arkisten toimintamallien vahvistamisesta. Tällaiset toimintamallit suojaavat nuoria ja heidän tovereitaan rikoksilta ja voivat myös edistää naisten mahdollisuuksia ottaa käsiinsä tasa-arvoiseen asemaan kuuluvaa valtaa tehdä itseään koskevia päätöksiä.

Nuoruus on henkilökohtaisen hallinnan ja elämänstrategioiden⁴ muotoutumisaikaa. Myös rikollisuuden ennaltaehkäisy mallien tuottaminen nuorten elämänpiiriin on erityisen tärkeää. Erityisesti nuorten asenteista ja toimintatavoista sekä poliisille kertyneestä tilan tiedosta käsin hahmotamme ennaltaehkäisevän rikostorjunnan sijaa nuorille suunnattavassa laillisuuskasvatuksessa ja erityisesti turvallisuustaitojen vahvistamisessa.

2. Raiskausrikosten piirteet

Raiskausrikoksia on Suomessa tarkasteltu erityisesti uhritutkimuksen näkökulmasta, rikosten luonnetta ja kokemista jäsentäen sekä rikosten käsittelyyn liittyvien diskurssien ja asenteiden selvittämiseksi. Raiskauksia koskevaa yhteiskuntatieteellistä tutkimusta on värittänyt vallitseva uhritutkimuksen suuntaus, joka korostaa uhriutumisen sosiaalista kontekstia. Feministinen tutkimus on arvostellut kärjekkäästi maskuliinisuuden valta-asemaa ja sen vastinparina toimivaa passiivista, sopeutuvaa ja alistuvaa naiseutta. Useat feministitutkijat ovat tarkastelleet raiskauksia sukupuolittuneiden valtasuhteiden lei-

⁴ Elämänstrategioilla tarkoitetaan tapoja joilla ihminen elää elämänsä ja ratkaisee ristiriitoja. Riitta Vornanen: Turvallisuus elämän kysymyksenä. 13–17-vuotiaiden nuorten turvallisuus ja turvattomuuden aiheet. Kuopion yliopiston julkaisuja E 81, Kuopio 2000, 148.

maamina väkivallantekoina, mutta monet feministiset teoreetikot ovat tutkineet raiskauksia myös seksuaalisena ilmiönä.⁵

Elizabeth Stankon mukaan miehet ylläpitävät maskuliinisuuteen kuuluvaa heteroseksuaalisuutta ja siihen liittyvää valtaa esimerkiksi ahdistelemalla naisia joukolla. Vaikka miehet useimmin pelkäävät joutuvansa homoseksuaalien ahdistelun kohteeksi, miehen joutuminen seksuaalisen väkivallan uhriksi näyttää yleensä liittyvän niin ikään maskuliinisen arvojärjestyksen ylläpitämiseen.⁶

Raiskausrikollisuuden kokokuva: rikosten määrä ja kokeminen

Vuoden 1999 alusta voimaan tullut uusi seksuaalirikoslainsäädäntö uudisti rikosnimikkeitä sekä teki seksuaalirikoksista sukupuolineutraaleja niin, että myös mies voi olla uhri. Myös uhrin vastarinnan merkitystä teon tunnusmerkkinä haluttiin pienentää. Uuden rikosnimikkeen päämääränä oli vähentää uhrin vastarinnan merkitystä ja laajentaa rangaistavuus kattamaan myös esimerkiksi uhrin alistettua asemaa hyväksikäyttävä sukupuoliyhteyteen pakottaminen. Raiskauksesta ja törkeästä raiskauksesta tuli myös yleisen syytteen alaisia rikoksia.⁷

Poliisille on uuden lainsäädännön aikana (1999–) ilmoitettu viitisensataa raiskausrikosta vuosittain. Raiskausten kokonaismäärä on ilmeisesti huomattavasti suurempi. Piilorikollisuutta esiintyy erityisesti pari- ja läheissuhteissa. Läheissuhteessa raiskauksen uhri ei aina miellä tekoa rikokseksi, eikä ilmoita tekoa poliisille, koska haluaa suhteen jatkuvan väkivallasta huolimatta, pelkää tekijän kosta tai otaksuu ilmoittamisesta koituvan muita ongelmia. Tutkijat ovat arvelleet, että myös suomalaisiin naisiin liitetty selviytymisen ja vahvuuden ihanne vähentää ilmoitusalttiutta. Väkivallan erilainen kokeminen vaikuttaa myös kyselytutkimustuloksiin. Suomessa raiskauksen kohteeksi joutuvien naisten vuosittainen määrä on väestötutkimusten perusteella arvioitu muutamiksi tuhansiksi.⁸

Poliisille ilmoitetuista raiskauksista kolme neljänestä kohdistui vuonna 1998 alle 30-vuotiaisiin. Raiskausrikoksia on viimeaikaisissa tutkimuksissa ryhmitelty useimmiten tekijän ja uhrin välisen tuttavuuden asteen perusteella. Raiskauskriisikeskuksen puhelinaineistosta päätellen tuntemattoman tekemiä tekoja ilmoitetaan herkimmin poliisille.

⁵ Päivi Honkatukia: ”Ilmoitti tullessa raiskatuksi”. Tutkimus poliisin tietoon vuonna 1998 tulleista raiskausrikoksista. Tilastokeskus, Oikeus 2001:2 / Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 180, Helsinki 2001 (Honkatukia 2001), 11–15.

⁶ Elizabeth Stanko: *Everyday violence. How Women and Men Experience Sexual and Physical Danger*, London 1990, 113–114 ja 124.

⁷ Ks. esim. Honkatukia 2001, 8.

⁸ Honkatukia 2001, 9–10.

Silti tällaiset teot ovat rikosilmoitusaineistossakin harvinaisempia kuin tuttujen henkilöiden tekemät raiskaukset.⁹ Tutkimuksissa on todettu, että myös oikeusjärjestelmä tunnistaa heikoimmin nimenomaan läheissuhteissa tapahtuneen seksuaalisen väkivallan.¹⁰

Poliisin vuoden 1998 rikosilmoitusaineiston pohjalta raiskauksia tutkinut Päivi Honkatukia luki tutustumistilanteissa tehdyiksi raiskauksiksi tapaukset, joissa uhri oli lähtenyt tekijän mukaan tai pyytänyt tämän kotiinsa tutustuakseen tähän paremmin tai vain jatkaakseen iltaa yhdessä. Honkatukia arvioi määrittelyn hyvin tulkinnanvaraiseksi ja vertailujen kannalta ongelmalliseksi.¹¹ Tätä tutkimusta varten tehty rikosilmoitusten tarkastelu osoitti määrittelyn erityisen ongelmalliseksi, koska lukuisissa rikostapauksissa luokittelukriteerit täyttävään yhdessäoloon ei selvästikään liittynyt lähemmän tutustumisen tarkoitusta eikä tekijä myöskään etukäteen välttämättä erottautunut juhlivasta joukosta. Suuri osa luokkaan sopivista tapauksista oli laskettavissa myös tuttavien teoiksi.

Honkatukian tutustumistilanteissa tapahtuneiksi laskemien tekojen osuus vuoden 1998 rikosilmoitusaineistossa oli selvästi suurempi (26%) kuin kriisikeskuksen aineistossa (12%). Uhrin olivat useimmiten nuoria naisia ja tekoja ilmoitettiin poliisille yhtä alttiisti kuin tuntemattomienkin tekemiä raiskauksia. Liki puolet teoista tehtiin asunnossa tai muussa huonetilassa – tyypillisimmin jatkoilla tai kotibileissä, neljännes julkisella paikalla ja neljännes kulkuvälineessä. Tutustumistilanteiksi lasketuissa raiskauksissa uhri oli yleisemmin humalassa kuin muuntyyppisissä raiskauksissa. Jatkoilla sattuneissa tapauksissa oli erittäin tyypillistä, että uhri oli vahvasti päihtynyt. Usein tilanne syntyi, kun nainen oli jäänyt nukkumaan tai sammunut esimerkiksi asuntoon tai hotellihuoneeseen, johon myös tekijä pääsi.¹²

Honkatukian laskelman mukaan noin viidennes poliisin tietoon 1998 tulleista raiskauksista tehtiin tuttavuussuhteessa. Teot tehtiin yleensä sisätiloissa, joitakin myös autossa tai ulkona, ja uhrin olivat usein päihtyneitä. Honkatukian havaintojen mukaan tilanteissa oli usein kyse naisen luottamuksen pettämisestä ja uhrin suunnitelmallisesta hyväksikäytöstä, usein humalan varjolla. Jotkut tapauksista liittyivät tilanteisiin, joissa tekijä tarjoutui naisen turvaksi. Joissain tapauksissa oli kyse jo pitkään jatkuneen ahdistelun huijantumasta, joissain myös vihanpurkauksesta.¹³

⁹ Honkatukia 2001, 21–36.

¹⁰ Johanna Niemi-Kiesiläinen: Mitä seksuaalirikoslaila halutaan suojella? Teoksessa Lähentelyistä raiskauksiin. Tyttöjen kokemuksia häirinnästä ja seksuaalisesta väkivallasta. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 13, Helsinki 2000, 137–168, erit. 158–159.

¹¹ Honkatukia 2001, 27.

¹² Honkatukia 2001, 39–42.

¹³ Honkatukia 2001, 43–45.

Tutkijat ovat keskustelleet seksuaalikulttuurin ristiriitaisuuksien mahdollisista vaikutuksista raiskaustapauksissa. Sari Näreen mukaan suomalaisessa nuorisokulttuurissa on tyypillistä seksin aloittaminen varhain seurustelusuhhteissa. Kuitenkin suomalaisnaiset luottavat yleensä siihen, että heidän seksuaalista itsemääräämisvaltaansa kunnioitetaan.¹⁴ Tämä periaate on tutkijoiden arvioiden mukaan vieras joillekin ulkomaalaismiehille, sillä enemmän kuin joka viidennestä tutustumistilanteeksi tai tuntemattoman tekemäksi luetusta raiskauksesta epäilty oli vuonna 1998 ulkomaalainen. Monissa rikosilmoituksissa uhrin kertoivat arvioineensa, oliko miehen mukaan turvallista lähteä. Jotkut tekijöistä olivat naisten mukaan esiintyneet erityisen luottamusta herättävällä tavalla, ja Honkatukia arvioi miesten toimineen suunnitelmallisesti ja pettäneen naisen luottamuksen. Joissakin tapauksissa mies oli lupautunut saattajaksi ja turvaksi nimenomaan muita miehiä vastaan.¹⁵

Naisuhritutkimuksen mukaan seksuaalista väkivaltaa esiintyi useimmin jommankumman osapuolen kotona, miesystävän, tutun tai tuntemattoman tekemänä, mahdollisesti juhlien ja muiden sosiaalisten tilanteitten yhteydessä. Naisuhritutkimuksen mukaan raiskauksen tekijä oli varsin usein päihtynyt.¹⁶

Läheissuhteissa tehdyt raiskaukset olivat raiskauskriisikeskuksen puhelinpäivystysaineistossa suurin alle 20-vuotiaisiin kohdistuneitten raiskausten ryhmä.¹⁷ Poliisille 1998 ilmoitetuista tapauksista niiden osuus oli vain 14 %.¹⁸ Läheissuhteissa raiskatut olivat silti keskimäärin hieman varttuneempia kuin muut raiskauksen uhrin. Tavallisesti ilmoitusvaiheessa on jo kehittynyt pitkään jatkunut väkivallan kierre, josta naisen on tilanteesta johtuvan eristyksiin joutumisensa ja heikentyneen itsetuntonsa vuoksi vaikea irroittautua.¹⁹ Olli Hurtan mukaan läheissuhteessa vuosina 1995–2001 tapahtuneista kuolemaan johtaneista väkivallanteoista 56 % (163/290) oli miehen parisuhdekumppaniinsa kohdistamia. Naisia läheisiin kohdistuneitten henkirikosten tekijöistä oli 14,4 %.²⁰

¹⁴ Sari Näre: Nuorten tyttöjen kohtaama seksuaalinen väkivalta ja loukattu luottamus tunnetaloudessa. Teoksessa Lähentelyistä raiskauksiin. Tyttöjen kokemuksia häirinnästä ja seksuaalisesta väkivallasta. Nuorisotutkimusverkosto / Nuorisotutkimusseura, julkaisu 13, Helsinki 2000, 77–136, erit. 107–108.

¹⁵ Honkatukia 2001, 40–42.

¹⁶ Markku Heiskanen ja Minna Piispa: Usko, toivo, hakkaus. Kyselytutkimus miesten naisille tekemästä väkivallasta. Tilastokeskus, Helsinki 1998, 45.

¹⁷ Näre, 92.

¹⁸ Honkatukia 2001, 46.

¹⁹ Näre, 96–101.

²⁰ Olli Hurta: Kuoleman aiheuttanut lähisuhdeväkivalta. Poliisiammattikorkeakoulun tiedotteita 21, Helsinki 2002, 32 ja 43–44.

Vain kymmenesosa parisuhteessa väkivaltaa kokeneista kertoi naisuhritutkimuksessa ilmoittaneensa teon poliisille. Vastaajat perustelivat ilmoittamatta jättämistä ensisijaisesti sillä, että asiaa ei koettu riittävän vakavaksi ja se haluttiin suhteen säilyttämiseksi sopia. Vain runsas neljäsosa parisuhdeväkivaltaa kokeneista kertoi hakeneensa ongelmaan apua jostakin, yleisimmin terveydenhoidosta.²¹

Eri maissa tehtyjen tutkimusten mukaan väkivaltaisen suhteen jättäminen on osoittautunut erittäin vaikeaksi. Taloudellisen itsenäisyyden puute, itsetunnon ja oman arvostuksen rapautuminen ja voimakas tunnetason sitoutuminen saavat naisen kokemaan itsensä jopa entistäkin riippuvaisemmaksi väkivaltaisesta kumppanistaan. Nainen häpeää sekä väkivallan tekijää että itseään ja pyrkii salaamaan tilanteen muilta. Apua haetaan lähinnä epävirallisin keinoin, mutta on kansainvälisesti verraten poikkeuksellisen yleistä, että suomalaisnaiset vaikenivat kokemastaan väkivallasta. Väkivalta ei myöskään aina pääty suhteen loputtua, vaan parisuhteen aikana väkivaltaisesti käyttäytyneistä kolmasosa jatkoi väkivaltaa. Toisin kuin parisuhdeväkivalta, nämä tapaukset näkyvät myös poliisin rikosilmoitusaineistossa.²²

Väkivallan käsittäminen ja määrittely on vahvasti kulttuuri- ja tilannekohtaista. Väkivalta voidaan käsittää joko fyysisesti vahingoittavaksi voimankäytöksi tai vahingolliseksi tai loukkaavaksi voimankäytöksi. Uhriksi joutumisesta voi seurata vammoja, kärsimyksiä tai muita haittoja.²³ Peräti 54 % parisuhdeväkivaltakokemuksia ilmoittaneista naisista piti parisuhdettaan yleensä hyvänä tai erittäin hyvänä. Seksuaalista väkivaltaa ei ilmeisesti useinkaan edes tunnisteta suhteen kestäessä.²⁴ Erilaisilla kyselyillä on saatu parisuhde- ja muusta läheisväkivallasta hyvinkin erilaista tietoa, mikä kertoo ilmiön tulkinnan ja mittaamisen ongelmallisuudesta. Uhritutkimusten tuloksia vertaillut Markku Heiskanen on huomauttanut, että läheisväkivalta on yleensä pitkään kestävä ilmiö, jota on hankala hahmottaa yksittäisinä rikostapauksina.²⁵

Naisilla väkivallan pelko korreloi uhritutkimusaineistossa vahvasti seksuaalisen väkivallan pelon kanssa. Miesten kohdalla aineiston korrelaatiot olivat vahvat seksuaalisen väkivallan ja työpaikkaväkivallan sekä seksuaalisen väkivallan ja perheväkivallan välillä. Tämä kertoo herkän mutta lukumääräisesti pienen miesryhmän olemassaolosta.²⁶ Tunte-

²¹ Heiskanen ja Piispa, 29–31.

²² Heiskanen ja Piispa, 27–28 ja 34–38.

²³ Markku Heiskanen: Väkivalta, pelko, turvattomuus. Surveytutkimusten näkökulma suomalaiseen turvallisuuteen. Tilastokeskus, Tutkimuksia 236, Helsinki 2002, 22.

²⁴ Heiskanen, 171–172.

²⁵ Heiskanen, 70.

²⁶ Heiskanen, 195.

mattoman tekijän katuväkivaltaa kohdanneitten miesten ilmoittamista tapauksista liki kymmenesosassa oli kyse seksuaalisesta ahdistelusta. Naisilla vastaava seksuaalisen ahdistelun osuus oli 13 %, joten miehet raportoivat uhrikyselyissä seksuaalitalouksia abso-luuttisin luvuin enemmän kuin naiset.²⁷ Poliisin tietoon miehiin kohdistuneita seksuaali-väkivaltatapauksia tulee varsin harvoin.

Raiskausrikokset tilannenäkökulmasta poliisin rikosilmoitusaineiston valossa

Lähdekriittisiä huomioita

Honkatukia arvioi vuonna 1998 tapahtuneita raiskauksia koskevassa tutkimuksessaan, että poliisi on suomalaisessa yhteiskunnassa keskeinen seksuaalisen väkivallan määritte-lijä, jonka neuvoihin esimerkiksi tiedotusvälineet yleensä turvautuvat. Poliisin lausunnot ovat Honkatukian mielestä olleet pääosin asiallisia, lukuun ottamatta julkisuudessa 1990-luvun lopulla esiintyneitä ohjeita välttää ”humalassa toikkarointia” ja liikkumista minihameessa julkisessa tilassa. Näissä tapauksissa tutkija piti sopimattomana huomion kiinnittämistä uhriin ja hänen toimintaansa, mikä ei lievitä uhrin syyllisyyden ja häpeän tunteita vaan saattaa toimia elämää rajoittavana kontrollina, kun naisen odotetaan välttä-vän liikkumista tietyillä alueilla (syrjäisillä paikoilla), tiettyyn aikaan (yöllä) tai tietyllä tavalla (humalassa tai seksikkäästi pukeutuneena). Honkatukia arvioi, että poliisin neu-vot perustuvat pikemmin näppituntumaan kuin systemaattiseen tietoon rikostapauksista. Hän korosti, ettei ohjeita annettaessa myöskään pohdittu, miten laajasti poliisin tietoon tullut rikollisuus kertoo kaikesta naisten kohtaamasta seksuaalisesta väkivallasta.²⁸

Yhteiskuntatieteilijät suhtautuvat poliisin toimintaan ja sille kertyvään tietoon usein voi-makkaan kriittisesti. Erityisesti diskurssianalyttiset lähestymistavat ovat tuottaneet yk-sipuolisia tulkintoja, kun tutkijat ovat tulkinneet esimerkiksi suoraan esitutinnan tarkoi-tuksesta johtuvia toimenpiteitä arvostuksiksi. Honkatukia on esimerkiksi arvellut, että uhrin humalatilaa mittaaminen ”voi implisiittisesti heikentää hänen kertomuksensa luot-tettavuutta” ja jopa estää ilmoituksen oikeudenmukaisen käsittelyn.²⁹ Esitutkimamateri-aalin lähdekriittinen tutkimuskäyttö edellyttää kuitenkin ennen kaikkea esitutinnan tarkoituksen ja osapuolille laissa asetettujen vaatimusten huomioon ottamista.

Esitutkinnassa hankitaan ja järjestetään syyteharkinnassa ja rikosoikeudenkäynnissä tar-vittava epäiltyä rikosta koskeva todistusaineisto. Esitutkinnassa on esitutkintalain 5,1 § mukaan selvitettävä muun muassa, onko teko rikostunnusmerkistön täyttävä rikos ja ku-

²⁷ Heiskanen, 127.

²⁸ Honkatukia 2001, 11.

²⁹ Honkatukia 2001, 57 ja 75.

ka tai ketkä ovat siihen syyllistyneet. Lisäksi tulee selvittää rikoksen teko-olosuhteet, joilla tarkoitetaan rikoksen yksilöintiperusteita, kuten tekoaikaa ja -paikkaa, sekä rikoksen varsinaisia tunnusmerkistökiteijöitä ja seikkoja, joilla on merkitystä rikoksen törkeysasteen määrittämisen ja rangaistuksen mittaamisen kannalta.³⁰

Päihtyneen kuulustelemisesta säädetään asetuksessa esitutkinnasta ja pakkokeinoista. Esitutkintalain (ETL) 24,1 § mukaan kuulusteltavan ratkaisuvapauteen, tahdonvoimaan, muistiin tai arvostelukykyyn vaikuttaminen sopimattomalla tavalla on kielletty. Klaus Helminen, Kari Lehtola ja Pertti Virolainen toteavat, että rikostutkijan on otettava huomioon kuulusteltavan havaintojen tekoon ja muistamiskykyyn liittyvät rajoitukset ja mahdollisuudet sekä huolehdittava siitä, ettei kohtelussäännöksiä rikota. Kuulusteltavan arvostelukykyä ja tahdonvoimaa on arvioitava silloin, kun on päätettävä, voidaanko päihtynyt tai järkyttynyt henkilö kuulustella.³¹ Päihtynyt voidaan kuulustella esitutkinnasta ja pakkokeinoista annetun asetuksen 12 §:n mukaan vain, jos se on rikoksen selvittämiseksi välttämätöntä. Myös alustavissa puhutteluissa on noudatettava keskeisiä esitutkintaperiaatteita.³²

Raiskausrikoksen kohdalla uhrin teonaikaisen päihtymystilan toteamisella on merkitystä myös tunnusmerkistöseikkana. Nykyisen lainsäädännön mukaan raiskauksesta tuomitaan henkilö, joka on saattanut toisen tiedottomaksi, pelkotilaan tai muuhun sellaiseen tilaan, jossa tämä on kykenemätön puolustamaan itseään, ja on puolustuskyvyttömyyttä hyväksikäyttäen sukupuoliyhteydessä tämän kanssa. Päihtymyksen ja mielisairauden hyväksikäyttöä koskeva lainkohta edellyttää, että uhri on kykenemätön puolustamaan itseään ja ilmaisemaan tahtoaan.³³ Päihtymystilan tutkiminen on siten tarpeen myös uhrin puolustuskyvyn ja tahdonmuodostuksen olennaisen heikentymisen toteamiseksi.

ETL 25 §:n mukaan asianomistajan on pysyttävä totuudessa tehdessään selkoa tutkittavana olevasta asiasta. Asianomistajan totuusvelvollisuus on katsottu negatiiviseksi, eikä hänen siten tarvitse vastata esitettyihin kysymyksiin tai kertoa arkaluontoisiksi kokemista asioista, mutta hänen on puhuttava totta.³⁴ Epäiltyä taas on kohdeltava esitutkinnassa syyttömänä, eikä hän ole velvollinen myötävaikuttamaan oman syyllisyytensä selvittämiseen. ETL 7,1 §:n mukaan esitutkinnassa on otettava huomioon sekä epäiltyä vastaan että hänen puolestaan vaikuttavat seikat ja todisteet.

³⁰ Klaus Helminen, Kari Lehtola ja Pertti Virolainen: Esitutkinta ja pakkokeinot, Helsinki 2002, 22 ja 24.

³¹ Helminen, Lehtola ja Virolainen, 244–245.

³² Helminen, Lehtola ja Virolainen, 39.

³³ Ks. Niemi-Kiesiläinen, 159–160.

³⁴ Helminen, Lehtola ja Virolainen, 246–249.

Todistajan totuusvelvollisuus on ETL 27 §:n mukaan positiivinen. Esitutkinnassa on pyrittävä kokoamaan vähintään syyteharkinnassa tarvittava todennäköinen näyttö ja aina myös mahdollisimman täydellinen näyttö siitä, onko epäilty syyllinen vai ei. Käytännössä todistusaineisto kerätään ja järjestellään esitutkinnassa, ja esitutinnan suorittaja hankkii myös esimerkiksi kuulustelussa saatujen tietojen paikkansapitävyyden tarkistamiseksi tarvittavat selvitykset.³⁵

Raiskausrikosten tilannetekijät

Tarkastelemme raiskausrikosten tilannetekijöitä vuosilta 1999–2001 peräisin olevan kaikkiaan 107 raiskaustapausta käsittävän rikosilmoitusaineiston pohjalta. Aineisto koostuu yhden pääkaupunkiseudun kihlakunnan, yhden suuren maakuntakaupungin ja kahden sekä kaupunki-, taajama- että maaseutualueesta käsittävän kihlakunnan raiskausrikosilmoituksista. Aineiston uhrien ikäjakautuma vastaa varsin tarkoin vuoden 1998 kaikkien poliisin tietoon tulleiden raiskaustapausten uhrien ikäjakautumaa.

Raiskausten uhrien ikä poliisin tietoon tulleissa tapauksissa

	12–14 v	15–16	17–18	19–20	–20	21–30	31–40	41–50	51–	Muu, ei tietoa
Näytteessä 1999–2001 (%)	7	8	10	13	38	25	17	14	4	2
Näytteessä <i>1999–2001 (abs.)</i>	7	9	11	14	41	27	18	15	4	2
									<i>yht. 107</i>	
1998 rikos- ilmoituksissa (%)					33	25	19	15	6	2
									(N=530)	

Koska Honkatukian vuoden 1998 raiskausrikosilmoitusten tarkastelussa käyttämä tekijän ja uhrin suhteeseen perustunut jaottelu ei kokoa erityisen onnistuneesti rikosten tilannetekijöitä, muotoilimme näytteen tapahtumakuvausten pohjalta tyypillisiin, kiistattomasti aineistosta hahmottuviin tilanteisiin pohjautuvan luokittelun. Päädyimme tilannejaotteluun, jossa tapaukset ryhmiteltiin päivittäisen elämän tilanteisiin liittyviksi. Suurimmaksi tilanneryhmäksi hahmottuivat juhlimisen yhteydessä tehdyt raiskaukset, joita oli tapauksista puolet (48 %) ja jotka tapahtuivat joko juhlien jatkoilla, levätessä tai paluumatkalla kotiin.

³⁵ Helminen, Lehtola ja Virolainen, 333–334 ja 336.

Toiseksi suurimmaksi ryhmäksi hahmottuivat läheissuhteessa tehdyt raiskaukset (17 %). Läheissuhteessa tehdyistä raiskauksista poliisin tietoon tulevat jokseenkin yksinomaan vain joko erotilanteessa tapahtuneet tai entisen kumppanin tekemät teot. Näytteestä erotui selvästi myös treffeillä ja tuttavaa muulloin kuin juhlimisen yhteydessä tavatessa sekä työsuhteessa tapahtuneita raiskauksia, mutta niiden osuus koko aineistosta oli pieni (5 % ja 3 %). Muissa tilanteissa tapahtuneet raiskaukset (13 %), joiden tilanne oli kiistatta hahmotettavissa ilmoitustiedoista, olivat uhrille tuntemattoman henkilön tekemiä. Tapauksista 14 % oli tietojen puutteellisuuden vuoksi luokittelukelvottomia.

Rikosilmoitusnäytteen (1999–2001) raiskaustapaukset tapahtumatilanteen mukaan

	%	Abs.
Juhlimassa, yhteensä	48	52
<i>Joista jatkoilla</i>	29	31
<i>paluumatkalla</i>	10	11
<i>tuntemattoman hyökkäys</i>	9	10
Läheissuhteessa	17	18
Treffeillä ja tuttavaa tavatessa	5	5
Työsuhteessa	3	3
Muussa tilanteessa	13	14
Ei luokiteltu	14	15
Yhteensä	100	107

Juhlimassa

Yli puolet (31/52) juhlimisen yhteydessä tapahtuneista raiskauksista tehtiin jatkoilla tai levätessä: asunnossa, hotellihuoneessa tai muussa yksityisessä tilassa, johon oli siirrytty jatkamaan juhlimista tai lepäämään.

Erityisesti nuorille oli tyypillistä, että liikkeellä oltiin alun pitäen isohkolla joukolla, ja mukana oli useita naisia. Lähes kaikissa tapauksissa uhri joutui tekoilanteessa syystä tai toisesta muista erilleen. Kuitenkin vain kymmenesosa (5/52) juhlimisen yhteydessä tapahtuneista raiskauksista tehtiin uhrin kotona. Tutustumistarkoituksen toteaminen kaikilta osin luotettavasti on ilmoitusaineiston perusteella jokseenkin mahdotonta. Kuvaukset kertovat pikemminkin tilanteista, joissa yhdessäolon keskeisenä sisältönä on ollut alkoholin nauttiminen. Puolet juhlimisen yhteydessä raiskatuista (26/52) oli kiistatta itsekontrolliin voimakkaasti vaikuttavassa syvässä ja jopa tiedottomassa humalatilassa. Näissä tapauksissa uhrilla ei ollut jälkeensä selviä muistikuvia tapahtuneesta, vaan rikosepäily perustui päätelmiin tai seurueessa mukana olleen kolmannen henkilön havaintoihin.

Myös näytteen raiskaajaseurueet toteuttivat tekonsa (6/52) juhlimistilanteissa, ja teko kohdistui miesporukassa juhlineeseen naiseen, joka joutui hyväksikäytetyksi tilannetta itse syvän päihtymyksensä vuoksi hallitsematta ja jälkeinpäin muistamatta.

Viidennes juhlimiseen liittyneistä raiskauksista (9/52) tehtiin lepäämistilanteissa. Useissa tapauksissa (5/9) uhri kuului seurueeseen, joka oli siirtynyt lepäämään jonkun tarjoamaan yöpymispaikkaan, jossa uhri päihtyneenä ja nukkuessaan joutui jonkun tai joidenkin hyväksikäyttämäksi. Seurueen muut jäsenet eivät useimmiten humala- ja väsymystilaltaan havainneet tilanteen kehittymistä, mutta joissakin tapauksissa kaveri tai ystävätär huomasi tapahtuman ja puuttui sen etenemiseen. Uhrin havahtuminen ja puolustautuminen ei välttämättä johtanut poistumiseen paikalta. Lepäämistilanteissa raiskausten tekijöinä olivat mukanaolleen poikaystävän tai muun kaverin tutut, yösijan tarjoajat tai jopa yösijan tarjonneen naisen kotiin päässeet vieraat.

Seurueen jäsenten tekemiä raiskauksia esiintyi myös alkoholinkäyttöään ulkosalla ”harjoittelevien” varhaisnuorten keskuudessa (2/52). Tällöin uhrina oli tutkituissa tapauksissa poikajoukon mukana liuskellut yksittäinen tyttö. Ilmoitustekstit kertovat tilanteitten tulleen uhreille aivan odottamatta ja johtaneen melkoiseen mielenjärkytykseen.

Varsin suuri osa juhlimiseen liittyneiden raiskausten uhreista (21/52) oli paluumatkalla. Tekijöinä esiintyivät juhliittaessa tavatut kyydintarjoajat ja kyytiseura (6), juhliittaessa tavatut ei-toivotut seurailijat (2) ja matkan aikana kohdatut kyydintarjoajat (3). Puolet paluumatkalla kohdatuista raiskaajista (10) oli tuntemattomia päällekkarkaaajia ja seuraan lyöttäytyjiä.

Monien nuorten juhlimiseen näyttää kuuluvan käytäntö levätä seurueen kesken sen sijaan että pyrittäisiin palaamaan kotiin, jossa tekemisiä jouduttaisiin kenties selvittelemään kotiväelle. Nuorille sattuu raiskauksia sekä leposeurassa että myös kotimatalla. Kaikissa tapauksissa, joissa juhlimasta kotiin palaava nainen oli joutunut tuntemattoman päällekkarkaaajan uhriksi, nainen oli liikkeellä yksikseen, usein seurueestaan syystä tai toisesta erkaantuneena, itsekseen kotiin lähteneenä tai kotimatkaa jatkavana. Puolet tuntemattoman uhriksi juhlimasta palatessaan joutuneista (10/21) oli erittäin vahvasti päihtyneitä.

Läheissuhteisiin liittyvät teot erotilanteissa ja suhteen päätyttyä

Poliisille kertyvä tieto läheissuhteisiin kaikkiaan liittyvistä raiskauksista ei kata tilanteityypin koko kuvaa vaan rajoittuu erotilanteissa tehtyihin ja jo entisten kumppanien tekemiin raiskauksiin. Vallitsevassa läheissuhteessa tehtyjä raiskauksia esiintyy poliisin aineistossa hyvin vähän. Rikosilmoitukset liittyvät suurimmaksi osaksi tilanteisiin, joissa nainen ei enää halua jatkaa suhdetta ja käyttää rikosilmoituksen tekemistä jopa yhtenä keinona päästä suhteesta eroon.

Läheissuhteisiin liittyviä raiskauksia sattuu ilmoitustietojen mukaan harvoin (2/43) alle 21-vuotiaille. Erotilanteissa vaaran paikoiksi näyttäytyvät ilmoitustietojen perusteella naisen käynnit kumppaninsa asunnossa, suostuminen kumppanin kuljetettavaksi tai kumppanin pääseminen naisen asuntoon. Rikostilanteissa nainen on jäänyt kumppaninsa seuraan yksin (ainakin 9/18), esimerkiksi mennyt yksinään selvittämään tilannetta ja noutamaan tavaroitaan tai tilanteessa läsnä ollut henkilö on jättänyt pariskunnan kaksin selvittämään välejään. Avioerotilanteissa myös lasten tapaamiseen liittyvät järjestelyt tuottavat mahdollisuuksia väkivallantekoon (kohtaamiset, vaimon asuntoon menään lasten avaimilla).

Rikosilmoituksista tulee esiin niin ikään väkivaltaa, joka kohdistuu eroamisen jälkeenkin entisessä tuttavapiirissä oleskelemaan, usein päihdeongelmista kärsivään naispuoliseen kumppaniin (4/18; näissä tapauksissa teot on ryhmitelty läheissuhteessa tapahtuneiksi, vaikka ne ovat liittyneet myös juhlimiseen.) Päästäkseen eroon väkivaltaisesta miessuhteesta naisen tulisi kyetä irrottautumaan myös ainakin osasta tuttavapiiriään. Puolet ryhmän uhreista (9/18) oli selvin päin eikä uhri muissakaan ryhmän tapauksissa ollut muistamista vaikeuttaneessa humalatilassa.

Treffeillä ja tuttavaa tavatessa

Treffeillä tai sellaisissa tuttavan tapaamistilanteessa, jotka eivät liity juhlimiseen tapahtuu poliisin tietoon tulevia raiskauksia varsin vähän (5/107), ja näistäkin vain osassa (3/5) oli tunnistettavissa tutustumistarkoitus. Tilanteisiin liittyi kulttuurieroja, erilaisia käsityksiä yhdessäolon tarkoituksesta sekä kokemattomuudesta ja hyväuskoisuudesta johtuvaa kyvyttömyyttä tunnistaa ja välttää tilanteessa vallitsevaa uhkaa.

Työsuhteessa

Työsuhteessa tapahtuneiksi listattiin vain ne teot, jotka tapahtuivat työtehtäviin liittyneissä tilanteissa. Näytteen tapauksiin (3/107) liittyi silti rankkaa alkoholinkäyttöä seurueessa. Työtehtäviä suoritettaessa tapahtuneita raiskauksia ei näytteessä ollut.

Muussa tilanteessa tehdyt raiskaukset

Muussa tilanteessa tehtyjen raiskausten ryhmään erottui tapauksia, joissa tuntematon henkilö oli käynyt ulkona päivittäisillä asioillaan liikkuneen uhrin kimppuun (4/14), lyöttäytynyt tämän mukaan ja tunkeutunut tämän kotiin tai talon yhteisiin tiloihin toteuttamaan tekonsa (5/14) tai joissa ulkona liikkeellä ollut uhri oli lähtenyt houkuteluna tekijän mukaan (5/14). Houkuteluna tekijän matkaan lähteneet naiset olivat kaikki hyvin nuoria, 14–17-vuotiaita, ja houkuteluuksi joutuivat sekä kaupungilla oleilleet että liikennevälineitä odotelleet nuoret.

Tuntemattoman päällekkarkauksia sattuu kaikkiaan melko vähän, näytteessä tällaisia tapauksia sisältyi useisiin luokkiin. Juhlimisen yhteydessä täysin tuntemattoman raiskaamaksi joutui paluumatkalla tuntemattoman tarjoamaan kyytiin lähteneitä (3) ja yksikseen kotiin tai toiseen ravintolaan matkalla olleita (10). Muussa tilanteessa kuin juhlimisen yhteydessä, läheissuhteessa, treffi- tai tapaamistilanteessa tai työsuhteessa tapahtuneitten raiskausten tekijä oli niin ikään uhrille tuntematon (14). Koko näytteen raiskauksista kaikkiaan neljännes (27/107) oli uhrille tuntemattoman henkilön tekemiä.

Näytteen tapauksissa pahoinpitelyrikoksen tunnusmerkistön täyttävää väkivaltaa tai väkivaltaisella vahingoittamisella uhkaamista esiintyi varsin vähän. Tekojen täyttäminen kävi mahdolliseksi suurimmassa osassa tapauksista uhrin humalatilán, tekijän fyysisen ylivoiman tai näiden molempien yhdistelmán ansiosta. Muutamiin erityisesti läheissuhteissa tapahtuneisiin tekoihin liittyi myös pahoinpitelyä, joka tutkittiin eri rikoksena, ja muutamissa tapauksissa tuntematon tekijä uhkasi uhria suullisesti tai teräaseella helpotukseen tekonsa toteuttamista.

3. Asenteet ja turvallisuus

Raiskausten ehkäisy julkisessa keskustelussa

Raiskauksista ja niiden torjumisesta syntyi kevätkesällä 2002 erityisesti valtakunnan suurimmassa päivälehdessä keskustelua, jossa kärjekkäätkin asenteet ja mielikuvat tulivat näytävästi esiin. Keskustelun yhdeksi ydintemäksi muotoutui kysymys raiskausten ennaltaehkäisyn asemasta raiskausrikosten torjunnassa, mutta myös raiskaustuomiot ja raiskausrikosten käsittely rikosoikeusjärjestelmässä saivat huomiota osakseen.

Keskustelun tuli käynnistäneeksi viestinnán tutkija Anna Mäkelä, jonka tutkimustuloksista Helsingin Sanomat kirjoitti naistoimittajien tilaisuutta koskeneessa uutisessaan³⁶. Raiskausuutisissa esiintyviä diskursseja pro gradu -tutkielmassaan³⁷ feministisestä näkökulmasta tutkinut Mäkelä kärjisti, että uutisissa vain väkivaltainen, tuntemattoman tekemä ”puskarauskaus” on todellinen ja rikos. Uutisissa raiskauksista kirjoitettiin usein kepeään ja jopa humoristiseen sävyyn, raiskaajan syyllisyys häivyttiin ja teon motiiviksi hyväksyttiin seksiseuran etsiminen. Mäkelán mukaan uutisista hahmottui kuva nai-

³⁶ Tutkija: Uutisissa vain tuntemattoman tekemä puskaraiskaus on rikos. Susanna Reinboth, Helsingin Sanomat 18.5.2002.

³⁷ Anna Mäkelä: ”Älä lähde humalassa hoipertelemaan”. Raiskaus uutisena Helsingin Sanomissa 1996–1999. Viestinnán pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto 2000.

sista, jotka tulivat raiskatuiksi omasta syystä. Uutisten anti oli suunnattu naisille, joita neuvottiin raiskausten välttämiseksi varomaan ylenpalttista alkoholinkäyttöä ja pysymään kotona. Mäkelä totesi, että toimittajat käyttivät uutisten tietolähteenä erityisesti poliisia, vaikka esimerkiksi tukikeskusten työntekijöillä olisi voinut olla monipuolisempi kuva raiskauksista.

Keskustelu ohjautui oitis raiskausten torjunnan konkreettisiin kysymyksiin, vaikka Mäkelän tutkimus hahmotti yksinomaan raiskausuutisissa esiintyneitä mielikuvia, puhetapoja ja lähteistöjä. Diskurssianalyttinen lähestymistapa ei Mäkelän tutkimuksessa myöskään kyennyt erottamaan toisistaan esimerkiksi poliisin ja toimittajien erilaisia puhetapoja, vaan poliisin tieto välittyi aina toimituksessa tehtyjen ratkaisujen läpi.

”Poliisin tarkoitus ei ole rikoksista varoittaessaan mollata jo uhriksi joutuneita ja lisätä heidän tuskaansa”, reagoi Helsingin poliisilaitoksessa raiskausrikostutkijana työskentelevä Marja Vuento³⁸, jonka mielestä oli aivan tervettä tuntea syyllisyyttä, mikäli ei ollut välittänyt omasta turvallisuudestaan. Rikosylikonstaapeli Vuento valitti, että viestinnän tutkija oli niputtanut yhteen seksuaalirikosuutiset ja poliisin julkiset esiintymiset rikosten ennalta ehkäisemiseksi. Vuennon kirjoitus suuntasi keskustelun raiskausrikosten ennaltaehkäisyn kysymyksiin ja kiinnitti huomion siihen, että monista erinomaisista tuloksista huolimatta ennaltaehkäisyn ajatukset leimataan raiskausrikoksiin sovellettuina kärkevästi uhrien syyllistämiseksi. Rikostutkija totesi kirjoituksessaan uhrin humalatilän raiskausrikosten suurimmaksi yhteiseksi nimittäjäksi ja peräsi naisten vastuuta omasta turvallisuudestaan, ”itsestään huolehtimista”, toimintakykyisyyttä ja suunnitelmallisuutta rikoksilta välttymiseksi. Puheenvuorossa oli jo ärtynyttä sävyä.

Feminismin lähtökohdista kysymystä tarkastelleille Naisasialiitto Unionin edustajille³⁹ ajatus omaisuusrikostorjunnassa tavanomaisten ennaltaehkäisyn periaatteitten soveltamisesta väkivaltarikoksiin oli hyvin vastenmielinen. He korostivat, että naisten elintilan rajoittaminen ei ole ratkaisu raiskausongelmaan: he eivät hyväksyneet sitä, että naisen tulisi missään oloissa rajoittaa omaa liikkumistaan. Kirjoittajien taustaideologian keskeinen periaate on naisten ja miesten tasa-arvoisuus, ja he korostivat, että ”demokraattisessa yhteiskunnassa lähtökohdiana ei voi olla, että naisia koskevat eri säännöt ja vapaudet kuin miehiä”. Naisasianaisten näkökulmalle raiskauskysymyksessä on ominaista ehdottomuus, jossa ei tarvitse tyytyä viranomaisten tavoin rikosten edes jonkinasteiseen vä-

³⁸ Raiskaus ei ole luonnonvoima. Marja Vuento, Helsingin Sanomat 26.5.2002.

³⁹ Hyvät neuvot eivät lopeta raiskauksia. Niina Mäkeläinen, Tanja Auvinen ja Aino Heikkinen (Naisasialiitto Unioni), Helsingin Sanomat 2.6.2002.

hentämiseen vaan jossa tavoitellaan ongelmien hävittämistä asenteita muuttamalla. Kirjoittajat arvelivat, että raiskauksista vallitsevat käsitykset estävät naisia ilmoittamasta raiskausrikoksia poliisille silloin, kun kyseessä ei ole stereotyyppinen päällekkäustapaus tai mikäli nainen on ollut tekohetkellä humalassa ja siten ”osasyllinen” tilanteeseen.

Rikosylikonstaapelin neuvoma toimintakykyisyyden ja määrätietoisuuden säilyttäminen oli yksityishenkilönä mielipidepalstalle kirjoittaneen 22-vuotiaan Katja Tuomisen mielestä juuri naisten vapauden rajoittamista.⁴⁰ Kyse on ”radikaalista alistamisesta”, ja tällaiseen institutionalisoituun näennäishuolenpitoon ei kirjoittajan mielestä pitänyt kenenkään suostua. Kirjoittaja tähdensi, että kaikkiin raiskaustapauksiin uhrin ennaltaehkäisevät valmiudet eivät sovellu, eivätkä kaikki raiskatut ole humalassa. Kirjoittaja arvosteli ennaltaehkäiseviä toimintamalleja resepteiksi, joita hän näki etsittävänsä puuttumatta itse asiaan, väkivaltaan ja vapaudenriistoon.

Kirjoitusten perusteella naisasianaiset halusivat vähentää raiskausrikoksia, mutta eivät halunneet käyttää rikosten vähentämiseen uhrin toimintaa koskevia tilannetorjunnan keinoja. Kun tilannetorjunta ei lopeta kaikkia raiskauksia ja lisäksi rajoittaa naisten elintilaa, sitä ei hyväksytty lainkaan vaan vaadittiin huomion kohdistamista asenteisiin ja rikoksen tekijään.

Toisessa kirjoituksessaan⁴¹ rikosylikonstaapeli Vuento korosti rikostutkijalle tuttua raiskausrikosten todellisuutta, umpihumalassa seksuaalisesti hyväksikäytettyjä naisia, nuorimmillaan 12–13-vuotiaita. ”Viestini ei voi olla, että pitääkää siskot oikeuksistanne kiinni ja sammukaa minne lystäätte”, hän tähdensi, ja vakuutti, että raiskausrikoksiakin voidaan ehkäistä ennalta. Tyttöjen ja naisten on tehtävä itselleen täysin selväksi, ettei kukaan saa pakottaa heitä seksiin. Hän muistutti vielä, että peli ei ole vielä menetetty, vaikka tällaiseen tilanteeseen joutuisikin. Vuento päätti kirjoituksensa esittelemällä ennaltaehkäiseviä toimintamalleja, jotka olivat hahmottuneet tutkintatyössä saatujen kokemusten perusteella.

Vahvasti ennaltaehkäisyn mahdollisuuksia korosti myös keskustelun kuumimman vaiheen jälkeen yliöpalstalla esiintynyt kouluttaja Aila Juvonen⁴², jonka mukaan naisten kiltteys ja sävyisyys on uhkatilanteessa pahin este suojautumiselle, kun miehillä näyttää olevan taipumus harkitsematta noudattaa ytimekkäästi annettua käskyä. Juvonen koros-

⁴⁰ Raiskattu ei ole syyllinen. Katja Tuominen, Helsingin Sanomat 3.6.2002.

⁴¹ Raiskauksia voidaan ehkäistä ennalta. Marja Vuento, Helsingin Sanomat 11.6.2002.

⁴² Riskitilanteisiin voi valmentautua. Aila Juvonen, Helsingin Sanomat 2.7.2002.

ti, että ennaltaehkäisy perustuu tietoon ja valmiuksiin, itsetuntoon ja kykyyn hallita omaa kehoa. Hän piti varsin tärkeänä tilanteen kehittymisen arviointivälineenä myös naisen omia tuntemuksia siitä, että hänen reviirilleen tullaan ja häntä ”pyyhkäistään siivuun vähätellen ja häpäisten”. ”Naiset kertovat usein outouden tunteesta, ajatuksesta, että jotain on vialla”. Kouluttajan puheenvuoro korosti voimakkaasti naisen valmiuksien vahvistamista sekä avuttomuuden ja yleisesti esiintyvän syyllisyyden tunteen vähentämistä.

Äärimmäisten tulkintojen maailmaan ajautuneisiin naisasianaisten näkemyksiin esitti vastineensa⁴³ myös Helsingin rikospoliisin väkivaltarikosyksikön päällikkö Kari Tolvanen. Hän korosti, että eri viranomaiset ja yhteisöt ovat vastoin kirjoittajien väitteitä pyrkineet vaikuttamaan itse perusongelmaan, väkivaltaiseen käyttäytymiseen. Raiskausrikkokset ovat myös laissa ankarasti sanktioituja, mutta demokraattisessa yhteiskunnassa mahdollisia rikoksenteijöitäkään ei voida eristää muista ihmisistä. ”Rikoksetonta ihanneyhteiskuntaa odotellessa poliisilla on velvollisuus varoittaa ihmisiä eri rikoksien vaaroista ja antaa neuvoja, miten niiltä voi suojautua”, Tolvanen huomautti ironisesti ja tote si poliisiin tehneen ennaltaestävää työtä jo pitkään niin omaisuusrikollisuuden kuin väkivallankin torjumiseksi sekä aloitteita seksuaalirikoksen asianomistajan aseman parantamiseksi.

Tolvanen korosti, että ennaltaehkäisevä työ on poliisille lainsäädännössä määrätty tehtävä, jota tehdään vastaisuudessa entistäkin tehokkaammin. Työ ei ole moralisointia, syyllistämistä eikä elintilan rajoittamista. Hän vakuutti, että rikostutkijoitten käsityksen mukaan myös läheisten kesken tapahtuvia raiskauksia voidaan vähentää, ja peräsi raiskauksista käynnistyneen keskustelun saattamista vastaamaan aikamme todellisuutta.

Kesäisen raiskauskeskustelun kuumin jakso hiljeni mukana ollutta rikostutkijaa esitelleeseen henkilöreportaasiin⁴⁴, jonka toimittaja oli taitavasti sisällöittänyt mielipiteenvaihdon käynnistäneen viestinnän tutkijan jo havaitsemilla stereotyyppisillä piilomerkityksillä. Reportaasia rytmittivät tapauskuvaukset ja rikostutkijan ”karkean käytännölliset neuvot”, jotka jäivät etäisiksi reportaasissa kuvatusta kahvihetkestä hyvän perheen ajanmukaisesti turvallisuusvarustellussa kodissa, kotosalla viihtyvän äidin seurassa. Seksuaalirikostutkija ”ei näyttänyt yhtään kovalta jätkältä” eikä hänen elämäntilaansa kuulunut rajoja rikkovia aineksia. Reportaasi esitteli poliisin sovinnaisen ratkaisujen toteuttajana, ja ammattikokemuksesta kumpuavat ainekset peittyivät tekstin välittämään viestiin sovinnaisen elämäntavan esimerkillisyydestä.

⁴³ Raiskaus on vakava väkivaltarikos. Kari Tolvanen, Helsingin Sanomat 7.6.2002.

⁴⁴ Vääriä ohjeita. Riku Siivonen, Helsingin Sanomat 16.6.2002.

Syyspuolella vuotta 2002 raiskauskeskustelu siirtyi ennaltaehkäisevän lähestymistavan kysymyksistä seuraamusten epäjohtonmukaisuuksiin ja mahdolliseen lieventymiseen sekä tapausten käsittelyyn viranomaisissa. Parisuhdeväkivallan teemaan keskittyneessä Haaste-lehden numerossa ilmestyneet kirjoitukset pureutuivat vallitsevien väkivaltatilanteitten hoitamiseen. Seksuaalista väkivaltaa tutkineet Päivi Honkatukia ja Heini Kainulainen kirjoittivat puheenvuorossaan raiskausrikosten käsittelystä Isossa-Britanniassa ja Suomessa.⁴⁵ Naisiin kohdistuneen väkivallan olemassaolo on tunnustettu vasta lyhyen aikaa ja edelleenkin puutteellisesti. Raiskauksista ilmoitetaan viranomaisille jo entistä suurempi osa, ja tutkijoilta saivat kiitosta muun muassa Ison-Britannian poliisin ratkaisut raiskausten uhrien saaman palvelun kohentamiseksi. Kun naisiin kohdistuva väkivalta ei enää ole yksityisasia, huomio kohdistuu ensi kädessä oikeusjärjestelmän reaktioihin ja täytettyä rikosta seuraavaan jälkikäteiseen toimintaan. Rikosten ennaltaehkäisyn mahdollisuuksiin kirjoittajat eivät puheenvuorossaan lainkaan puuttuneet.

Raiskauksista käyty julkinen keskustelu käy esimerkiksi siitä, että rikoksia ja rikosten uhriksi joutumista ehkäisevät keinot kohtaavat vastustusta, kun jotkut riskiryhmään kuuluvat kokevat niiden rajoittavan vapauttaan tai elämänpiiriään ja sisältävän leimaavia stereotyyppiä. Toisaalta keskustelussa tuli esiin monia erilaisia lähestymistapoja. Päivittäisissä elämäntilanteissa turvallisuus määrittynyt yksilöllisistä ja tilannekohtaisista lähtökohdista eikä yhtä ainoaa oikeaa ratkaisua ole. Raiskauksia koskevassa julkisessa keskustelussa erityisen näkyvässä asemassa olivat silti ankaroituvan repression ja uhrien tukemisen jälkikäteiset keinot, vaikka esimerkiksi rikoksantorjuntaneuvoston suuntaantavana näkemyksenä on ollut, että rikosten torjuminen etukäteen on erityisen tehokas ja suotava tapa puuttua rikollisuuteen.⁴⁶

Mitä turvallisuus on

Turvallisuus on moniselitteinen ja kompleksinen käsite. Kysymys elämän laadusta ja mielekkyydestä ratkeaa lopulta yksilön omakohtaisesta suhteesta yhtäältä vapauteen ja toisaalta turvallisuuteen. Pyrkimys turvallisuuteen voi tuottaa turvattomuuden aineksia.⁴⁷ Anthony Giddens puhuu ontologisesta turvallisuudesta, asioiden ja tapahtumien jatkuvuudesta ja järjestyksestä, joka liittyy läheisesti kykyyn käsitellä uhkia ja ahdistusta. Käytännössä turvallisuus johtuu paljolti arkisista rutiineista, jotka takaavat elämän sujuvuutta ja ehkäisevät epävarmuutta.⁴⁸

⁴⁵ Päivi Honkatukia ja Heini Kainulainen: Raiskausrikosten käsittely Isossa-Britanniassa ja Suomessa. Haaste 2/2002, 32–33.

⁴⁶ Ks. esim. Ennalta ehkäisy on tehokkain tapa puuttua rikollisuuteen. Helsingin Sanomat 25.11.2002.

⁴⁷ Näitä Berkin (1986) turvallisuudesta esittämiä ajatuksia on esitellyt Vornanen, 42–52.

⁴⁸ Vornanen, 55–56.

Riskien seuraukset on tutkimusten mukaan helpompi hahmottaa kuin riskien todennäköisyys. Uhkaavaksi koetaan asiat, joihin ei liity mahdollisuutta omakohtaisiin valintoihin.⁴⁹ Riskin käsite sisältää uhkaavan tilanteen todennäköisyyden, turvattomuuden käsite taas riskiin liittyvien asioiden merkitykset.⁵⁰

Vastuullisuutta ja turvallisuutta korostavassa ympäristössä riskejä koskevaan tiedottamiseen liittyy aina arvoja ja valintoja, ja tämä vaikuttaa ihmisiin erityisen voimakkaasti. Frank Furedi on voimakkaasti kritisoinut uhrikulttuurin leviämistä ja ylenpalttista riskien korostamista. Riskitiedon vastaanottajien ei kuitenkaan ole välttämättä syytä peräännyttää uhrin asemaan, vaan parhaimmillaan nostaa esiin tietoisuutensa ja vahvuutensa.⁵¹ Koko laajuudessaan turvallisuuden kokeminen on huomattavasti kompleksisempi ilmiö kuin poliisinkin turvallisuuskyselyissä esiin saatava, perin kapeasti henkilökohtaiseksi rikosriskiarvioksi tulkittu ”turvallisuuden tunne”.

Julkisuudessa raiskauksista käyty keskustelu vahvistaa osaltaan, että kulttuuriset ja sosiaaliset tekijät vaikuttavat tuntuvasti riskien ja pelkojen käsittelyyn. Pelkojen kohteet ovat erilaisia samoin kuin näkemykset siitä, miten riskeihin puututaan ja kuka niistä vastaa. Riskeihin liittyy kulttuurisessa tarkastelussa aina monenlaisia erimielisyyksiä. Myös eri tieteenalaille vakiintuneet riskiryhmien tunnistamisen pyrkimykset ovat saaneet osakseen arvostelua taustaolettamustensa epämääräisyyden ja leimaavuutensa vuoksi. Riskien tarkastelun sijaan on perätty tilanteissa piilevien mahdollisuuksien paikantamista ja muuttuvissa oloissa vaarallisten riskiryhmäoletusten purkamista.⁵² Tämä puoltaa huomion kiinnittämistä tilannetekijöihin.

Turvallisuus ei myöskään merkitse mahdollisimman täydellistä riskeiltä suojautumista. Myös lasten ja nuorten kehitystä koskevan tutkimuksen painopiste on siirtynyt riskitekijöiden etsimisestä selviytymistä ja suojaa antavien tekijöiden tunnistamiseen. Suojaavia mekanismeja pidetään myös riskitekijöitä pitkävaikutteisempina ja kokonaisvaltaisempina.⁵³ Uusi asetelma takaa myös poliisille entistä paremmat mahdollisuudet toimia tervettä pelkoa herättäen rikosriskien ja niiden torjumismahdollisuuksien asiantuntijana omalla sektorillaan.

⁴⁹ Vornanen, 71.

⁵⁰ Vornanen, 96.

⁵¹ Vornanen, 72 ja 95.

⁵² Vornanen, 83 ja 154–159.

⁵³ Vornanen, 131.

Markku Heiskanen näkemyksen mukaan uhriksi joutuminen on tosiasiakysymys, väkivallan pelko ja turvattomuus sen sijaan monissa tapauksissa lähellä mielipidekysymyksiä, joihin ei välttämättä liity omassa elämässä havaittavissa olevaa konkreettista väkivallan kokemista.⁵⁴ Toisaalta erityisesti Hille Koskela on korostanut väkivallan pelon ja turvattomuuden kokemisen todellisuutta.⁵⁵ Kokonaisuutena turvattomuus on väkivallan pelkoa ja uhkaa huomattavasti laajempi kokonaisuus. Eri tutkimusten ja diskurssien menetelmälliset erot eivät kuitenkaan ole välttämättä lainkaan pahitteeksi, vaan kuten Heiskanen toteaa, ne kuvaavat kiintoisalla tavalla turvallisuuden kokemusmaailmoja.⁵⁶

Raiskausrikollisuutta ja sen kokemista on tutkimuksissa tarkasteltu enimmäkseen syyllisyyden ja jälkikäteisten toimenpiteitten näkökulmasta, ja ajatuksia ennalta ehkäisevistä valinnoista on arvosteltu syyllistävinä ja vapautta rajoittavina. Seksuaalirikollisuuskeskustelussa vahvalla syyllisyys- ja rubrisointinäkökulmalla on ollut merkitystä ennen kaikkea ilmiöön liittyneiden stereotyyppien purkajana. Pelkästään syyllisyyteen ja uhrikokemuksiin rajoittuva keskustelu jää kuitenkin nykyolosuhteissa toimivan rikostorjunnan kannalta paljolti symboliseksi, sillä kyse on yhteiskunnan syövereistä kohoavasta ongelmasta. Tarkastelkaamme, millaisen maaperän nuorten asenteet, elämäntyylit ja toimintamallit tarjoavat raiskausrikosten ennaltaehkäisylle.

Nuorten naisten väkivallan kokeminen, turvallisuusasenteet ja väkivallan torjunta

Tyttöjen käsitykset turvallisuudesta

Turvallisuutta nuorten elämän kysymyksenä selvitelleen Riitta Vornasen⁵⁷ mukaan rikollisuus on yksi nuorten kokeman turvattomuuden tärkeä osa-alue. Nuoret kokivat muun muassa läheisen ihmisen väkivaltaisuuden ja liiallisen alkoholinkäytön, väkivaltarikollisuuden ja huumeiden leviämisen aiheuttamaa turvattomuutta aikuisia useammin, vaikka samat ilmiöt herättivät huomattavan usein turvattomuutta aikuistenkin keskuudessa. Nuoret pitivät kuitenkin elämäänsä kaiken kaikkiaan turvallisempina kuin aikuis-

⁵⁴ Heiskanen, 23–24.

⁵⁵ Ks. esim. Hille Koskela: Turha pelko pois? Väkivallan pelon ymmärtäminen poliisin haasteena. Poliisin toimintaympäristön strateginen uudelleenarviointi. Sisäasiainministeriö, poliisiosaston julkaisu 1/2001, 73–79.

⁵⁶ Heiskanen, 24.

⁵⁷ Vornasen tutkimus perustuu Kuopion yliopiston sosiaalitieteitten laitoksen turvattomuustutkimushankkeen yhteydessä koottuun aineistoon. Siinä selviteltiin nuorten ja aikuisten turvattomuuden ja turvallisuuden kokemista kaksivaiheisella satunnaisella ryväsotannalla valituille kohdejoukoille 1990-luvun alkupuolella tehdyillä kyselyillä. Nuorten osalta otoskoko oli 1010, ja kouluissa toteutetun kyselyn vastausprosentti 91. Vornanen, 167–169.

set. Kaikki mainitut tekijät aiheuttivat turvattomuutta tytöille selvästi enemmän kuin pojille.⁵⁸ Väkivalta aiheutti turvattomuutta myös silloin, kun sitä ei ollut itse koettu.⁵⁹ Omakohtaisissa turvattomuuden pohdinnoissaan tytöt määrittivät turvattomuuden useimmissa tapauksissa kuitenkin yksinäisyytenä ja tuen puutteena, pelkona ja ahdistuksena sekä perheeseen liittyvinä vaikeuksina, pojat taas pelkona ja ahdistuksena, väkivaltana ja rikoksen pelkona sekä yksinäisyytenä ja tuen puutteena.⁶⁰ Nuorten omista kuvauksista päätellen turvattomuuden kokemukset kaikkiaan syntyvät selvästi useammin henkilökohtaisista lähipiirin kokemuksista kuin yhteiskunnallisista tai maailmanlaajuisista uhkista.⁶¹

Nuoret myös arvioivat tiedotusvälineitä ja niiden tarjoaman tiedon luotettavuutta ainakin omien kokemustensa perusteella. Julkisuudessa paljon huomiota herättäneen Eveliina Lappalaisen surmatyön jälkeen haastatellut 15-vuotiaat imatralaistytöt⁶² pitivät päivälehtien tarjoamia tietoja turvallisuudentunteeseensa vaikuttavina, luotettavina ja asiallisina, mutta iltapäivälehtien kirjoitteluun uutisten hankkimisen lieveilmiöihin läheltä tutustumaan joutuneet nuoret suhtautuivat melkoisen kielteisesti. Tiedotusvälineitten tarjoamaa tietoa ei koettu välttämättä merkittävimmäksi turvallisuuden tunteeseen vaikuttavaksi tekijäksi.

Riitta: Miusta ainakii on hyvä että että uutisissa kerrotaan jos on sattunut jotain, mutta iltalehet menee yli kun keksii sinne ihan omaa juttua, että sais lehtee myytyä.

...

Riitta: Paikallisia lehtiä ihmiset lukee ja uskaa niitä, mutt' jos iltalehen ostaa ja lukee, niin siellä ei välttämättä kaikki oo ihan totta.

Tuija: Pitää tiedottaa, mutta niistä pitää tiedottaa oikein. Ei liian raa'asti eikä valeshella. ... On sillä aika suuri merkitys jos mie luen jostakin...

...

Tuija: Ei se oo merkittävin tekijä.

⁵⁸ Vornanen, 234–236 ja 285.

⁵⁹ Vornanen, 254–255.

⁶⁰ Ei testattu tilastollisesti, joten erot ovat viitteellisiä; Vornanen, 259.

⁶¹ Vornanen, 294.

⁶² Seppo Immonen selvitti tyttöjen turvallisuuskäsityksiä ja turvallisuuden hallintakeinoja haastatteleamalla 22.–23.5.2001 pareittain kahdeksaa Imatran Kosken peruskoulun 9-luokkalaista tyttöä. Haastateltavat valittiin opinto-ohjaajan avustuksella niin, että mukaan saatiin erilaisia ja eri tyyppisistä perheistä tulevia nuoria. Aineisto Seppo Immosen hallussa, Imatra.

Seppo

Immonen

(SI): Aiheuttaako tiedotusvälineet suorastaan turvattomuutta?

Anna: Aiheuttaa, ainaki nää iltasanomat ja iltalehet.

Helena: Sen lukee ja sitten unohtaa. Voihan joku isompi juttu jäähä mieleen pitemmäsi aikaa, varsinkin jos se tapahtuu lähipiirissä.

Paula: Kyllä Uutisvuoksi ja Helsingin Sanomat oli asiallisia, mutta iltapäivälehet oli asiattomia.

Anna: Se oli sopimatonta. Yrittivät meitä haastatella ja ottaa kuvia.

Ulla: Yleensä otsikot kerto ihan jotain muuta kuin ite juttu.

Tytöt reagoivat iltapäivälehtien toimintatapoihin kielteisesti. Tässä tapauksessa tyttöjen ja heidän lähipiirinsä omat kokemukset ilmeisesti vaikuttivat iltapäivälehtien ja muiden lehtien erityisen vahvan vastakkainasettelun syntymiseen.

Imatralaistytöt havaitsivat selvästi myös sen, että paikkakunnalla sattunut kohtalokas väkivallanteko vaikutti sekä nuorten että aikuisten käyttäytymiseen ja pyrkimyksiin lisätä omaa ja läheistensä turvallisuutta.

SI: Onko tämä tämmönen huolehtiminen lisääntynyt kuinka paljon Eveliinan tapauksen jälkeen?

Tuija: On se, jos en mee minuutilleen kotiin niin iskä lähtee ettimään minua.

Anna: Poikaystävällä on auto, niin ei tarvii koskaan liikkua yksin.

SI: Siinä kuitenkin on selvä ero ennen tätä Eveliinan asiaa ja sen jälkeen?

Anna: On.

Tuija: On. Sillon kun se oli sattunut, niin kaikki liikku autolla. Kun aamuisin tuli kouluun, niin parkkipaikat oli autoja täynnä.

Vornasen tutkimuksessa esiin tullut väkivallan merkitys nuorten turvattomuuden lähteenä seurailee myös tilastokeskuksen elinolotutkimuksessa 1990-luvun puolivälissä saatuja painoarvoja. Elinolotutkimuksen tulokset poikkeavat Vornasen tutkimuksen tuloksista kuitenkin sikäli, että yleensä rikollisuuden merkitys turvattomuuden aiheuttajana kasvoi vanhemmissa ikäryhmissä, kun Vornasen tutkimuksessa erityisesti esillä ollut väkivalta huolestutti nuoria enemmän kuin aikuisia.⁶³ Imatralaistyttyöjen huolta herättivät monenlaiset onnettomuudet ja rikokset, raiskaukset ja muut väkivaltarikokset yksittäisinä uhkina niiden joukossa, vaikka haastatteluajankohta oli hiljattain tapahtuneen laajasti julki-suutta saaneen surmateon vuoksi poikkeuksellinen.

⁶³ Heiskanen, 215–217.

SI: *Mikä on semmonen rikos tai onnettomuus mikä teitä eniten huolestuttaa tai mitä pidätte todennäköisempänä mihin voisitte joutua?*

Riitta: *Miulle tuli auto-onnettomuus mieleen.*

...

SI: *Mikä on pahin rikos mikä teille tulee mieleen, minkä kohteeksi voisitte joutua?*

Sari: *Raiskaus.*

...

SI: *Onko joku rikollisuuden laji mikä teitä huolestuttaa?*

Paula: *Huumeet.*

Helena: *Eniten minua pelottaa tuo itäviina ...*

Vaikka imatralaistytöt kokivat elinympäristönsä varsin turvalliseksi, tietoisuus aina uhkaavista vaaroista ja taipumus reagoida pieniinkin epäilyksiä herättäviin havaintoihin tuli selvästi esiin heidän pohdinnoissaan.

Riitta: *No miusta se on ihan hyvä silleen, mutt' mie oon ainakin just semmonen että jos vähänkään jotain ääntä kuuluu niin mie katon heti taakse ja jos mie oon yksin liikkeellä niin mie ajan pyörällä ihan älyttömän kovaa, mutt' kaverin kaa on just sillee kun tostakin raivattiin nuo metsät ja katuvaloja lisättiin, niin on se ihan silleen...mutt' yksinään ei kumminkaan mielellään liikkuis.*

Naisten taipumus pelkoon ja sitä kautta varautumiskäyttäytymiseen kasvaa elinikäiseksi kehityslinjaksi, joka etenee omiin kokemuksiin ja havaintoihin sekä muualta saatavaan tietoon perustuen. Naisiin kohdistuvan väkivallan problematiikkaa 1990-luvun alussa pohtinut Elizabeth Stanko on todennut, että väkivalta kuuluu osana normaaliin elämään. Hän kiinnitti huomiota erityisesti siihen, että väkivallan tekijät olivat uhrille tuttuja tai läheisiä. Silti kansalaisten pelkoja on kautta maailman edelleen tynnytetty ennen kaikkea lisäämällä poliisin näkyvyyttä ja saavutettavuutta.⁶⁴ Viranomaiset neuvovat naisia ennen kaikkea satunnaisen, ventovieraiden aiheuttaman väkivallan välttämiseksi.⁶⁵ Naisen turvallisuuden lähteeksi mieltyi yksittäinen, tuttu mies, vaikka tosiasiaassa juuri nämä ”suojelijat” tuottavat naisille vaaraa useammin kuin ennestään tuntemattomat henkilöt. Sama kuvio näyttyy myös seksuaalinen väkivallan torjunnassa.⁶⁶

Seksuaalista väkivaltaa tutkinut Liz Kelly on korostanut, että naiset ovat jo luoneet suuren joukon erilaisia tapoja tullakseen toimeen elämäänsä vahvasti liittyvän seksuaalisen

⁶⁴ Stanko, 5–7 ja 146–148.

⁶⁵ Stanko, 48–50 ja 86–88.

⁶⁶ Stanko, 102 ja 130–131.

väkivallan ja sen uhan kanssa. Kellyn mielestä kyse on aktiivisista ja myönteisistä tavoista haastaa miehistä valta-asemaa. Vasta väkivallan takana piilevien vaikutussuhteiden tunnistaminen tekee mahdolliseksi väkivallan kontekstien ymmärtämisen ja niihin puuttumisen.⁶⁷

Imatralaistyttöjen turvallisuuden hallintakeinoina tulivat esiin sosiaaliset suhteet sekä vanhempiin, sisaruksiin että ennen kaikkea kavereihin. Tytöt kertoivat myös nimenomaan arvioivansa tilanteita välttääkseen vaarallisiin olosuhteisiin joutumista.

SI: Mitä kaikkea te ite teette turvallisuutenne eteen?

Riitta: ... että lähe sie miun kaa, en mie halua yksin mennä.

Sari: Tai sitten soittaa vanhemmat hakemaan.

Helena: Mie aina lähen kaverin kaa, tai sitten sovitaan kaverin kaa, että jos vaikka mie lähen myöhemmin kotiin ja kaveri lähtee aikasemmin ja hän lähtee yksinään, niin me sovitaan että hän soittaa sitten kun on perillä. Jos ei soittaa kuulu, minä soitan, eikä hän vastaa, silloin saa luvan huolestua. Silloin on lähettävä kattomaan perään tai pitää soittaa jollekkii.

Paula: Ei oo vielä kertaakaan tarvinnu hätääntyä.

SI: Se on teistä ihan normaalia huolenpitoa kaverista?

Helena: Joo, meillä on aina se, että soitetaan.

Tyttöjen turvallisuustaidot ja niiden aktiivisuus ja käytännöllisyys näyttäytyvät haastattelulausumissa parhaimmillaan. Tytöt pyrkivät myös varmistamaan turvallisuutensa. Heidän varovaisuutensa ja taipumuksensa tilanteiden ennakointiin ilmeisesti osaltaan ehkäisee tyttöihin kohdistuvia tuntemattomien tekemiä väkivaltarikoksia.

Naisten turvallisuuskäsitykset ja keinot turvallisuutensa ylläpitämiseksi poikkeavat tutkimusten mukaan miesten vastaavista käsityksistä ja keinoista. Naiset kokevat väkivallan pelon sekä seksuaalisena että fyysisenä, mutta miehet pelkäävät fyysistä väkivaltaa. Naiset reagoivat voimakkaasti tuntemattomien tekemän väkivallan uhkaan, tunnistavat väkivallan uhan parisuhteen ja kodin ulkopuolella ja samalla hyväksyvät suuren osan kotipiirissä ilmenevästä väkivallasta. Tutkimusten mukaan erilaiset ”turvallisuusrituaalit” ovat tavallisempia naisilla kuin miehillä. Naiset esimerkiksi pyrkivät tunnistamaan erilaisia vaaran merkkejä ympäristössä liikkuvista ihmisistä. Myös työtovereita ja tuttavita tarkastellaan samaan tapaan. Kättä pidemmällä varustautuvat naiset epäilevät kuitenkin monesti, etteivät tositilanteessa käyttäisi varaamaansa keinoa. Stanko tulkitse naisten

⁶⁷ Stanko, 139.

pelon heihin kohdistuvan vallan ylläpitämisen välineeksi.⁶⁸ Honkatukian tutkimuksen mukaan tytöt pelkäävät ennen kaikkea tuntemattomien raiskaajamiesten väkivaltaa mutta tovereittensa väkivallan kohteeksi jouduttuaan myös toisia tyttöjä.⁶⁹

Naisuhritutkimuksen mukaan naisten yleisin tapa varautua väkivaltatilanteisiin oli miettiä etukäteen, miten tilanteessa olisi paras toimia. Vastaajista 7 % kertoi tehneensä väkivallan torjumiseksi jotakin konkreettista, piti mukanaan jotakin itsepuolustusvälinettä tai oli käynyt itsepuolustuskurssin. Naimattomat ja avoliitossa elävät naiset kertoivat muita useammin varautuvansa väkivaltaan.⁷⁰

Myös 15-vuotiaat imatralaistytöt pyrkivät tunnistamaan katukuvasta vaarallisia kulkijoita ja välttämään näiden kohtaamista.

Riitta: Joskus ehkä valosankin aikaan, jos ajaa jotain tietä ja tulee joku ihan omituisen näkönen hiippari vastaan, niin alkaa ajaa kovempaa pyörällä, mutta ei muuten sillee...

Riitta: Joskus kesällä saattaa, kun on Big Band -viikko, mutt' ei nyt oo kumminkaa...

Paula: Pari vuotta sitten kun oli uusivuosi. Kaverin kaa käveltiin ja yks känniläinen lähti seuraamaan meitä.

SI: Onko sellaisia tilanteita kuinka usein? Tuleeko tuolla kadulla vastaan usein semmonen tyyppi, että teitä alkaa pelottaa?

Anna: Sillon tällön.

Tuija: Varsinkin jos keskustan läpi menee illalla, niin kyllä tulee muutama pelottava tyyppi vastaan.

Anna: Mie usein meen toista tietä, enkä keskustan läpi.

SI: Mitä tyyppjä nää on teiän käsityksen mukaan. Onks' nää humalaisia, vai mitä ne ihmiset on?

Tuija: Lähinnä jotain juoppoja.

Tyttöjen turvattomuuden kokemukset liittyvät yksittäisiin kokemuksiin ja erityisesti tuntemattomiin, ulkoasultaan poikkeaviin henkilöihin. Myös tietyt ajankohdat, tilanteet ja alueet mielletään erityisen uhkaaviksi, mutta tytöt tunnistavat pelkäämänsä henkilöt kuitenkin jokseenkin harmittomiksi, alkoholisoituneiksi laitapuolen kulkijoiksi.

⁶⁸ Heiskanen, 182–184.

⁶⁹ Tyttöjen väliset väkivaltatapaukset ovat Honkatukian mukaan yleensä ryöstötyyppisiä tai liittyvät seksuaaliseen käyttäytymiseen tai koviksen maineen hankkimiseen. Heiskanen, 183; Päivi Honkatukia: *Sopeutuvat tytöt? Sukupuoli, sosiaalinen kontrolli ja rikokset*. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 152, Helsinki 1998, 206.

⁷⁰ Heiskanen ja Piispa, 53.

Vahva nainen

Vuoden 2001 nuorisoriikollisuuskyselyyn vastanneista tytöistä liki puolet kertoi seksuaalisen häirintäkokemuksen aiheuttaneen heille kielteisiä seurauksia, kuten pelkoa, häpeää tai keskittymisvaikeuksia. Kuitenkin 14 % tytöistä oli kokenut, että tapahtumalla oli myös rakentavia vaikutuksia, ennen kaikkea sikäli, että he kokivat oppineensa, miten vastaisuudessa kannattaa menetellä, jottei joutuisi vastaavanlaiseen tilanteeseen. Tyttöillä näyttää olevan luontaista taipumusta varovaisuuteen ja valppauteen, ja myös muissa tutkimuksissa on havaittu samantyyppistä ”vahvistumista”.⁷¹

Jotkut tutkimusaineistoissa esiintyneistä naisista olivat löytäneet esimerkiksi läheissuh-teissa kumppanin käyttäytymisestä piirteitä, jotka auttoivat luomaan omia selviytymis-strategioita. Vahvuuden, neuvokkuuden ja selviytymisen ihanne on liitetty olennaisena piirteenä suomalaisen naisen sosiaaliseen identiteettiin.⁷² Tutkimuksissa on toisaalla kytketty selviytymisen ihanne vahvasti myös maskuliinisuuteen ja korostettu, että erityi-
sesti maskuliininen kulttuuri arvostaa miehen selviytyjänominaisuuksia.⁷³

Tyttöjen käsityksiä tutkinut Honkatukia totesi, että tyttöjen ihannenainen on itsenäinen ja itsevarma, muttei itsekäs vaan henkisesti riippuvuussuhteessa muihin ihmisiin.⁷⁴ Vah-
van naisen ideaalia on myös arvosteltu, koska se luo kuvaa uhrin vastuusta raiskausri-
koksissa.⁷⁵ Imatralaistyttöjen haastatteluissa tuli esiin tyttöjen voimakas pyrkimys huo-
lehtia lähipiiriinsä kuuluvien turvallisuudesta uhkaavaksi koetussa tilanteessa.

*Helena: Miun äiti sanoo että huolehi välillä itestäs eikä pelkästään kavereista. Se sa-
noo että mie oon liikaa niissä kavereissa kiinni.*

*SI: Kenen teidän mielestä pitäis pitää huoli, että nämä turvallisuusasiat pysyy kun-
nossa?*

Paula: Poliisien ja aikuisten ylipäätänsä.

SI: Onko teillä jotain vastuuta tästä?

*Helena: Omaa järkee pitää käyttää, että minne menee, mitä tekee. Kun lähtee jonnekki,
niin sanoo jollekki ett´ mihin on menossa.*

Paula: Ja pitää puhelin mukana.

⁷¹ Päivi Honkatukia: Ällöttävää! Nuorten tulkintoja kokemastaan seksuaalisesta häirinnästä ja ahdis-
telusta. Teoksessa Nuoret rikosten tekijöinä ja uhreina (toim. Janne Kivivuori). Oikeuspoliittisen
tutkimuslaitoksen julkaisuja 188, Helsinki 2002, 64–83, erit. 78–79.

⁷² Honkatukia 2001, 55.

⁷³ Heiskanen, 86.

⁷⁴ Honkatukia 1998, 152.

⁷⁵ Honkatukia 2001, 55.

Kavereista huolehtimisen vastapainoksi imatralaistytöt luottivat myös kaveripiirin ja siinä vallitsevan yhteisvastuun turvallisuutta tuottavaan vaikutukseen. Jokaisen oma vastuullisuus toimii tämän yhteisvastuun perustana.

Alkoholinkäyttö

Erityisesti nuorten naisten humalahakuisen juomisen lisääntyminen on tulkittu osoitukseksi halusta rikkoa perinteisen naiseuden rajoja.⁷⁶ Tutkimuskirjallisuudessaakin humalan sosiaalis-kulttuurisen merkityksen tulkinnat poikkeavat toisistaan. Nuorten turvallisuuden kokemista tutkinut Vornanen jätti regressioanalyysistään pois päihteiden käytön, koska tulkitsi sen enemmän turvattomuuden seuraukseksi ja dysfunktionaaliseksi keinoksi torjua turvattomuutta kuin turvattomuuden syyksi.⁷⁷

Jaana Jaatisen haastattelemat nuoret pitivät juomisesta pidättäytymistä mahdollisena vain yksinäisyyden tilassa mutta suhtautuivat yksinäisyyteen ja kaveripiirin ulkopuolella elämiseen erittäin kielteisesti. Alkoholinkäyttö ja humalajuominen liittyvät nuorten kokemusmaailmassa kiinteästi aikuistumiseen, eikä juomista sinänsä yleensä kyseenalaisteta.⁷⁸ Imatralaistytöt mainitsivat alkoholinkäytön vaaraksi liikenneturmien lisäksi ennen kaikkea epävarmuuden siitä, mitä aineita usein Venäjältä hankittu juoma sisältää ja epävarmuuden mahdollisesti poikkeuksellisen vahvan aineen vaikutuksista.

Paula: Ne känniläiset mopoilijat...

Helena: Poliisi on saanu kiinni joitaki tuttuja. Lehestä on lukennu aika paljon näitä juttuja, että rattijuopumuksesta on jääny kiinni. Ajavat välillä hirveen kovaa tuolla tiellä.

...

Helena: Eniten minua pelottaa tuo itäviina. Yks' tuttu kerto, että on saanu paljon pirtua ja se oli semmosessa pääkallopurkissa. Pelottaa kun ei koskaan tiä mitä niissä on.

Paula: Big Band -viikolla miun kaverilla oli pirtua, mutt' ei se uskaltanu juua sitä.

SI: Onko sitä pirtua ihan yleisesti liikkeellä täällä?

Helena: Se on ihan yleisin. Sitä saa helposti ja halvalla.

⁷⁶ Ks. esim. Arja Rimpelä ym.: Nuorten terveystapatutkimus 1999. Tupakoinnin ja päihteiden käytön muutokset. STAKES, Aiheita 18/1999, Helsinki 1999.

⁷⁷ Vornanen, 225–226.

⁷⁸ Jaana Jaatinen: Viattomuuden tarinoita. Nuoret päihdekulttuurinsa kuvaajina. STAKES, raportteja 251, Helsinki 2000 (Jaatinen 2000a), 126–127.

Imatralaistytöt tunnistivat alkoholin huomattavaksi turvallisuusongelmaksi ja ymmärsivät alkoholinkäytön johtavan vastuuttomaan ja vaaralliseen käyttäytymiseen. He olivat myös huolestuneita alkoholinkäytön voimakkaasta lisääntymisestä entistä nuorempien keskuudessa, mutta haastatteluissa ei lähemmin pohdittu alkoholinkäyttöön liittyviä turvallisuuskysymyksiä. Hekin katsoivat alkoholinkäytön liittyvän entistä varhaisempiin aikuistumispyrkimyksiin ja vanhempien huolenpidon niukkuuteen.

Kun naisten humalajuomisen tukena ei ole miesten fyysisen vahvemuuden ja alistavien asenteiden vastapainoksi tarvittavia turvallisuusinstituutioita, humalatila johtaa väkivallan ja hyväksikäytön riskien lisääntymiseen. Humalajuomista vankempi tasa-arvoisuuden merkintätapa on Honkatukian toteama⁷⁹ nuorten naisten halukkuus kyseenalaistaa poikaystäviensä kiistattomia seksuaalisia oikeuksia tekemällä rikosilmoituksia seksuaalisesta väkivallasta.

Myös naisuhritutkimukseen osallistuneiden käsitykset siitä, miten väkivallan kohteeksi joutuneen naisen tulisi toimia, sisälsivät itsen ja oman aseman vahvistamisen tavoitteita. Yleisin neuvo oli, että asiasta pitää keskustella jonkun kanssa, jotta siitä pääsee yli itseään syyllistämättä. Erityisesti vakavissa tapauksissa yhteydenotto poliisiin ja lääkäriin nähtiin tarpeelliseksi. Monissa vastauksissa korostettiin, ettei nainen saa alistua väkivaltaan, vaan apua on haettava heti. Myös lasten irrottamista väkivaltatilanteesta pidettiin tärkeänä. Tuntemattoman uhkaajan kohdalla avuksi esitettiin puhumista, vastustamista ja yhteyden ottamista poliisiin. Väkivallantekijän vastuuseen saamista pidettiin tärkeänä, koska sen uskottiin edistävän väkivallan loppumista.⁸⁰

Verkostot turvallisuuden perustana

Riitta Vornanen teki nuorten turvallisuuskokemuksia tutkiessaan sen tärkeän huomion, että tytöille ystävät ovat erittäin tärkeä tuki ja elämänhallinnan väline erityisesti ihmishuolteasioissa.⁸¹

Myös 15-vuotiaat imatralaistytöt hahmottivat omaan lähiyhteisöönsä kuuluvien ihmisten läsnäolon turvallisuutensa perustaksi.

Sari: Kyll' mie ainakii tunnen oloni ihan turvalliseks porukassa, meillä on nytkii semmonen porukka.

SI: Mutta jos olet yksin liikkeellä, niin et tunne oloa turvalliseksi?

⁷⁹ Honkatukia 2001, 47.

⁸⁰ Heiskanen ja Piispa, 63.

⁸¹ Tytöistä 60 % koki saavansa apua, pojista vain 26 %. Vornanen, 217–218.

Sari: En.

Anna: Tietenkään yöllä mie en tunne olooni niin turvalliseksi kuin päivällä. Sitä luulee että päivällä joku näkee jos tapahtuu jotain, mutta eihän sekään aina piä paikkansa.

Raiskausrikollisuuden torjunnan kannalta varsin kiintoisa tutkimuksista esiin nouseva ilmiö on myös suomalaisten naisten kokema luottamus kumppaneitaan kohtaan, jolle Sari Näre on tulkinut suomalaisen sukupuolijärjestelmän rakentuvan. Näreen mukaan luottamus on tunnetalouden tärkeä resurssi, joka merkitsee samalla myös riskin ottamista. Naisilla näyttää olevan kulttuurissamme päävastuu tunnetalouden ylläpitämisestä. Kun tästä on tullut naisille kunniakysymys, Näre ei pidä yllättävänä, että erityisesti läheissuhteissa ilmenneestä väkivallasta on vaiettu.⁸²

Jaatisen haastattelemien nuorten tyttöjen juhlimisvisioissa näyttäytyi tärkeänä turvallisuuden tavoite, jota pyrittiin toteuttamaan ottamalla juhlintaan mukaan vain tuttuja ja luotettavia henkilöitä, turvaamalla tarkoitukseen häiriötön vapaa tila ja muutenkin turvallinen ympäristö.

Katri: ... Eli me haluttais semmoset bailut missä olis niinkun vaan semmosia niinkun tuttuja semmosia ja luotettavia semmosia henkilöitä, mitkä niinkun kaikki silleen tietää. Ei semmosia jotka pöllii siellä kaikkea kamaa ja silleen ... Sitten tota ... tää semmonen mesta missä ei vois niinkun rikkoo kauheesti kamoja ...

Emma: Tota just ettei kellekään tapahtuis mitään, eikä itellekään. Ja sit ei mitään tavaroita menis rikki eikä mitään, ja sitten ettei kukaan raiskais eikä ettei löydä jonkun kundan vierestä sit on ihan ”et kukas toi on ja” ...⁸³

Tyttöjen käyttäytymisessä ja argumentoinnissa näkyy Jaana Lähteenmaan 1990-luvun alun tutkimuksissaan toteama tyttöjen käyttäytymisen ”vastuurationaalisuus”, jossa yhdistellään mielihyväperiaatetta ja itsekontrollia. Lähteenmaa myös arveli, että tyttöjen rajanylitykset eivät vielä merkinneet perinteisten sukupuoliroolien kumoutumista, mutta tyttöjen elämänpiirin laajentaminen opetti silti tyttöjä tasapainoilemaan vaihtelevien normien ja kulttuuristen koodien maailmassa.⁸⁴

⁸² Näre, 98–99.

⁸³ Jaana Jaatinen: Tyttöjen juhlat. Nuorisotutkimus 2/2000, 31–46 (Jaatinen 2000b), erit. 36.

⁸⁴ Jaana Lähteenmaa: Tytöt jännitystä etsimässä. Sukkulointia ja irrottelua. Teoksessa Letit liehuamaan. Tyttökulttuuri murroksessa (toim. Sari Näre ja Jaana Lähteenmaa). SKS, Tietolipas 124, Helsinki 1992, 155–170, erit. 164.

Oman kaveripiirin merkitys turvallisuuden tuottajana korostui hyvin vahvasti myös 15-vuotiaitten imatralaistytöjen huomioissa.

SI: Mitkä porukat teille on tärkeitä?

Helena: Minulle ehottomasti oma kaveriporukka, missä minun täytyy olla sisällä.

SI: Kuinka suuri se porukka on?

Helena: Lähin porukka, siihen kuuluu melkein kymmenen.

SI: Onko teille molemmille se kaveriporukka se tärkein yhteisö?

Paula: On, koulukavereita suurin osa.

Nuorille lähimmät kaverit ovat suorastaan elämän ja turvallisuuden perusta. Kun puhutaan syrjäytymisestä, he ajattelevat ensimmäisenä tilannetta, jossa jäädään kaveripiirin ulkopuolelle, ei niinkään esimerkiksi sitä, että ei menestyttäisi koulussa ja työelämässä ja sitä kautta jättäisi vaille kunnollista toimeentuloa.

Riitta: On tosi tärkeä ja jos ne jättäis minut jonnekkii, vois olla että olisin puhumatta niille aika kauan.

Sari: No, kyll' varmaan pelko lisääntys, tuntuu että jos ei olis mitään porukkaa missä olla niin kai sitä sitten olis kotona, ei sitä yksinään viittis lähtee minnekään.

Helena: Se on semmoinen juttu, kun ite koin yhen kesän olevani kaveriporukasta ulkona, niin sitä voi joutua huonompiin porukoihin kun ei oo enää kavereita. Kyllä mulla semmoinen käsitys on, että ei yksin saa jäähä. Tai sitten pitäis alottaa joku harrastus missä olis kavereita.

Paula: Pitää yrittää päästä takasin siihen omaan porukkaan, missä on vanhat kaverit.

SI: Onko teidän mielestä paljon näitä syrjäytyneitä?

Anna: On niitä joka luokalla ainakin yksi.

SI: Teidän luokallakin?

Tuija: On.

SI: Ootteko te koskaan aatellu että sille asialle pitäis yrittää tehdä jotain?

Tuija: On me yritetty, mutta me ollaan niin erilaisia.

Yksin jääminen tuntuu nuorista tilanteelta, jota on pyrittävä kaikin keinoin välttämään. Kaverit ovat niin tärkeitä, että heidän takiaan jaksetaan lähteä monesti kouluunkin, vaikka muuten tuntuisi, ettei jaks. Huolta kannetaan niistäkin, jotka ovat jääneet yksin, vaikka keinot eivät aina riitä.

Kaveripiirin merkitys imatralaistytöille osoittautui erittäin vahvaksi myös kodin ja vanhempien rinnalla.

- SI: Ootteks´ te koskaan yötä pois kotoa?*
- Paula: Joo, vanhemmat tietää sillon. On ihan hyvä, että on kotiintuloajat. Minun pitää mennä herättämään meidän iskä, että se tietää että mie oon tullu kotia.*
- Helena: Joo.*
- SI: Se on teistä kaverien kesken ja vanhempien kanssa luonteva ja normaali systeemi?*
- Helena: Vähän aikaa sitä ensin aatteli...en mie meikäläisille koskaan mitään valehtele, mutt´ kyll´ sen nyt huomaa jos mie sanon että mie lähen jollekkii kaverille yöksi, saattaki olla että oon ihan toisessa paikassa yötä. Tommosta pien-tä...mutt´ kyll´ sillonki joku kaveri tietää miss´ on oikeesti.*

Kaveripiiri on se yhteisö, jossa nuoret oppivat ja aloittelevat omaa itsenäistä elämäänsä. Vanhemmilta toivotaan tukea ja valvontaa, mutta kaveripiirin sisäiset järjestelyt ovat tärkeitä välineitä irtauduttaessa vanhempien ohjauksesta itsenäiseen elämään.

Myös vetäytyvä varovaisuus näyttää monissa tilanteissa toimivan selviytymiskeinona. Vornanen havaitsi, että juuri ongelmallisimmaksi elämänsä kokevat nuoret tuntevat itsensä haavoittuviksi. He hakevat muita vähemmän sosiaalista tukea ja vetäytyvät ongelmatilanteista. Vetäytyminen voi kuitenkin ilmentää myös ennaltaehkäisevää toimintatapaa, joka suojaaa nuorta vakavammilta vaikutuksilta. Myönteisen minäkäsityksen omaavat nuoret sen sijaan suosivat aktiivisia hallintakeinoja. Aktiivinen hallinta ylläpitää puolestaan toivoa ja kokemusta omakohtaisesta kyvystä vaikuttaa asioihin.⁸⁵ Myös raiskausrikosilmoituksissa uhrien alistumiskertomukset esiintyvät monissa tapauksissa selviytymisstrategiana ja liittyvät pyrkimykseen rajoittaa teosta koituvia vahinkoja: jotkut koki-vat jopa pelastaneensa henkensä alistumalla.⁸⁶

Turvallisuus, tilanotto ja vastuu

Noin puolet kaikista naisista oli naisuhritutkimuksen tulosten mukaan huolestuneita tuntemattoman miehen väkivallan kohteeksi joutumisen uhasta, mutta vain joka kymmenes pelkäsi perheenjäsenen aiheuttamaa väkivaltaa. Esimerkiksi aktiivinen iltaelämään osallistuminen lisäsi vielä huolestuneisuutta tuntemattomien taholta uhkaavasta katuväkival-lasta. Tuttavien väkivaltaisuudesta esimerkiksi juhlimisen yhteydessä ei naisuhritutkimuksessa edes kysytty.⁸⁷

⁸⁵ Vornanen, 152–154.

⁸⁶ Honkatukia 2001, 56.

⁸⁷ Heiskanen ja Piispa, 51–52.

Myös 15-vuotiaat imatralaistytöt olivat huolestuneita juuri tuntemattomien mahdollisesta väkivaltaisuudesta. Heidän ajatuksensa siitä, millä keinoin väkivallantekoja voitaisiin torjua, paljastavat heidän pelkäävän erityisesti pimeissä ja syrjäisissä paikoissa uhkaavia vaaroja.

Riitta: No, ainakin katuvalot olis hyvät olla joka tiellä ja tommosii mettii vois raivata pois. Ja jos liikkuu semmosella alueella missä ei oo kauheesti porukkaa niin sielkin vois olla jotkut valvojat jotka kiertää siellä tai kun tietää ett´ porukat menee kotiin tai jotenkii sillee...

Sari: Samanlaiset niin kun Big Band -viikolla on valvojat, he voisivat kierrellä pimeimmillä kujilla kun on kotiin lähtijöitä.

Riitta: Ykshän vois´ olla sitt´ silleen että kun käy kulmilla niin ei tarviis mennä pyörällä tai kävellen kotiin, vaan pääsis linja-autolla. Menehän Vuoksenniskalle ja tonne, mutta meidän suunnalle ei kyllä mee yhtään linja-autoa.

Helena: Se olis ihan hyvä että noita poliiseja liikkuis täällä öisin ja iltasin. Toinen asia on katuvalot, kun se on hirveetä mennä tuolla pimeellä kun et nää mitään, sitt´ kun joku tulee vastaan etkä nää kuka se on.

Paula: Katuvalot pitäis saaha ja että hoijetas nuo tiet ettei siellä kauheesti olis pusikkoja.

Tyttöjen kokemien uhkien voi tulkita ilmentävän stereotyyppisiä käsityksiä pimeillä hilaishiljaisilla kujilla ja hämärissä metsiköissä uhkaavista tuntemattomista väkivallantekijöistä, mutta Helenan perustelut paljastavat vahvan tarpeen ennakoida tilannetta havaintojen perusteella ja tarvittaessa väistää vaaraa. Tytöt kokevat turvallisiksi paikat, joissa liikkuu ja oleskelee muita ihmisiä. He kokevat turvallisuutta sellaisissa tiloissa, jotka ovat luotettaviksi koettujen ihmisten hallussa. Valvojien ja poliisin liikkuminen alueella tuottaa heille turvallisuuden tunteen ja kotimatkan turvallisuutta takaisi linja-autoyhteys. Omaan vastuutaan painottaessaan he kuitenkin tuovat esiin myös valvonnan kielteisiä vaikutuksia.

SI: Mitä pitäis tehdä, että turvallisuustilanne paranis?

Anna: Poliiseja lisää valvomaan järjestystä. Katuvalot päälle.

SI: Onko muita konsteja?

Tuija: Turvakamerat.

Anna: Kulmilta häviäis loputkin porukat kun kukaan ei uskaltas enää mennä.

SI: Te ette oo varmoja, olisko niistä apua vai haittaa?

Tuija: Voihan se olla, että niistä olis apua. Mutta sitten siellä ei olis kuin vanhempaa väkeä.

Myös imatralaisnuoret arvelevat turvallisuuden ylläpitämisen välineiden olevan ainakin jossain määrin tilannekohtaisia. Valvonnan epämieluisuus tulee kuitenkin selvästi esiin heidän pohdinnassaan. He kokevat, ettei kameravalvonta tuota turvallisuutta nuorten ehdoilla vaan suosii muita ikäryhmiä.

Väkivaltaa pelkäävät väestötutkimusten mukaan eniten ne, jotka eivät juuri joudu väkivallan kohteeksi.⁸⁸ Rikoksen pelko on rikoksen tai siihen liittyvien symbolien synnyttämä emotionaalinen reaktio, siksi turvattomuus, pelko ja riski on erotettava toisistaan.⁸⁹ Haavoittuvuus on paikannettu keskeiseksi väkivallan pelkoa selittäväksi tekijäksi. Hille Koskelan mukaan naisten pelko on merkittävä ilmiö ennen kaikkea siksi, että se vaikuttaa vahvasti naisten elämään, kun nämä rajoittavat toimintaansa seksuaalisen ahdistelun ja väkivallan pelon vuoksi. Pelko liittyy haavoittuvuuden tunteisiin, ja naiset ovat myös sekä fyysisesti että sosiaalisesti haavoittuvia väkivallan uhriksi joutumiselle. Pelon tunteeseen vaikuttaa olennaisesti myös se, kenen hallinnassa pelkoa aiheuttava tila on.⁹⁰ Pelko rajoittaa ihmisen toimintaa, mutta tietoisuus riskeistä ja keinoista torjua niitä voi vähentää sekä riskeille altistumista että pelkoa.

Imatralaistytöjen näkemysten perusteella syntyy kuva nuorista, joille turvallisuus ja erityisesti väkivaltarikoksen kohteeksi joutumiselta välttyminen perustuu koko yhteisön toimintatapoihin ja läsnäoloon. Tyttöjen näkemykset siitä, kenen tulisi erityisesti huolehtia nuorten turvallisuudesta, jakavat vastuuta sekä kasvattajille että aikuisille yleensä. He tunnistavat vahvasti myös nuorten oman vastuullisen käyttäytymisen ja siihen liittyvät käytännön toiminnot omalta kohdaltaan keskeiseksi turvallisuuden tekijäksi.

Sari: Minusta jokaisella olis oltava mielessä että olis turvallista, enkä tiää periaatteessa onko se kenenkää tehtävä.

Riitta: Ainakin vanhemmat pitäis huolta jos lapsi ei ite ymmärrä, että muistahan että et mee sinne ja sinne. Olishan se tosi paljon kivempaa asua jos olis vielä turvallisempaa. Ja onhan se poliisinkin tehtävä.

Riitta: Kyllä miun mielestä vastuuta pitää olla. On hölmöä lähteä jonnekkii yksinään. Jos vaikka kaverini sanoo, ett' mie lähen nyt kotiin niin sanon hänelle että et lähe, lähetään sit samaa matkaa kaikki.

⁸⁸ Heiskanen, 177.

⁸⁹ Hale, cit. Heiskanen, 179, joka toteaa huonosti asetetuksi kysymykseksi myös senkaltaiset kuin ”kuinka turvalliseksi tunnet olosi kävellessäsi yksin asuinalueellasi pimeän tultua?” Tässä ei näet ole selvää, kysytäänkö riskiarviota vai sitä koskevaa tunnetilaa; ongelmalliseksi kysymyksen tekee lisäksi se, ettei se viittaa selvästi tiettyyn riskiin, esimerkiksi väkivaltaan, vaan pelko saattaa syntyä esimerkiksi valaisemattomasta ympäristöstä. Hyvästä pelkokysymyksestä ks. Heiskanen, 180.

⁹⁰ Hille Koskela: Fear, Control, and Space: geographies of gender, fear of violence and video surveillance. Helsingin yliopiston maantieteen laitoksen julkaisu A 137, Helsinki 1999, 6.

Paula: Poliisien ja aikuisten ylipäättänsä.

Helena: Omaa järkee pitää käyttää, että minne menee, mitä tekee. Kun lähtee jonnekki, niin sanoo jollekki ett´ mihin on menossa.

Paula: Ja pitää puhelin mukana.

Tytöt ovat omaksuneet omaan keskuuteensa turvallisuutta edistäviä keskinäisen huolenpidon muotoja. He luottavat yhdessä liikkumisen turvallisuutta tuottavaan vaikutukseen ja haluavat varmistua siitä, että myös yksin liikkuvalla on joku, joka tietää, missä tämä on. Puhelimesta on kehittynyt tärkeä turvallisuutta tuottavan yhteydenpidon väline. Tyttöille turvallisuus syntyy ja toteutuu ennen kaikkea kaveripiirissä, mutta sen keskeisinä lähteinä ovat myös vanhemmat ja aikuiset, joilta nuoret odottavat neuvoja ja tukea silloin, kun nuori ei itse osaa ottaa huomioon kaikkia eri tilanteissa vaikuttavia asioita. Oma ja yhteisön vastuu turvallisuudesta korostuu tyttöjen lausumissa useissa yhteyksissä. Nuoret haluavat itse olla tekemässä turvallisuuttaan, ja siinä he haluavat saada tukea ja tietoa yhteisönsä kuuluvilta aikuisilta, koulusta ja myös poliisilta.

SI: Mikä yhteisö on tärkeä asia turvallisuuden kannalta?

Anna: Kaverit.

Tuija: Koulu ja perhe.

SI: Mites koulu yhteisö, onko se teistä tärkeä asia?

Anna: On se sillä lailla tärkeä, että koulussa oppii sääntöjä ja rajoja kouluaineiden lisäksi.

SI: Onko näitten asioiden oppimisella suuri merkitys turvallisuuteen?

Anna: Kyllä sillä on.

Myös Jaatinen tunnistaa haastattelemiensa nuorten täyttymättömän tiedon tarpeen päihitteitten käyttöön liittyvissä kysymyksissä.⁹¹ Jaatisen haastattelemat nuoret suhtautuivat hyvinkin kielteisesti opettajien mahdollisuuksiin päihdevalistajina. Erityisesti monet varttuneimmista oppilaista pitivät opettajien lähestymistapoja vanhanaikaisina ja epäilivät varsinkin opettajien kykyä tasa-arvoiseen, keskustelemaan vuorovaikutukseen oppilaitten kanssa. Jaatisen haastattelemat nuoret tunnistavat opettaja-oppilassuhteen valtasuhteena, mutta toivovat silti, että opettajat tarjoaisivat toimivia aikuissuhteita oppilaitten elämään. Erityisesti vanhemmat määrittivät tärkeiksi henkilöiksi nuorten elämässä, ja nuorten kertomat kokemukset vanhemmistaan ovat opettajakokemuksia huomattavasti myönteisempiä. Nuorten kritiikkiä ei ole kuitenkaan syytä tulkita koulun ja opettajien merkitystä vähentäväksi, vaan se pikemminkin ilmentää nuorten ja opettajien välisen

⁹¹ Jaatinen 2000a, 47.

tärkeän suhteen kipeyttä. Jaatinen toteaa, että opettajien ja oppilaitten vuorovaikutussuhteen tietoinen kehittäminen ja ylläpito voisi vahvistaa nuoria muun muassa päihdeasioitten käsittelyssä.⁹²

Poliisin mahdollisuudet yksityisen elämänpiirin uhkien torjumiseksi ovat lähtökohtaisesti niukat. Elizabeth Stanko teki huomion, että naisten elämään liittyvät vaarat eivät juuri johdu poliisitoiminnan puuttumisesta vaan naisten elämässä vallitsevista tilanteista ja rakenteista. Hän tuli siihen tulokseen, että poliisi ei sinänsä voikaan tarjota naisille keinoja vastustaa kohtaamansa väkivallan perimmäisiä syitä. Kun väkivallan perimmäisiin syihin ei voida vaikuttaa nopeasti, Stanko peräsi väkivallan tarkastelun uudelleenarviointia niin, että julkisilla paikoilla esiintyvän väkivallan lisäksi huomion kohteeksi otettaisiin väkivalta, jonka kohteeksi joudumme ollessamme niiden seurassa, joilla on meitä enemmän valtaa ja voimaa. Stankon mielestä erityisesti naisiin kohdistuvan väkivallan torjumisen haaste on sellaisten mekanismien löytäminen, jotka ehkäisevät valta-aseman väärinkäytöstä johtuvia vaaroja.⁹³ Tähän tarkoitukseen käyttökelpoista tietoa on myös poliisilla.

Nuorten haastatteluista ilmenevät näkemykset osoittavat, että nuorilla on varsin vahvat omakohtaiset pyrkimykset kantaa itse ja oman yhteisönsä piirissä vastuuta turvallisuudesta. Oma vastuu merkitsee heille myös itsenäistymistä ja valtaa päättää omista tekemisistä. Nuoret toivovat myös saavansa asiallista tietoa turvallisuuteensa vaikuttavista asioista voidakseen toimia kohtaamissaan riskitilanteissa tarkoituksenmukaisella tavalla. Nuorten näkemysten suunnasta katsoen tilannekohtaisen ennaltaehkäisyn menetelmille on runsaasti hyvää kasvualustaa.

4. Raiskausrikokset ja tilannetorjunnan keinot

Tilannepreventiivinen näkökulma erottuu kriminologian valtavirroista sikäli, että sen lähtökohtana on tietynlaisiin rikoksiin liittyvien tilanteitten erittelemine ja se pyrkii etsimään keinoja näiden yksittäisten rikoksen tekemistä edistävien olosuhteitten vähentämiseksi. Kriminologiassa sen paremmin kuin kriminaalipolitiikassakaan tilannepreventiivinen näkökulma ei kuitenkaan ole ollut kovin suosittu. Clarken mukaan tähän on syyinä ensinnäkin se, että rikollisen elämänkulun taustatekijöitä on pidetty erheellisesti myös yksittäisiin rikoksiin johtavina tekijöinä, ja toisaalta siitä, että rikosten torjuminen on niin ikään erheellisesti ymmärretty ennen kaikkea rikollisiin kohdistettaviksi toi-

⁹² Jaatinen 2000a, 131–139.

⁹³ Stanko, 149–154.

miksi. Tilannepreventiivisten toimien on tulkittu lähinnä vähentävän yksilöihin kohdistuvia rikosriskejä sen sijaan että ne vähentäisivät kokonaisrikollisuutta. Useat käytännön tilannepreventiohankkeet ovat kuitenkin vähentäneet myös kokonaisrikollisuutta.⁹⁴

Tilannepreventiivisten rikosentorjuntakeinojen lieveilmiöiksi on eri yhteyksissä tunnistettu hyväosaisten turvallisuusvarustautuminen, eristäytyminen ja toimintojen rajoittaminen sekä yhteiskunnallisesti epätoivottava valvonnan lisääntyminen. Tilannepreventiivisiä rikosentorjuntakeinoja on helppo arvostella uhrin syyllistämistä, varsinkin kun samalla on tuotu esiin uhrien asemassa ja kohtelussa vallinneita puutteita. Clarke kuitenkin pitää kyynissävyistä kaikkien ratkaisujen osittaisuutta korostavaa tilannepreventiota perimmältään osapuolia vähemmän syyllistävänä ja selvästi liberaalimpana rikosentorjunnan lähestymistapana kuin tiettyihin tunnistettuihin tekijäryhmiin kohdistuvia kovaa rangaistuksia ja muita toimenpiteitä. Hän huomauttaa myös, että epäilemättä suurin osa rikoksen uhreista mieluummin välttyisi rikokselta kuin vastaanottaisi korvauksia ja hyvääkään kohtelua uhriksi jouduttuaan.⁹⁵

Seksuaali- ja väkivaltarikosten tilannetorjunnan mahdollisuuksia on pidetty heikkoina, koska tällaisten rikosten on arveltu keskittyvän omaisuusrikoksia vähemmän tiettyihin paikkoihin ja ajankohtiin. Vielä verraten harvinaiset seksuaali- ja väkivaltarikosten tilannepreventiohankkeet ovat kuitenkin tuottaneet varteenotettavia tuloksia. Clarke katsookin, että tilanneprevention mahdollisuudet on syytä todeta spesifien rikostilanteitten erittelyllä sen sijaan, että rajoituttaisiin teoreettisiin olettamuksiin esimerkiksi seksuaali- ja väkivaltarikosten kaltaisten laajojen rikoskategorioitten taustalla vaikuttavista motiiveista.⁹⁶

Yksilön toiminta riippuu sekä yksilön henkilökohtaisista ominaisuuksista että hänen ympärillään vallitsevasta tilanteesta. Yhtä ainoaa riittävää kokonaisratkaisua rikosten torjumiseksi näistä kummastakaan tuskin on löydettävissä. Poliisia on eri puolilla maailmaa arvosteltu rikollisuuden perussyiden unohtamisesta. Clarke ja Felson korostavat, että tämä arvostelu perustuu yksipuoliseen käsitykseen, että rikosten varhaisimmat ja etäisimmät taustatekijät olisivat myös käytännössä merkittävimpiä vaikka välittömät syyt vaikuttavat usein vahvemmin rikosten toteuttamiseen. Rikoksentehtävät ovat myös huomattavasti rikollisuuden perimmäisiä taustatekijöitä konkreettisempia ja ne liittyvät kiinteästi ja yksiselitteisesti jokapäiväiseen elämään.⁹⁷

⁹⁴ Clarke, 2–3.

⁹⁵ Clarke, 37–38.

⁹⁶ Clarke, 5.

⁹⁷ Marcus Felson ja Ronald V. Clarke: Opportunity Makes the Thief. Practical theory for crime prevention. Police Research Series, Paper 98, London 1998, 2–3.

Myös tämän tutkimuksen keskeisenä lähtökohtana on, että ihmiset joutuvat myös rikosten uhriksi nimenomaan elämäänsä tavanomaisesti kuuluvissa tilanteissa.⁹⁸ Tilannepreventiivisen lähestymistavan keskeisimpiä ainesosia on rikoksentekoon tarjoutuvien mahdollisuuksien tarkastelu. Myös seksuaali- ja väkivaltarikoksissa tekotilaisuudella on erittäin suuri merkitys. Perheväkivalta tapahtuu yksityisyyden suojissa, usein piilossa myös muilta perheenjäseniltä ja naapureilta, jotka voisivat puuttua tilanteeseen ja esiintyä todistajina.⁹⁹

Olennaista on, että eri rikoksiin ja erilaisiin tekijäryhmiin liittyy tyypillisiä, tilanne- ja tekijäryhmäkohtaisia rikoksentekotilaisuuksia. Tilannelähtöisiä ennaltaehkäisyyn mahdollisuuksia on siksi etsittävä tarkoin rajattujen rikos- ja tilannekategorioitten puitteissa. Tilannepreventiivinen lähestymistapa lähtee siitä, että rikoksentekomahdollisuudet keskittyvät aikoihin ja paikkoihin, ja myös tietynlaiset kohteet ovat erityisen alttiita rikoksille.¹⁰⁰ Useissa hankearvioinneissa on lisäksi todettu, että tilannepreventiiviset ratkaisut eivät yleensä johda rikosten siirtymiseen muihin kohteisiin, vaan päinvastoin vaikuttavat myös kohdealueensa ulkopuolella.¹⁰¹

Tapahtumaerittely ja sen tulokset

Tilanneprevention tarkoitusperiin soveltuva toiminnan tutkimisen malliksi on kehittynyt skriptianalyysi, jolla vahvistetaan ja hahmotetaan tietoa siitä, mitä rikoksentekoa eri vaiheitten onnistunut toteuttaminen vaatii. Käytännössä skripti on tapahtumaerittely, johon tapahtuma- ja tilannetieto kootaan tarkasti ja systemaattisesti niin, että toiminnan eteneminen ja etenemisen ehdot ovat tarkasti yksilöitävissä.¹⁰²

Alustavan tarkastelun perusteella perusaineistostamme hahmottui tyypillisiä tekotilanteita, joitten pohjalta oli mahdollista tunnistaa eri elämäntilanteisiin liittyviä uhkia ja niiden torjuntamahdollisuuksia tapahtumaerittelyn keinoin. Tapausten joukosta valittiin lähempään tarkasteluun parikymmentä mahdollisimman paljon tilannetietoa tarjoavaa kuvausta. Tapaukset valittiin laadullisen edustavuuden perusteella niin, että mukaan va-

⁹⁸ Felson ja Clarke, 6 ja 16–17.

⁹⁹ Yhdysvalloissa tehdyssä selvityksessä esimerkiksi todettiin, että soittajan tunnistamismahdollisuus vähensi tuntuvasti puhelinhäirintää. Felson ja Clarke 1998, 9–11.

¹⁰⁰ Felson ja Clarke, 13–14 ja 19–20.

¹⁰¹ Felson ja Clarke, 25–32.

¹⁰² Tapahtumaerittelyä on muotoillut erityisesti Derek Cornish. Esim. Derek B. Cornish: Crimes as Scripts. Julkaisussa Proceedings of the International Seminar on Environmental Criminology and Crime Analysis. University of Miami 1994, 30–45.

litun jutun sisältö toi uutta ainesta jonkin tapausryhmän tilannekuvaan. Lähemmin tarkasteltujen juttujen joukko ei pyri olemaan tilastollisesti edustava eikä kuvaa tilanteiden yleisyyttä.

Tutkimusaineistoa emme arkaluontoisuutensa vuoksi esitä tapauksina edes muunnellen, vaan kuvaamme raportissa ainoastaan esiin nousseita tilannetekijöitä.¹⁰³

Tässä tutkimuksessa lähemmän tarkastelun kohteeksi valittujen väkivaltarikosten etenemistä hahmotettiin kolmen peruskysymyksen pohjalta: (1) miten tekijä tuli tai hakeutui tekoilanteeseen ja uhrin seuraan ja mitä uhri saattoi hänestä tietää, (2) mitkä olosuhteet antoivat tekijälle etenemismahdollisuuksia tai suojasivat häntä, ja (3) millä tavoin uhri oli otollinen tai helppo kohde tekijälle. Eri tilanneryhmissä kysymyksiin muotoutui selvästi erilaisia vastauksia, mutta vastausryhmien pohjalta on hahmotettavissa myös (a) keinoja vaarallisen tekijän tunnistamiseksi ja tilanteen ennakoimiseksi etukäteen, (b) väkivallan uhalta suojautumiseksi ja (c) oman haavoittuvuuden vähentämiseksi.

Juhlimistilanteiden jatkoilla tai kotimatalla tehdyissä raiskauksissa tekijä kuului tai lyöttäytyi seurueeseen tai naisen seuraan, tarjosi lepopaikkaa tai tuli naisen tarjoamaan yöpymispaikkaan. Muutamissa tapauksissa tekijä oli tunnistettavissa uhkaavaksi uhrin tiedossa olleen väkivaltaisuutensa tai tunkeilevan käyttäytymisensä vuoksi. Muutamissa tilanteissa esiintyi myös uhrin painostamista tai pakottamista lähtemään mukaan. Joskus tekijä myös painosti uhria juomaan. Uhkan ennakoitiin erityisen vaikeaa, kun kyseessä oli ennalta tuntematon tuttavuus tai kyydintarjoaja.

Etenemismahdollisuuksia ja suojaa tekijälle antoi juhlimistilanteissa se, että muu seurue oli vahvasti humalassa, sammuneena, nukuksissa tai muissa tiloissa. Useissa tapauksissa uhri oli yksinään miesseurassa juhlinut tyttö tai nainen. Myös kotimatkaan tarvittavaa kyytiä vailla ollut tai päihtyneestä seuralaisestaan huolehtinut nainen joutui vaaraan. Muutamissa tapauksissa uhri oli tekoilanteessa tekijän kanssa kaksin, yleensä siksi, että muut olivat poistuneet paikalta, jättäneet uhrin ja tekijän kahdestaan koska eivät halunneet hienotunteisuussyistä tai muuten sekaantua asiaan tai tekijä oli johdatellut uhrin muista erilleen. Ulkopuoliselle tekijälle saattoi myös olla helppoa päästä humalaisen seurueen oleskelupaikkaan. Tuntemattoman tekijän hyökkäyksen kohteeksi joutui ennen kaikkea naisia, jotka erkaantuivat ulkosalla, yleensä kotimatalla, muusta seurueesta ja saattoivat jopa jäädä syvässä humalatilassaan ulos oleskelemaan. Tekijän aikeita edisti ja suojausi uhrin jääminen yksin ja suojaattomaksi niin, että tilanteen havaitsemiseen ja siihen puuttumiseen sen paremmin kuin tekijän toteamiseenkaan valmiita henkilöitä ei ol-

¹⁰³ Aineiston käsittelyetiikasta ks. myös Honkatukia 2001, 36.

lut paikalla eikä naisella ollut mahdollisuutta päästä pois tilanteesta. Rajunkin juhlimisen turvallisuutta lisäisi seurueen jonkun tai joidenkin jäsenten varautuminen väkivallan mahdollisuuteen, sen havaitsemiseen ja torjumiseen.

Uhrin otollisuutta kohteena vahvisti ennen kaikkea yksin jääminen, erityisesti silloin kun kyse oli sammuneesta tai nukkuvasta uhrista. Tilanteisiin liittyi myös erityisen vahvoja tai tuntemattomia aineita, joita uhri oli nauttinut. Uhrin tila vaikeutti monissa tapauksissa myös tapahtumien hahmottamista ja tekijän tunnistamista – siitäkkin huolimatta, että seurueessa oli ollut mukana vain uhrin ennestään tuntemia henkilöitä. Voimakas humalatila tuhosi naisen kyvyn ennakoita uhkien kehittymistä, aiheutti avuttomuutta ja toimi siten syynä lähteä miehen tai miesten mukaan lepäämistarkoituksessa ja pahimmillaan jätti naisen täysin tekijän armoille.

Muissa kuin juhlimistilanteissa tapahtuneitten raiskausten tuntemattomat tekijät seurasiivat uhriaan, lyöttäytyivät tämän seuraan ulkosalla tai houkuttelivat tai harhauttivat uhrin mukaansa. Tekijän käyttäytyminen ei tässä vaiheessa yleensä ollut suoranaisesti uhkaavaa, pakottavaa tai väkivaltaista, vaan uhri käsitti sen jopa ystävällisyydeksi.

Monet tekijät varmistivat tekonsa toteuttamismahdollisuuksia varsin suunnitelmallisesti johdattamalla uhrin suljettuihin sisätiloihin tai syrjään muiden ihmisten kulkureiteistä ja turvautuivat vasta tämän jälkeen pakottamiseen päästäkseen esimerkiksi uhrin asuntoon. Tavallista oli, että uhri lähti johdateltavaksi aluksi suosiolla ja pahaa aavistamatta ja eteni tämän kanssa suljettuun tai syrjäiseen tilaan. Tämän tilanneryhmän tapauksissa uhri ei yleensä ollut ainakaan mainittavasti humalassa, mutta joukossa oli joitakin hyvin nuoria ja vammaisia uhreja, joiden oli ilmeisen vaikea tunnistaa tilanteeseen liittynyttä uhkaa. Erityisen suurta eristykseen joutumisen vaaraa sekä voimakeinoja käyttäviä tekijöitä vastaan itsepuolustustaidot ja -välineet voivat tarjota jotakin tukea.

Vaikka läheissuhteeseen liittyneet raiskaukset muodostavat selvästi oman ryhmänsä poliisin rikosilmoitusaineistossa, niiden ennaltaehkäisylle hahmottuu osittain samoja lähtökohtia kuin muissakin tilanneryhmissä. On huomattava, että aineisto käsittää vain erotilanteessa tai sen jälkeen tapahtuneita raiskauksia, jotka muistuttavat muita tässä käsiteltyjä tilannetyyppejä. Kaikissa tapauksissa on tunnistettavissa viitteitä tekijän aiemmasta väkivaltaisuudesta tai pyrkimyksistä alistaa uhria eri tavoin. Tähän liittyi uhrin nimittelemistä, seurailamista ja hakeutumista tämän kotiin. Väkivaltaisuuden ennakointiin lienee näissä tapauksissa varsin hyvät mahdollisuudet.

Erityiseksi riskitilanteeksi osoittautui se, että nainen meni yksinään entisen kumppaninsa asuntoon, esimerkiksi noutamaan tavaroitaan tai neuvottelemaan tilanteesta. Joissain

tapauksissa naisen suojattomuuteen ja toteutettuun tekoon johti mukana olleen henkilön poistuminen paikalta.

Näytteen läheissuhteeseen liittyneissä raiskaustapauksissa uhrit eivät juuri olleet humalassa. Huomattavan haavoittuvassa asemassa oli kuitenkin uhri, jonka entinen kumppani kuului edelleen samaan kiinteään päihteiden ongelmakäytön sitomaan tuttavapiiriin, josta päihdeongelmaisen naisen oli erityisen vaikea päästä irti.

Mahdollisuuksien kentät

Tässä erittelyssä on pyritty jonkinasteiseen tilannekohtaisuuteen, jotta eri tilanteissa sovellettavissa olevien ennaltaehkäisyn keinovalikoimien erilaiset koostumukset saataisiin esiin. Keskeisiksi mahdollisuuksia tarjoaviksi kentiksi erottautuivat (I) mahdollisen tekijän ennakoiva tunnistaminen, (II) oma alkoholinkäyttö ja (III) yksilöiden ja tuttavapiirien omaehtoiset, suojaavat turvallisuusverkostot.

I Tekijän ennakoiva tunnistaminen

Vaikka raiskauksiin liittyy varsin harvoin sellaista rajua väkivaltaa tai voimankäyttöä, mikä ei itse teon toteuttamisen kannalta ole välttämätöntä, tekijän väkivaltaisuus ja alistamispyrkimykset olivat havaittavissa lukuisissa tapahtumakuvauksissa ja myös uhri oli niistä ennalta selvillä. Naisuhritutkimuksen tulokset väkivaltaan syyllistyneitten kumppanien ominaisuuksista ovat kiintoisia ennaltaehkäisyn ja varautumisen näkökulmasta. Lähes 40 % parisuhdeväkivallan kohteeksi joutuneista naisista kertoi, että kumppani nimittelee naista nöyryyttääkseen ja lannistaakseen tätä. Väkivallalta säästyneet joutuivat tällaisen kohteeksi erittäin harvoin. Niin ikään 40 % parisuhdeväkivallan uhreista kertoi kumppaninsa vaativan tietoa siitä, missä ja kenen kanssa nainen liikkuu.

Uhreiksi joutuneet ilmoittivat myös muita rajoittavan käyttäytymisen muotoja, ennen kaikkea mustasukkaisuutta, mieskumppanien uhkauksia vahingoittaa itseään tai omaisuutta sekä pyrkimyksiä puuttua puolison raha-asioihin. Väkivaltaiseksi tunnettu kotitausta oli myös tyypillinen väkivaltaisesti käyttäytyville miehille. Väkivallalta säästyneistä vastaajistakin alle 20 % mainitsi kumppaninsa haluavan tietää, missä nainen liikkuu ja kenen kanssa – mihin ei välttämättä liity kontrollin tai vallankäytön tavoitetta. Muita rajoittavan käyttäytymisen muotoja parisuhdeväkivallalta välttyneet naiset raportoivat vain hyvin harvoin. Naisuhritutkimuksessa miehen vallan ja kontrollin tavoittelua kuvaavat väittämät liittyivät tiiviimmin parisuhdeväkivallan uhriksi joutumiseen.¹⁰⁴

¹⁰⁴ Heiskanen ja Piispa, 22–23; Heiskanen 166–168.

Tarkastelemassamme lehtikirjoitusaineistossa kouluttaja Aila Juvonen¹⁰⁵ piti varteenotettavana käytännön arviointivälineenä myös naisilla uhkatilanteissa ilmeneviä tunteuksia kohtaamansa miehen vallanosoituksista ja vähättelevyydestä, joista naiset aavis-tavat uhkan kehittymisen.

II Oma alkoholinkäyttö

Julkisessa keskustelussa särmikkäitä näkemyksiä herättänyt uhrin humalatila on poliisin tietoon tulleissa raiskaustapauksissa erittäin yleinen. Noin puolet tapauksista liittyy juhlimiseen, ja puolet näistä tapauksista on sellaisia, joissa uhri on ollut itsekontrollia tuntu-vasti heikentäneessä vahvassa humalatilassa. Uhrin humalatila on noin joka neljännessä poliisin tietoon tulleessa raiskaustapauksessa niin syvä, että uhri ei kyennyt hahmotta-maan, mitä hänelle tapahtui tai hänen kykynsä reagoida tilanteeseen puolustaumalla tai pakenemalla oli kiistatta heikentynyt. Lisäksi useita raiskaustapauksia on sattunut juhli-misen jälkeen nukkumassa olleille naisille, jolloin ennen kaikkea väsymystila ja uni ovat merkittävästi vähentäneet mahdollisuuksia itsekontrolliin ja puolustautumiseen.

Vaikka useissa suomalaisissa tutkimuksissa nuorten naisten lisääntynyt humalahakuinen juominen on tulkittu tärkeäksi ja tasa-arvoisuutta ilmentäväksi irtiotoksi entisistä elä-mänmalleista, juominen ei sinänsä välttämättä merkitse yksiselitteisesti vapautta. Jaana Jaatinen on nuorten päihteidenkäytön merkityksiä ja jäsennyksiä koskevassa tutkimuk- sessaan todennut, että nuorten keskuudessa vallitseva kuva juomisen välttämättömyy- destä (on juotava koska kaikki juovat) ”rajoittaa nuorten valinnanvapautta ja toimintaa hyvin radikaalisti”.¹⁰⁶ Ruotsissa tutkimuksen kohteena ollut nuorten naisten ryhmä otti etäisyyttä miesten dominoimaan kulttuuriin rajoittamalla näkyvästi alkoholinkäyt- töään.¹⁰⁷ Rikostorjunnan näkökulmasta alkoholinkäytön rajoittaminen toimisi erottautu- miskeinon lisäksi rikoksen uhriksi joutumisen riskiä vähentävänä sekä arviointi- ja reaktiokykyä uhkatilanteissa ylläpitävänä elämänmallina.

Suomalaistyttöjen päihteitten käyttö oli Jaatisen tutkimuksen mukaan myös luonteeltaan selvästi erilaista kuin poikien juominen: omassa luotettavassa seurueessaan juhliessaan tytöt ottavat aktiivisesti tilan haltuunsa, vapautuvat fyysisesti ja lähestyvät aktiivisesti mukana olevia poikaystäviään. Ryhmähaastatteluissa ilmeni, että pojat yleensä eivät ol- leet tytöille yhtenäinen joukko, vaan heistä erottui luokkatoveripoikia, joita tytöt pitivät ”paimennettavina kakaroina”, sekä tuntemattomia ”kundeja, joihin tutustuminen on jän- nittävä mahdollisuus”. Kuten Jaatinen totesi, ”päihteiden käyttöön liittyvä seksuaalisuus

¹⁰⁵ Riskitilanteisiin voi valmentautua. Aila Juvonen, Helsingin Sanomat 2.7.2002.

¹⁰⁶ Jaatinen 2000a, 18–19.

¹⁰⁷ Philip Lalanderin tutkimat naiset olivat 21–24-vuotiaita. Jaatinen 2000b, 45.

on tytöille jännittävää aluetta, joka houkuttaa mutta vaatii myös suojautumaan”. Ulkopuolisten, epäluotettaviksi tunnettujen nuorten yritys päästä tutkijan videoimalle juhlintapaikalle särki tunnelman ja nosti oitis etusijalle uhkalta suojautumisen. Tyttöjen turvallisuuskäsityksissä näyttäytyvää uhkaa eivät aina aiheuta täysin tuntemattomat, vaan tässäkin tapauksessa oman koulun oppilaat.¹⁰⁸

Nuoret aloittavat päihteiden käytön yleensä 12–14-vuotiaina, ja tämän ikäryhmän edustajia on jo lukuisia myös poliisin tietoon tulleiden raiskausrikosten uhrien joukossa. Tapaukset liittyvät juhlimiseen ja alkoholiin siinä missä varttuneempienkin raiskaukset. Jaatisen tutkimusten mukaan alkoholinkäyttöään aloittelevien seitsemäsluokkalaispoikien juhlimisvisioissa korostuvat itse juomisen lisäksi epämääräiset seksifantasiat, joita ei yhdeksäsluokkalaisten arkisiksi käyneissä juhlimisvisioissa enää esiinny. Tytöt puolestaan haluavat tutustua poikiin ja kokevat sen helpommaksi itsevarmuutta ja rohkeutta vahvistavan päihtymyksen tilassa. Molempien ikäryhmien tytöille juhlimisessä on itse juomisen ja hauskanpidon lisäksi tärkeää tuttu ja turvalliseksi tiedetty ja myös poikia käsittävä seurue sekä mahdollisuus yöpyä yhdessä juhlintapaikalla.¹⁰⁹

Alkoholinkäyttö avautuu ainakin Jaatisen tutkimille nuorille välttämättömyytenä, jota ilman ei ole mahdollista kuulua joukkoon ja päästä mukaan kaveripiiriin.¹¹⁰ Tytöillä juomiseen yhdistyy itsevarmuuden lisäämisen pyrkimyksiä erityisesti suhteessa poikiin.¹¹¹ Juhlimisen tarkoituksena ei silti suinkaan ole pelkästään toiseen sukupuoleen tutustuminen, vaan toiminta on ennen kaikkea rentoutumista ja vastapainoa raskaaksi koetuille kouluviikoille.¹¹² Nuorille on myös tyypillistä, että juhlimiseen ja päihteitten käyttöön liittyviä kysymyksiä ei käsitellä aikuisten kanssa, vaan eteneminen jäsentyy nuorille itselleen ominaisella tavalla.¹¹³ Juomiseen liittyviä vaaroja ja juomiseen liittyviä seurauksia ja tunteita nuorten on vaikea lähestyä ja käsitellä. Nuoret tutustuvat päihteisiin omasta rajojen rikkomista tavoittelevasta moraalisesta maailmastaan, hyvää tarkoittaen ja viattomuuttaan korostaen. Kun he eivät käsittele juhlimista ja päihteitten käyttöä aikuisten kanssa, he jäävät niihin liittyvissä moraalisisissa kysymyksissä pettävälle pohjalle. Jaatinen päätteli, että juomistilanteiden käsittely ja seurausten työstäminen voisi olla yksi avainkohta nuorten päihteiden käyttöön vaikuttamiseen.¹¹⁴ Johtopäätöksen voi soveltaa myös väkivaltaan.

¹⁰⁸ Jaatinen 2000b, 39 ja 44.

¹⁰⁹ Jaatinen 2000a, 50–69; Jaatinen 2000b, 39.

¹¹⁰ Jaatinen 2000a, 46.

¹¹¹ Jaatinen 2000a, 42.

¹¹² Jaatinen 2000a, 78–84.

¹¹³ Jaatinen 2000a, 34 ja 39.

¹¹⁴ Jaatinen 2000a, 33 ja 39–40.

Jaatisen näkemys siitä, että nuoret ”ottavat päihteet aikuisten maailmasta osaksi omaa maailmaansa” mutta jäävät vaille tietoa ja opastusta ja ”leikkivät aikuisia pääsemättä kuitenkaan aikuisyhteisön täysivaltaisiksi jäseniksi”¹¹⁵ muistuttaa asetelmaa, joka vallitsee nuorten naisten perinteisiä naiseuden malleja haastavan humalajuomisen ja väkivallantekoihin johtavan miehisin hegemonian vielä varteenotettavan elinvoiman kesken.

Suomalaisen naisuhritutkimuksen mukaan väkivaltakokemukset lisääntyivät alkoholin humalakäytön lisääntyessä. Naisen harvoin tapahtuvalla alkoholin käytöllä oli uhritutkimuksen mukaan yhteys myös parisuhdeväkivallan kohteeksi joutumiseen, ja parisuhteen ulkopuolella kohdatun väkivallan riskin alkoholin humalakäytön runsaus moninkertaisti.¹¹⁶

Parisuhteessa väkivaltaisille miehille oli uhritutkimuksen mukaan tyypillistä alkoholin ahkera humalakäyttö, puolessa tapauksista vähintään kerran viikossa.¹¹⁷ Joissakin erittelemistämme läheissuhteessa tapahtuneista raiskauksista uhria sitoi tekijään kuuluminen samaan alkoholia runsaasti käyttävään tuttavapiiriin. Alkoholiongelmasta irti pääseminen tukisi merkittävästi myös irtaantumista väkivaltaisesta tuttavapiiristä.

Tilannepohjaisen rikoksenehkäisyn näkökulmasta naisten humalajuominen on hyvin ongelmallinen tapa rikkoa perinteisen naiseuden rajoja, koska se ei romuta miehisin hegemonian perustana toimivaa fyysistä ja sosiaalista valtaa. Rajusti humaltuessaan naiset toteuttavat miehille tyypillistä käyttäytymismallia ja näyttävät viestivän tasa-arvoisuudesta, mutta pelkkä tasa-arvoisuutta ilmentävä viesti ei riitä muuttamaan miesten asenteita ja käyttäytymistä eikä toteuttamaan tasa-arvoa. Ilman tarkoituksenmukaisia, tyttöjen ja naisten omista verkostoitumistaidoista kehkeytyviä turvallisuusmenettelyjä humalatilat ja myös juhlimiseen liittyvät yhteiset lepo hetket jättävät naisen väkivallantekijän armoille.

III Tuttavapiirien turvallisuusverkot

Humalatilaaikin vahvemmin kenttää ennaltaehkäiseville toimintamalleille tarjoaa tytön tai naisen muista, suojaa ja apua tarjoamaan kykenevistä ihmisistä erilleen joutumisen merkitys raiskauksen toteuttamista tukevana tilannetekijänä. Humalainen tai sammunut on varsin helppo uhri raiskaajalle, mutta joutuminen muiden havainnoinnin ja avun tavoittamattomiin vähentää selviytymismahdollisuuksia kaikissa tilanteissa. Vallitsevissa

¹¹⁵ Jaatinen 2000a, 47.

¹¹⁶ Heiskanen ja Piispa, 17, 20 ja 40.

¹¹⁷ Heiskanen ja Piispa, 21.

läheissuhteissa itse instituutio tukee tätä tilannetta. Suojaa tarjoaa luotettavasti vain riittävän laaja ja monipuolisesti toimiva tukiverkosto, sillä tekijät ovat suurimmassa osassa raiskaustapauksista uhrille tuttuja. Jo ilmoitusaineisto paljasti seurueen suuren merkityksen turvallisuuden kannalta – siitäkään huolimatta, että tekijä on useimmiten uhrille ainakin jossain määrin tuttu henkilö. Aineistossa oli useita tapauksia, joissa lähettyvillä oleva seurueen jäsen oli havainnut tapahtuman, kyennyt puuttumaan siihen tai auttanut uhria.

Nuoret tunnistavat luotettavan toveripiirin turvallisuustehtävän erinomaisesti myös omin avuin. Luottamus toveripiiriin osoittautui kuitenkin turvallisuuden kannalta osittain liian varauksettomaksi. Nuorilla tytöillä on taipumus varautua tietoisesti nimenomaan ulkopuolisia, esimerkiksi öisen kotimatkan uhkia vastaan, sen sijaan että varauduttaisiin myös seurueen sisällä tai sen liepeillä piileviin riskeihin. Erityisesti nuorten pyrkimys yhdessä yöpymiseen juhlinnan yhteydessä avaa mahdollisuuksia sekä raiskausrikoksen tekijöille että rikoksen ehkäisemiselle. Tyttöjen luontainen yhteistyökyky ja keskinäinen huolehtiminen tarjoavat ryhmäkohtaisiin turvallisuusmenettelyihin erittäin hyvät edellytykset.

Jaatisen kuvaamassa juhlivassa tyttöseurueessa oli mukana selvänä pysytellyt ystäväpiiriin kuulunut tyttö, jonka osana oli auttaa humalaisia tovereitaan monin tavoin. Juhlivissa miesseurueissa mukana olleiden ”selvien kuskiensa” asiana on arkikokemuksen valossa ainakin joissain yhteyksissä ollut toimia myös jonkinasteisena turvallisuuden edistäjänä. Miesten humalajuomisen väkivaltariskit kuitenkin poikkeavat huomattavasti naisten väkivaltariskeistä.

Myös se, että raiskaajat vain varsin harvoin käyttävät tekonsa täyttäessään muuta rajua väkivaltaa, ennakoivat seurueen sisäistä valvontaa vahvistaville menettelytavoille hyviä onnistumisen mahdollisuuksia.

Joukkoraiskaukset liittyvät vahvasti maskuliiniseen alistamiskäyttäytymiseen, jota taas näyttää rikosilmoitusaineiston valossa esiintyvän juuri silloin kun naisen voimavarat ovat humalatilasta lähes olemattomat. Käsitellyn aineiston valossa joukkoraiskauksia tapahtuu ennen kaikkea hotellihuoneessa tai muussa yksityisessä tilassa railakkaan ravintoillan jatkoksi ja uhrina on vahvasti humalainen, itseään hallitsematon nainen. Myös joukkoraiskauksiin liittyy tilannetekijänä se, että uhri on jäänyt tekijöiden ulottuville yksin tai ilman lähimmäistensä tukea.

Rikosselosteista ilmenevistä tapahtumaketjuista henkii myös kulttuuriimme kuuluva intiimin kanssakäymisen yksityisyys ja sen vaikutukset tilanteen etenemiseen. Alkoholin käytön aiheuttama toimintakyvyn alentuminen ei ole ainoa seikka, joka estää seurueen puuttumista seksuaalisen väkivallan uhkaan. Intiimin kanssakäymisen varjolla on luon-

tevaa hakeutua erilleen muista, ja hyviin tapoihin kuuluu välttää läsnäoloa ja puuttumista tällaisiin tilanteisiin. Osapuolet jätetään mieluusti selvittämään asiansa keskenään, olipa heidän tilansa mikä tahansa. Valvonta katoaa jälleen.

5. Lähtökohtia turvallisuustaidolle

”The best crime prevention must include mechanisms to teach people to confront abuses of power.”

Elizabeth Stanko, 1990, 151.

Arvostelun kohteiksi joutuneet neuvot välttää ”yksin humalassa toikkarointia” näyttävät osuvan sinänsä melkoisen kohdalleen lukuun ottamatta sitä tosiseikkaa, että raiskauksia tapahtuu selvästi enemmän sisätiloihin tuupertuneille humalaisille ja väsyneille kuin stereotyyppisesti ulkosalla hoiperteleville naisille. Mielikuvaa yksin humalassa ulkona kuljeskelevan uhrin yllättävästä raiskauksesta täydentää julkisuudessa toistaiseksi vasta tarpeellinen keskustelu läheisväkivallasta, mutta juhlimistilanteisiin liittyvät raiskaukset, joista suurin osa tapahtuu niin kutsutuilla jatkoilla jotensakin tuttujien kesken, eivät ole saaneet tilasto-osuutensa arvoista huomiota. Kun humalahakuisen alkoholinkäytön on tulkittu murtavan perinteisiä naisen alistettuun yhteiskunnalliseen asemaan kuuluvia käyttäytymismalleja, juomisen kielteisten vaikutusten esiintuominen voi tästä näkökulmasta olla houkuttelevaa kokea naisten tasa-arvopyrkimysten vastaiseksi ”pöhlöpopulismiksi”.¹¹⁸

Rikostilanteisiin liittyvien tilannetekijöiden tarkastelu paljastaa seikkoja, joihin on mahdollista vaikuttaa, ja joihin vaikuttamista voidaan tukea vahvistamalla kansalaisten tietoisuutta oman ja lähimmäistensä turvallisuuden ehdoista. Jokapäiväisestä elämästä on myös tunnistettavissa käyttäytymismalleja, joiden tavoitteena on turvallisuuden vahvistaminen. Julkisesta keskustelusta riippumatta esimerkiksi nuorten tyttöjen asenteet turvallisuutta vahvistavia käyttäytymismalleja kohtaan ovat erittäinkin myönteisiä. Lisäksi turvallisuutta vahvistavaan käyttäytymiseen niveltyy jo itsenäisen omasta tekemisestä päättämisen pyrkimyksiä.

Riitta Kangaskesti on hahmotellut kouluopetukseen kuuluvaa turvallisuuskasvatusta, jonka tarkoituksena olisi turvallisuuteen liittyvien asioiden opettaminen ottaen huomi-

¹¹⁸ Ks. artikkeli ’Ani harva kyseenalaistaa asiantuntijalettiin linjaukset. ”Minkäänlaisia poikkeavia puheenvuoroja ei suvaita”, sanoo Kari Håkämies’, Helsingin Sanomat 31.10.2002.

oon lapsen ja nuoren koko kehitys ja sen tuomat tarpeet, lapsen tai nuoren näkökulma sekä vallitsevassa yhteiskunnallisessa todellisuudessa tarvittavat tiedot ja taidot.¹¹⁹

Kansalaistaito-oppiaine, joka sisälsi turvallisuuteen liittyviä asioita, poistettiin opetus-suunnitelman perusteista vuonna 1994, mutta koulut voivat itse päättää, paljonko voimavaroja ne käyttävät turvallisuustaitojen opettamiseen. Turvallisuuskasvatuksella on opetus-suunnitelmissa aiemmin tarkoitettu turvallisuuspolitiikkaan ja maanpuolustukseen liittyvää opetusta, mutta jota ei enää mainita kouluopetuksen nykyisissä määrittelyissä.

Kangaskestin näkökulma on hedelmällisen vastakkainen perinteiselle laillisuuskasvatuksen ja kriminologian näkökulmalle, joka tarkastelee nuoria häiriönaiheuttajina ja rikoksentekejinä.

Hänen hahmottelemansa turvallisuuskasvatuksen tavoitteena on opettaa tietoja, taitoja ja elämäntapoja, jotka edistävät omaa ja muiden turvallisuutta, opettaa ajattelemaan ja toimimaan tarvittaessa itsenäisesti mutta myös yhdessä toisten kanssa sekä opettaa oppilasta tuntemaan omat selviytymisvoimavaransa. Opetuksen tulee Kangaskestin mielestä olla muuhun oppimiseen liittyvää, monialaista, selviytymiskokemuksia ja subjektiivista turvallisuuden tunnetta vahvistavaa ja nuoren omaan kokemusmaailmaan liittyvää. Opetuksen on määrä lisätä ”toimintavalmiutta, joustavuutta, tuntemattoman sietokykyä, harkitsevuutta ja luottamusta omaan selviytymiseen”.¹²⁰

Kaupungin vapauden kokeminen edellyttää Koskelan ja Tuomisen mukaan kaupunkitilan semioottista lukutaitoa, taitoa suunnistaa erilaisten mielenkiinnon kohteita ja vaaranmerkkejä tarjoavassa maastossa. Kaupunkitilan lukemiskykyyn kuuluu varovaisuus, ja tutkijat katsovat, että siitä syystä nuorten naisten kaupunki on ahtaampi kuin nuorten miesten.¹²¹ Rikosriskiä vähentävät toimet eivät välttämättä poista tilan haltuunottoa rajoittavia pelkoja¹²² eivätkä ne myöskään poista rikosriskejä kokonaan. Turvallisuustaitojen ja niihin kuuluvien tietojen ja valmiuksien sekä itseluottamuksen lisääminen sen sijaan voi vähentää vaaran lisäksi myös pelkoja.

¹¹⁹ Riitta Kangaskesti: Turvallisuuskasvatuksen opetussuunnitelman kehittäminen. Häätönumerona opettaminen kakkosluokkalaisten. Kasvatustieteen pro gradu -tutkielma, Jyväskylän yliopisto 1999, 4.

¹²⁰ Riitta Kangaskesti: Turvallisuuden opettaminen, enemmän kuin tieto tai taito. *Kouluterveys* 10/2002.

¹²¹ Hille Koskela, Martti Tuominen: Yökaupunki – pelon kaupunki? Teoksessa *Helsingin yö* (toim. Jaana Lähteenmaa ja Laura Mäkelä), Helsingin kaupungin tietokeskus, Helsinki 1995, 66–89, erit. 67–68, sekä Heiskanen, 204.

¹²² Koskela ja Tuominen, 72–73; Heiskanen, 204.

Kangaskestin haastattelemat ala-asteikäisten vanhemmat toivoivat turvallisuusopetuksen vaikuttavan ennen kaikkea lasten asenteisiin niin, että lapset oppisivat kantamaan vastuuta sekä omasta että toisten turvallisuudesta ja hyväksymään toisten erilaisuuden ja koskemattomuuden. Vanhemmat toivoivat myös eri tahojen yhteistyötä turvallisuustaitojen opetukseen.¹²³ Turvallisuuteen kasvattamista voi arvostella syyllistäväksi, pelottelevaksi ja vapautta rajoittavaksi. Kangaskesti arvioi, että kansalaisten elämäntapojen turvallisuutta tuskin voidaan lisätä holhoamalla ja yksilönvapautta rajoittamalla. Turvallisuustaitoja on vahvistettava ihmisten omaa tahtoa kunnioittaen, ei niinkään turvallisuuteen kasvattamalla vaan vahvistamalla ihmisten tietoisuutta oman turvallisuutensa ehdoista.¹²⁴

Suurin osa raiskauksista kohdistuu nuoriin naisiin. Nuorimmat poliisin raiskausrikosilmoituksissa todetut uhrit ovat 11–12-vuotiaita. Nuorten tyttöjen turvallisuustaitojen vahvistaminen raiskausrikoksen uhriksi joutumisen ehkäisemiseksi tulisi aloittaa noin 12 vuoden iässä, peruskoulun viidennellä tai viimeistään kuudennella luokalla. Koulu tavoittaa varsin hyvin koko ikäluokan, ja kouluopetuksen puitteissa opetus voidaan liittää luontevasti ja monipuolisesti ainekohtaisiin opetusohjelmiin, erityisesti terveystieteiden opetukseen, ja juuri raiskausten ennaltaehkäisyn kannalta olennaisiin sukupuolikasvatukseen ja päihdevalistuksen aihepiireihin.

Naisiin kohdistuvan väkivallan ennaltaehkäisy on vaativa ja monisyinen tehtävä, jota tukevien taitojen opettaminen ei liene mahdollista ilman oppimateriaalia ja eri asiantuntijatahojen tukea. Turvallisuuden opettamista on tutkittu toistaiseksi vasta vähän. Turvallisuustaitoja kehittävän opetuksen on lähdettävä liikkeelle nuorten omassa elämässä ajankohtaisista ja heitä kiinnostavista asioista, mutta samalla opetuksen tulee myös kyetä antamaan oppilaille valmiuksia kohdata uusia elämänvaiheita ja -tilanteita ja käsitellä niitä koskettavaa tietoa. Tyttöihin ja naisiin kohdistuvaa väkivaltaa ei välttämättä koeta ongelmaksi ja huomionarvoiseksi asiaksi pienillä paikkakunnilla, joissa rikollisuus on yleensäkin vähäistä. Suuri osa nuorista kuitenkin siirtyy opiskelemaan ja töihin asutuskeskuksiin, joissa he kohtaavat ensimmäistä kertaa konkreettisesti erilaisia elämäntilanteita, käyttäytymistapoja ja kulttuureja.

Turvallisuustaitojen opettamisen tavoitteita ja menetelmiä hahmotellut Kangaskesti päätyi siihen, että nuoria tulee opastaa ymmärtämään käyttäytymisensä seurauksia. Virheellisiä käsityksiä tulee pyrkiä oikaisemaan käyttämällä hyväksi eri asiantuntijoita, heidän

¹²³ Riitta Kangaskesti: Koulujen turvallisuuskasvatusta kehittämään. Pelastusosaston tiedotuksia 2/1998.

¹²⁴ Kangaskesti 1999, 105–107.

kokemusperäistä tietoaan ja arvolähtökohtiaan sekä havainnollistamisen eri keinoja. Turvallisuuskasvatuksen tulisi tuottaa ennakointikykyä, auttaa sisäistämään itsesäätelykykyä ohjaavia normeja sekä vahvistaa kykyä arvioida omaa toimintakykyä ja taitoa. Oma viiteryhmä voi vaikuttaa nuoreen myös uhkarohkeaa käyttäytymistä hillitsevästi, ja myös omien periaatteitten mukaista toimintaa riskikäyttäytymistä edellyttävässä ryhmäpaineessa voidaan opettaa.¹²⁵

Keskeisessä asemassa turvallisuustaitojen soveltamisen kannalta on se jatkuvasti uudistuva tieto, jota kansalaiset saavat eri lähteistä, ennen kaikkea tiedotusvälineistä. Myös nuoret arvostavat asiallista, käytännön elämässä yleisiä vaaratilanteita ja niissä esiintyviä seikkoja erittelevää tietoa. Tällaista tietoa on ollut saatavissa jo myös raiskaus uutisista.¹²⁶ Jotta taitoja voitaisiin täysipainoisesti käyttää, saatavilla on oltava myös laadukasta ja ajankohtaista tietoa.

Myös raiskauksen uhriksi joutumista ehkäisevään turvallisuustaitojen vahvistamiseen sisältyy harkintakyvyn ja myötäelämisen kaltaisten sosiaalisten valmiuksien sekä terveen itsetunnon kasvattaminen. Näitä valmiuksia ja saatavissa olevaa tietoa soveltaen on mahdollista estää rikosten toteuttamista ja siitä koituvia onnettomia kokemuksia ja inhimillistä kärsimystä. Nuorten alttius toisistaan ja kaveripiiristä syrjään jääneistäkin huolehtimiseen avaavat tietä turvallisuustaitoon, joka ehkäisee naisiin kohdistuvan väkivallan lisäksi myös heitä heikompiin kohdistuvaa väkivaltaa. Tämä väkivalta on monissa tapauksissa naisten väkivaltaa.

¹²⁵ Kangaskesti 1999, 25–28 ja 31–32.

¹²⁶ Ks. Mies sai vankeutta nukkuvan naisen hyväksikäytöstä. Susanna Reinboth, Helsingin Sanomat 5.1.2003.

Rikostutkimus -vuosikirjan aikaisemmat numerot

1/1993 (saatavana)

Tuija Hietaniemi: Piirteitä rikospoliisin ja poliittisen poliisin yhteisistä vaiheista Suomessa 1906–1926

Päivi Oksa: Iän, sairauksien ja lääkeaineiden vaikutus ihmisen motoriikkaan, erityisesti käsialaan

1/1994 (painos loppunut)

Tuija Hietaniemi: Kaksiteräinen miekka. Poliisin posti-, lennätin- ja puhelinvalvonnan vaiheita kansalaissodan jälkeisistä poikkeusmääräyksistä takavarikkolakiin

Kari Rantanen: Yhteiskunnallisten muutosten vaikutuksesta poliisitoimintaan muuttuvassa Euroopassa

Jan-Olof Nyholm: Interpol

Kari Rantanen: The Baltic States Estonia, Latvia and Lithuania – Country Profiles

2/1994 (saatavana)

Mikko Puumalainen: Preserving public order in the internal market

Anu Mantila: Kansainvälistyvä rikollisuus / Internationalizing crime

1/1997 (painos loppunut)

Kimmo Himberg: Tutkijan päätöksenteko rikosteknisten jälkitutkimusten metodologiassa

Erkki Sippola: Huumausainetutkimukset keskusrikospoliisin laboratoriossa: 30 vuotta poliisin ja tuomioistuinten tukena

Robin Lardot: Oikeusavun pyytäminen vieraalta valtiolta

Ajankohtaista:

Poliisitoimen murros tutkijoiden arvioitavana (Tuija Hietaniemi)

2/1997 (saatavana)

Ilpo Kähkönen: Laskentatoimen asiantuntijan asema rikostutkinnassa

Tuija Hietaniemi: ”Parempi on hyvän vihollinen” – Mannereurooppalaisen kriminalistii-
kan piirteitä ennen toista maailmansotaa

Ajankohtaista:

Näkökulma eurohuumeisiin (Tuija Hietaniemi)

Järjestäytynyt rikollisuus uudelleenarvioinnin kohteena (Harri Korpi-
saari)

1998 (saatavana)

Jarkko Tontti: Tieto, valta ja kontrollipolitiikka – Michel Foucault’n ajatusten tarkastelua

Tuija Hietaniemi: Tieto, hallinta ja ymmärrys – Rikostorjunnan strategisen tiedonhallinnan haasteista

Jan Sjöblom: Maahanmuutto ja rikollisuus eurooppalaisen tutkimuksen valossa
Ajankohtaista:
Johtavatko jäljet syytetyille? Pelko, tieto ja saatananpalvonta
(Tuija Hietaniemi)

1999–2000 (saatavana)

Jan Sjöblom: Passivapaus ja pohjoismainen poliisiyhteistyö 1950-luvulla

Jari Leskinen: Muutamia huomioita Viron kansallisuuskysymyksestä, rikollisuuden tutkimuksesta ja korruptiosta

Ajankohtaista:
Huumeiden ennaltaehkäisy lainvalvonnassa Suomen
EU-puheenjohtajuuden tavoitteena (Tuija Hietaniemi)
Suomalaisten ammattirikollisten maininnousu Viroon (Jari Leskinen)
Maahanmuuttajien rikollisuuden tutkimuksen tila, eli ”vale, emävale ja tilasto” ... (Karmela Liebkind)
Ongelmien ja niiden syiden tarkastelu ei ole leimaamista (Jan Sjöblom)

2001 (saatavana)

Jari Leskinen: Ajankohtaisia huomioita Viron ja Pietarin organisoidun huumausaine-rikollisuuden yhteyksistä Suomeen

Pekka Santtila, Helinä Häkkänen, Thomas Elfgren: Rikospaikkakäyttäytyminen ja tekijän piirteet suomalaisissa henkirikoksissa – alustava tarkastelu

Tapio Kalliokoski: Talousrikollisuuden muuttuvat piirteet, vaikutukset ja torjunnan haasteet

Ajankohtaista:
Keskustelu, asema vai asia etusijalle (Petri Raivola)
Rikollisuuden globalisaatio ja kansainvälinen turvallisuus
(Harri Korpisaari)
Kuvailusta selittämiseen: organisoidun rikollisuuden tilannearviointia kehitetään Belgiassa (Tuija Hietaniemi)